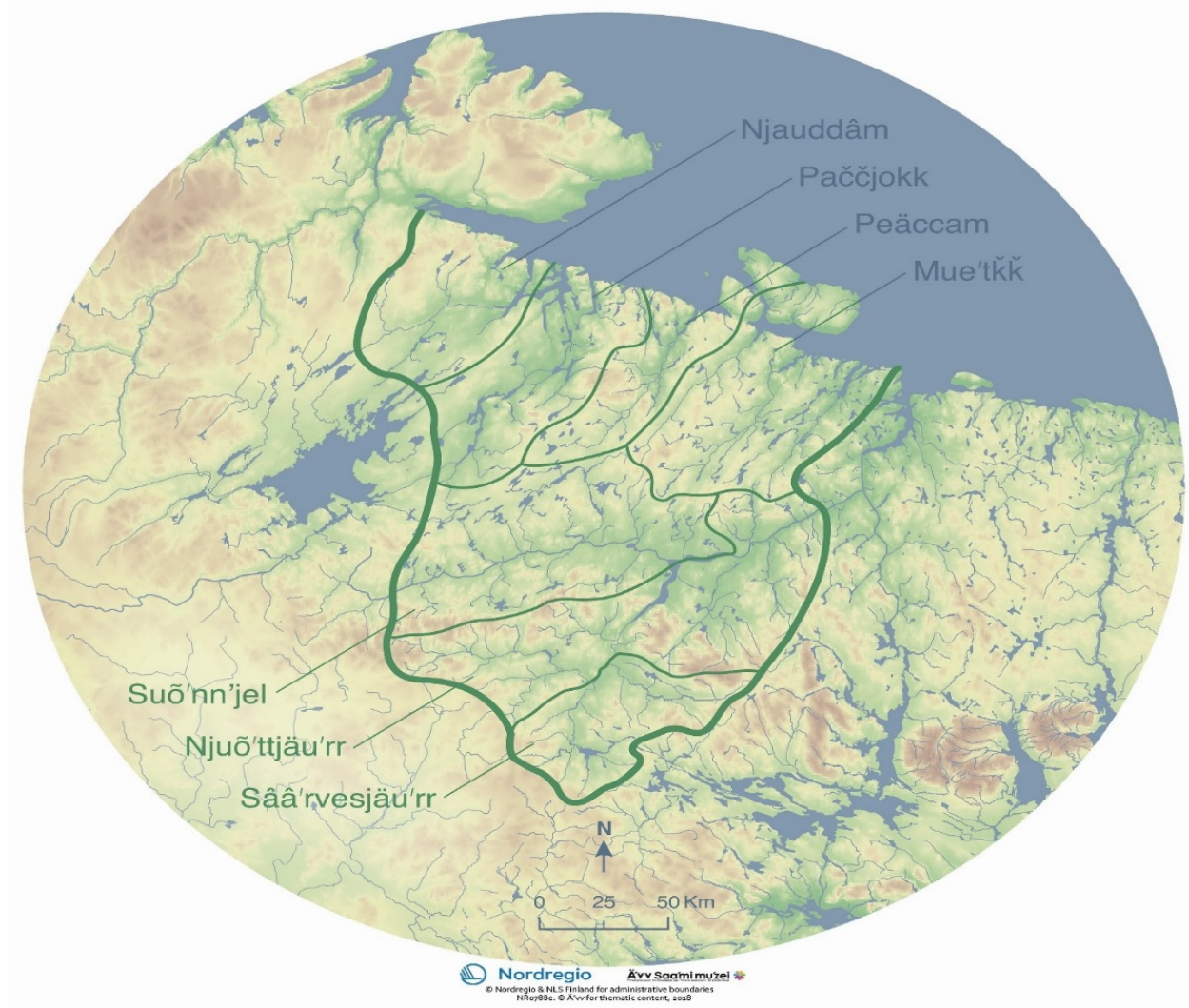

Skoltesamisk språksituasjon i Norge

Strategier og tiltak for vitalisering av språket

Av PhD Torkel Rasmussen

Forsidebilde og figur 1-4: Copyright Nordregio og Ávv Saa'mi mu'zei
(Copyright c) Nordregio & NLS Finland for administrative boundaries NR0788e
(Copyright c) Ávv for thematic content, 2018
Figur 5 og 6: Copyright Siida Sámi Musea 2002
Bilder: Torkel Rasmussen

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Ávjovárgeaidnu 50
9730 Karasjok/Karášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Sámediggi 2021

ISBN: 978-82-91200-36-1

Forord

Det var med ydmykhet og spenning jeg tok på meg jobben med å utrede situasjon for skoltesamisk språk i Norge. Jeg har sjelden følt meg, så til de grader, nær historien som jeg har gjort i dette arbeidet. Det kommer av min egen bakgrunn, og av at skoltesamisk historie de siste 200 år er svært dramatisk. Det er hendelser de siste 200 år som har ført skoltesamene og det skoltesamiske språket dit hvor vi er i dag. Jeg selv og mine forfedre er knyttet til denne historien selv om jeg ikke er skoltesame.

Jeg er født og oppvokst i Skoltelandet. På morssida er jeg nordsame med røtter inne i Varangerfjorden. På farssiden er jeg etterkommer etter jordbrukskolonistene som kom til Skoltelandet på midten av 1800-tallet. Fra min barndoms hjembygd - Elvenes - ser vi til skoltesamenes gamle boplass i Borisgleb der kirka fortsatt er godt synlig. Bak den gamle boplassen ruver demninga over Pasvikelva som ødela Skoltefossen, og reduserte laksestammen i Pasvikelva til en brøkdel av det den var før.

Diskusjon om skoltesamene i Neidens rettigheter til laksefiske og reindrift var ofte framme i media og ble mye diskutert blant folk i Sør-Varanger. Da jeg vokste opp snakket folk også om skolteplassene i Jarfjord og Bøkfjord. Det var sted der skoltene hadde rett til å bo og drive laksefiske etter grensetrekninga i 1826 da skoltesamene i Pasvik sijdden mistet halve sijdd-landet. Folk i mine besteforeldre og foreldres generasjon visste nøyaktig hvor plassene lå, og de eldste husket folkene som hadde vært der. Ibland kom kunnskapen om det skoltesamiske nærværet fram, nærmest i forbifarta, at "de er jo også skoltesamer" eller at "han snakker jo også skoltesamisk".

Dette var min bakgrunn da jeg startet utredningsarbeidet. Jeg har ikke forsøkt å holde denne bakgrunnen skjult for dem som har gitt meg av sin tid for at jeg skulle kunne utføre arbeidet. Tvert imot har jeg fortalt hvem jeg er og latt dem avgjøre om de stoler på meg. Resultatet har blitt ei utredning jeg er fornøyd med, og jeg takker alle som har bidratt.

Ohcejohka 11. mars 2021

Torkel Rasmussen

Innhold

1	Innledning	1
2	Om utredninga	2
2.1	Arbeidsmetode	2
2.2	Skolt, østsame eller skoltesame?	4
2.3	Egen språkbruk i utredningsarbeidet	4
2.4	Skoltesamiske ord i rapporten.....	5
3	Historien innenfor det skoltesamiske området.....	6
3.1	Skoltelandet før 1826 og grensetrekninga	7
3.2	Skoltelandet i perioden 1826-1920	8
3.3	Skoltelandet i perioden 1920 – 1945	10
3.4	Skoltesamene etter andre verdenskrig.....	13
3.5	Konkluderende merknader	16
4	Skoltesamisk: et eget språk	17
4.1	Språklig avstand til andre samiske språk	17
4.2	Skoltesamiske dialekter.....	17
4.3	Normering	20
4.4	Konkluderende merknader	21
5	Antall skoltesamer og talere av språket.....	22
5.1	Skoltesamer i Norge	22
5.2	Skoltesamer i Finland	23
5.3	Skoltesamer i Russland.....	24
5.4	Konkluderende merknader	24
6	Lovgivning om samiske språk i Norge, Finland og Russland	25
6.1	Skoltesamisk og lovgivinga om samiske språk i Norge	25
6.2	Skoltesamisk og lovgivinga om samiske språk i Finland	29
6.3	Skoltesamisk og lovgivinga om samiske språk i Russland.....	32
6.4	Konkluderende merknader	33
7	Den språksosiologiske situasjon for skoltesamisk.....	34
7.1	Skoltesamisk flerspråklighet og språkskifte	34
7.2	Situasjonen for skoltesamisk på russisk side	35

7.3	<i>Situasjonen for skoltesamisk på norsk side</i>	35
7.4	<i>Situasjonen for skoltesamisk på finsk side</i>	36
7.5	<i>Når startet språkskiftet?</i>	37
7.6	<i>Hvorfor skjer det et språkskifte?</i>	38
7.7	<i>Vitalisering og vending av språkskiftet</i>	39
7.8	<i>Konkluderende merknader</i>	40
8	Skoltesamisk språkmateriale	41
8.1	<i>Vitenskapelig dokumentasjon</i>	41
8.2	<i>Skoltesamisk i arkiv</i>	42
8.3	<i>Skoltesamisk grammatikk, ordbøker og læremidler</i>	43
8.4	<i>Skoltesamisk i media</i>	45
8.5	<i>Skoltesamisk litteratur</i>	45
8.6	<i>Språkteknologis arbeid for skoltesamisk språk</i>	46
8.7	<i>Skoltesamiske stedsnavn i Norge</i>	47
8.8	<i>Konkluderende merknader</i>	49
9	Skoltesamisk i skoleverk og forskingsinstitusjoner	50
9.1	<i>Barnehager</i>	50
9.2	<i>Grunnskoler og videregående skole</i>	50
9.3	<i>Skoltesamisk språkopplæring for voksne</i>	51
9.4	<i>Konkluderende merknader</i>	53
10	Skoltesamisk i politikk og offentlige tjenester	55
10.1	<i>Offisiell bruk av skoltesamisk på norsk side</i>	55
10.2	<i>Offisiell bruk av skoltesamisk på finsk side</i>	56
10.3	<i>Konkluderende merknader</i>	57
11	Organisert arbeid for skoltesamisk	58
11.1	<i>Foreningen skolte-/østsamene i Neiden</i>	58
11.2	<i>Sää'mi Nue'tt ry</i>	59
11.3	<i>Skoltesamisk kulturfond og kultursenter</i>	60
11.4	<i>Facebook-grupper</i>	60
11.5	<i>Konkluderende merknader</i>	61
12	Skoltesamenes syn på språkvitalisering	62
12.1	<i>Foreningen skolte-/østsamene i Norge</i>	62

12.2	<i>Folkemøtet 5. november 2020</i>	63
12.3	<i>Synspunkter fra intervju</i>	65
12.4	<i>Konkluderende merknader.....</i>	67
13	Strategier for å fremme skoltesamisk språk.....	68
13.1	<i>Skoltesamisk råd</i>	68
13.2	<i>Likestille skoltesamisk med andre samiske språk i Norge</i>	69
13.3	<i>Skoltesamiske økonomiske ordninger</i>	69
13.4	<i>Skoltesamisk i barnehage og skole.....</i>	70
13.5	<i>Etablering av sterk tospråklig modell.....</i>	70
13.6	<i>Samarbeidspartnere.....</i>	71
14	Tiltak for å fremme skoltesamisk	72
14.1	<i>Tiltak 1 - Etablering av et skoltesamisk råd for språk og kultur</i>	72
14.2	<i>Tiltak 2 - Styrke skoltesamisk språk via kulturtilbud</i>	72
14.3	<i>Tiltak 3 - Etablering av skoltesamiske kurs og sosiale språkarenaer for barn og voksne.....</i>	72
14.4	<i>Tiltak 4 - Stillinger for skoltesamisk kultur og språkarbeid</i>	72
14.5	<i>Tiltak 5 - Samarbeid</i>	73
14.6	<i>Tiltak 6 - Ansvar for skolte-, pite- og umesamisk</i>	73
14.7	<i>Tiltak 7 - Innføring i av skoltesamisk i Den europeiske språkpakten.....</i>	73
14.8	<i>Tiltak 8 - Synliggjøring av skoltesamisk.....</i>	73
14.9	<i>Tiltak 9 - Endring av lov om opplæring.....</i>	74
14.10	<i>Tiltak 10 - Endring av forskrift til folkeregisterloven</i>	74
14.11	<i>Tiltak 11 - Læreplan i skoltesamisk språk og kultur.....</i>	74
14.12	<i>Tiltak 12 - Utvikling av skoltesamiske læremiddel</i>	74
14.13	<i>Tiltak 13 - Utvikling av fjernundervisning i skoltesamisk.....</i>	75
14.14	<i>Tiltak 14 - Rekruttering av nye voksne talere</i>	75
14.15	<i>Tiltak 15 - Utdanning av lærere i skoltesamisk</i>	75
14.16	<i>Tiltak 16 - Skoltesamisk som offisielt språk.....</i>	76
14.17	<i>Tiltak 17 - Tospråklige opplæringsmodeller for skoltesamisk</i>	76
15	Økonomiske konsekvenser av tiltak.....	77
16	Etterord	79
17	Kilder/Referanser	80

1 Innledning

Formålet med denne utredninga er å kartlegge situasjonen for skoltesamisk på norsk side av Sápmi. I mandatet fra Sametinget i Norge sies det at utredninga skal ta hensyn til det grenseoverskridende perspektivet, og spesielt med tanke på tilgjengelige ressurser er språkmiljøene på finsk og russisk side viktige.

Bakgrunnen for Sametingets utredning er at Samisk språkutvalg i oktober 2016 la frem NOU 2016:18 *Hjertespråket/Váibmogiella*. Denne norske offentlige utredninga går gjennom tiltak og ordninger for samiske språk og kommer med forslag til endring av lovverket, og til tiltak og ordninger. Utvalget ble etablert etter initiativ fra Sametinget, og mandatet gjaldt de tre mest utbredte samiske språkene i Norge, nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Dermed lå pite- og umesamisk, og også skoltesamisk, som denne utredninga tar for seg, utenfor mandatet til Samisk språkutvalg, og er ikke behandlet i *Hjertespråket*.

Sametinget har registrert at det er en økende interesse for å bevare og ta tilbake språket innenfor de pite-, ume- og skoltesamiske miljøene på norsk side. Dette blir sett på som svært positivt, og det er noe som Sametinget har ønsket å følge opp. Et skritt på veien var da Sametingets plenum vedtok *Giellalokten/Språkløftet – Sametingets strategier for samiske språk* i desember 2018. Gjennom *Giellalokten/Språkløftet* har Sametinget forpliktet seg til å kartlegge dagens situasjon for ume-, pite- og skoltesamiske språk. Sametinget har også forpliktet seg til å se på hvilke ressurser det er som kan bidra til å øke bruken av språkene.

Denne utredninga av skoltesamisk språk vil gi Sametinget et bedre grunnlag for å sette i gang språktiltak for skoltesamisk, og det vil gi en oversikt over arbeidet som er gjort og mulige veier videre i arbeidet med å vitaliser skoltesamisk språk.

Utredninga består av tre bolker:

1. Bakgrunnsinformasjon om historien i det skoltesamiske området blir presentert, samt en beskrivelse av skoltesamisk språk og en vurdering av antall skoltesamer og antallet som snakker språket.
2. En beskrivelse av vitaliteten for skoltesamisk språk der de nasjonale lovverkene vurderes, språkskiftet tidfestes og det gis en presentasjon av bruk av skoltesamisk innenfor en rekke domener: vitenskap, dokumentasjon, media og litteratur, læremiddel og utdanning, politikk, administrasjon og foreningslivet.
3. Skoltesamers synspunkter på hva som bør gjøres for å vitalisere skoltesamisk språk i Norge. Dette kommer forslag til strategi og tiltak. I denne delen er det også noen vurderinger av de økonomiske konsekvensene av forslagene.

Jeg vil allerede i innledninga si at jeg i neste kapittel kommer med en forklaring på hvorfor jeg bruker ordet *skoltesame* om folket og *skoltesamisk* om språket ettersom det er en del uenighet om hvilket ord man skal bruke om folket og språket.

2 Om utredninga

Denne utredninga skal i utgangspunktet ta for seg situasjon for det skoltesamiske språket i dag. Utredninga starter likevel med å presentere noen viktige drag fra skoltesamisk historie i kapittel 3. Dette gjelder både historien i det som i dag er norsk område og i det som i dag er finsk og russisk område. Dette gjøres med overlegg fordi en framstilling av dagens situasjon for skoltesamisk språk ikke kan sees løsrevet fra de historiske fakta som har ført folket og språket inn i dagens situasjon.

Kapittel 4 tar for seg skoltesamisk som et eget språk, og jeg ser på de skoltesamiske dialektene og normeringa av dagens skriftspråk. I kapittel 5 er antall skoltesamer tema og et overslag over talere av skoltesamisk språk blir gitt.

Kapittel 6 ser på skoltesamisk på makronivå. Dette er en oversikt over hva lovverkene i Norge, Finland og Russland sier om skoltesamer og skoltesamisk språk.

De neste kapitlene 7-11 ser på forskjellige språksosiologiske forhold som er nyttige for å vurdere tiltak for mer bruk av språket. I kapittel 7 er de sentrale spørsmålene når overføringa av språket mellom generasjonene stoppet opp, og når startet et språkskifte fra skoltesamisk til andre språk? Et annet sentralt spørsmål er om det også skjer en vending av språkskifte til en flerspråklighet der også skoltesamisk blir brukt?

Kapittel 8 ser på det som finnes av skoltesamiskspråklig materiale, og er inne på emner som vitenskapelig dokumentasjon av språket, skoltesamiske ordbøker, grammatikk, lærebøker og skjønnlitteratur. Kapitlet tar også for seg språkteknologisk arbeid for skoltesamisk språk, media og stedsnavn. Kapittel 9 gir en oversikt over skoltesamisk i utdanningssystemet og forskningsinstitusjoner. Kapittel 10 tar for seg bruk av skoltesamisk i politikk og offentlige tjenester, mens kapittel 11 ser på det organiserte, skoltesamiske arbeidet.

I kapittel 12 presenteres skoltesamers syn på språklig vitalisering. Dette er synspunkter fra Foreningen for Skolte-/Østsamene i Neiden, fra et folkemøte avholdt på Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum i Njauddâm (Neiden) den 5. november 2020 og fra intervju med informanter høsten 2020. Kapittel 13-15 tar for seg forslag til strategi, en del tiltak som kan vitalisere skoltesamisk språk og kultur, og de økonomiske konsekvensene av disse tiltakene.

2.1 Arbeidsmetode

I begynnelsen av utredningsarbeidet ble institusjoner og foreninger som jobber med skoltesamiske forhold og skoltesamisk språk kartlagt. De viktigste på norsk side er Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum, Foreningen skolte-/østsamene i Norge og den gresk ortodokse menigheta i Neiden. Jeg kontaktet disse og fikk uvurderlig god hjelp fra Christina Mathisen ved Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum. Hun hjalp meg med å komme i kontakt med informanter og med å arrangere et åpent folkemøte om *Skoltesamisk språk og vitalisering*. Dette ble avholdt 5. november 2020, og hadde 14 deltaker.

Jeg fikk også flere, lange intervju og mye informasjon tilsendt fra Oiva Jarva, leder av *Foreningen for skolte-/østsamene i Neiden*, og også leder av den gresk ortodokse menigheta *St. Georg menighets kirkeforening*.

Jeg hadde planlagt å delta på en gresk ortodoks gudstjeneste i Njauddâm den 29. august 2020. Det lot seg ikke gjøre fordi det var et uavklart utbrudd av korona i mi hjembygd Ohcejohka, og innbyggerne ble oppfordret til ikke å reise noe sted på det tidspunktet.

Informasjon til denne utredninga er samlet inn fra en rekke skriftlige og muntlige kilder. Kildene er enten notert fortløpende som i en vitenskapelig artikkel, eller i fotnoter. Doktorgradsstudent i skoltesamisk språk, Markus Juutinen, ved Giellagas Instituttet ved Universitetet i Oulu har lest korrektur på skoltesamiske ord og stedsnavn.

I forbindelse med utredninga oppholdt jeg meg ca. tre uker i Sør-Varanger. Dette var kortere enn planlagt, men koronapandemien la en del begrensinger på reisevirksomheta. Jeg gjennomførte en reise i Enare kommune 2.-4. november 2020, og intervjuet en rekke av dem som jobber med og for skoltesamisk språk i Finland. Disse var:

- Anna Lumikivi som har ansvaret med å iverksette den skoltesamiske delen av Enare kommunens samiske språkstrategi.
- Jeg besøkte Samisk utdanningssenter der lærer i skoltesamisk språk Tiina Sanila-Aikio orienterte om skolens opplæring i skoltesamisk språk og kultur.
- På Sametinget i Finland hadde jeg korte møter med leder for språkavdelinga Ånne-Kirste Aikio og læremiddelkonsulent Hannu Kangasniemi. Sametinget har ansvar for å produsere læremidler på skoltesamisk, og de har også finansiert det meste av litteratur på skoltesamisk.

Et planlagt besøk til YLE Sámi Radio måtte avlyses fordi de ikke kunne ta imot utenforstående pga. koronautbruddet, men leder av YLE Sápmi, Maiju Saijets har svart på spørsmål i e-post. Jeg var også innom *Siida - Samisk museum og natursenter* der skoltesamisk historie er en integrert del av utstillingene. På samme tur besøkte jeg det skoltesamiske kulturhuset *Nuõrttsaa'mi Á'rbvuõttpõrtt* i Če'vetjäu'rr/Sevettijärvi. Her planlegges det nybygg som også skal romme et skoltesamisk kultursenter og et skoltesamisk språksenter. Jeg fikk senere en grundig orientering om disse planene fra Mari Korpimäki, hovedsekretær for skoltesamisk kulturfond.

Jeg besøkte også lederen for Sijddsååbbar - skoltesamenes folkevalgte organ - Veikko Feodoroff i Če'vetjäu'rr. Jeg hadde tidligere orientert ham om utredninga. Under besøket fikk jeg gitt ham en bedre orientering samtidig som han orienterte meg om de finske skoltesamenes arbeid for å styrke skoltesamisk språk. Jeg skulle på denne reisa også besøkt skoler og skoltesamiske språkreir¹ i Å'vvel (Ivalo) og Če'vetjäu'rr. På grunn av koronarestriksjoner kunne jeg ikke det. Jeg har imidlertid tidlig i

¹ Et språkreir er et barnehagetilbud der barn lærer et minoritetsspråk fra voksne som konsekvent bruker minoritetsspråket til barna selv om barna i utgangspunktet ikke kan språket.

utredninga hatt en lengere samtale med lærer i skoltesamisk språk Hanna-Maaria Kiprianoff på skolen i Če'vetjäu'rr, og hun har svart skriftlig på oppfølgingsspørsmål.

På slutten av prosjektperioden var jeg i Oulu og intervjuet Miika Lehtinen og Markus Juutinen som er henholdsvis forsker og lektor i skoltesamisk språk ved Oulu universitets Giellagas institutt, og jeg var innom Samisk kulturarkiv ved Giellagas institutt der arkivleder Marko Jousto orienterte meg om arkivets arbeid.

Jeg førte logg under hele prosjektperioden og har notert at jeg snakket med 15 informanter på norsk side der de fleste definerte seg som skolter, skoltesamer eller etterkommere av skolter eller skoltesamer. Jeg besøkte i denne perioden syv personer i hjemmene deres. Åtte intervjuer ble gjennomført på telefon fordi informantene ikke kunne besøkes. De fleste intervjuene bare preg av å være vanlige samtaler der vi snakket om deres skoltesamiske bakgrunn, hvordan språksituasjonen var i deres barndom, ungdom og voksenliv. I løp av samtalene kom vi etter hvert inn på hva som kunne eller burde gjøres for å vitalisere skoltesamisk språk. Jeg har forklart hva jeg mener med vitalisering: Alle tiltak som fører til mer bruk av språket og/eller flere språkbrukere. Det førte til at det ikke ble begrepsforvirring og at det var klart at jeg også mente relativt små tiltak og ikke bare språkopplæring.

2.2 Skolt, østsame eller skoltesame?

Der har vært mye diskusjon opp igjennom tida om hvilket ord som skal brukes om folket som kaller seg selv skolt, østsame eller skoltesame, og om språket deres er skoltespråket, skoltesamisk eller østsamisk? Ikke minst har dette vært en diskusjon blant dem som selv hører til folket. Det ser man blant annet på navnene til foreningene deres. Den første het *Østselaget (Skoltene)*, den neste *Skoltene i Norge*, mens dagens forening heter *Foreningen for skolte-/østsame i Neiden*. Også museet har skiftet navn fra *Østsamisk mumsanlegg/kultursenter*, til *Nuõrttsää'mi Mu'zei/Østsamisk museum*, og så i 2017 til *Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum*.

På nordsamisk brukes både *golttat* og *nuortalaččat* for folket og *golttasámegiella* og *nuortalašgiella* for språket. *Golttat* er det mest vanlige på finsk side, mens *nuortalaččat* er mest vanlig på norsk side. For eksempel sier mine egne slektninger i Sør-Varanger *nuortalaččat* og *nuortalašgiella*, og folk i Ohcejohka *golttat* og *golttasámegiella*. På finsk brukes både *koltta* og *kolttašameleinen* for folk og *kolttašamenkieli* for språket. På skoltesamisk sier man *sä'mmlaž* om folk og *sää'mkiöll* om språket. Men når man skal skille mellom de samiske språkene sier man *nuõrttsää'mkiöll* og *nuõrttsä'mmlaž*.

I samtaler og intervjuer jeg har gjennomført med folk har et mindretall foretrukket å bli kalt for *skolt* eller *østsame*, mens de fleste er komfortable med begrepet *skoltesame*. Det samme gjelder for språket. Noen få foretrekker å si *skoltespråket* eller *østsamisk*, mens de fleste velger å si *skoltesamisk*. Jeg har derfor valgt å bruke begrepene *skoltesame* og *skoltesamisk* i utredninga, men jeg bruker de andre begrepene når de har blitt brukt av informanter.

2.3 Egen språkbruk i utredningsarbeidet

Jeg snakker norsk, nordsamisk, engelsk og finsk. Språkene er her rangert etter mine egne kunnskaper i språkene. Jeg snakker norsk best, nordsamisk nesten like godt, engelsk uten problemer og finsk dårlig.

Dette har påvirket språkvalget med informantene. Intervjuene på norsk side er utført på norsk. I de intervjuene har jeg brukt litt finsk med de informantene som kan det. Dette ble ikke gjort fordi det strengt tatt var nødvendig ettersom informantene snakket godt norsk. Jeg gjorde det mer fordi det er en språkvane jeg har. Jeg viser med det at jeg tørr snakke finsk selv om jeg ikke kan det særlig godt, og det løser ofte opp stemninga.

På finsk side har jeg snakket mest nordsamisk og en del engelsk med informanten. Med skoltesamer på finsk side har halvparten av intervjuene vært på nordsamisk som de også behersker, og halvparten på engelsk. Det har ikke medført noen problemer da de jeg snakket med behersket nordsamisk og engelsk godt.

2.4 Skoltesamiske ord i rapporten

Jeg skriver stedsnavn i utredninga slik de skrives på normert skoltesamisk skriftspråk. Det samiske ordet *siida* har jeg valgt å skrive slik det skrives på skoltesamisk *sijdd* og ikke slik det vanligvis skrives på norsk *siida*. Dermed bøyes det også en *sijdd*, *sijdden*, flere *sijdder* og alle *sijddene*.

3 Historien innenfor det skoltesamiske området

Den skoltesamiske historien er komplisert og til tider svært dramatisk. Innenfor rammen av denne utredninga er det ikke mulig å gi noe mer enn noen hovedtrekk av skoltesamisk historie, og jeg har forenklet så mye som jeg finner det forsvarlig. Jeg viser også til mye faglitteratur. Litteraturhenvisningene er ikke bare ment som dokumentasjon på det jeg skriver, men også som tips til litteratur for dem som vil sette seg bedre inn i historien.

Figur 1: De skoltesamiske siiddene uten markering av riksgrenser. Copyright: Nordregio og Ávv Saa'mi mu'zei

Blant fagfolk er det ingen tvil om begynnelsen på historien. Alt tyder på at skoltesamene har levd innenfor Skoltelandet i flere tusen år. De bodde i syv forskjellige siidder: Njauddâm (Neiden), Paččjokk (Pasvik), Peäccam (Petsamo/Petsjenga), Suõ'nn'jel (Suonikylä), Mue'tk̄k̄ (Muotka), Nuõ'ttjäu'rr (Nuortijärvi/Notozero) og Sää'rvesjäu'rr (Hirvasjärvi/Girvasozero). (Pennanen og Näkkäläjarvi 2000: 159; Sammallahti 1998: 28-31).

Siidd-landet ligger naturligvis fortsatt der det lå, men det har som følge av statenes grensetrekninger blitt delt mellom Russland, Finland og Norge. I dag ligger hele Peäccam, Suõ'nn'jel, Mue'tk̄k̄, Nuõ'ttjäu'rr og Sää'rvesjäu'rr i Russland. Halvparten av Paččjokk ligger i Russland, resten i Norge. Ca. to tredjedeler av Njauddâm ligger i Norge og resten i Finland. (Se også Figur 5).

Dagens situasjon er også sterkt preget av en viktig hendelse. I etterspillet av andre verdenskrig (1939-45) flyttet de fleste av skoltesamene fra Suõ'nn'jel til Če'vetjäu'rr lengst nord i Finland, og dermed delvis til Njauddâm sijddens land. De fleste av skoltesamene fra Peäccam og Paččjokk sijddene flyttet til et område sørøst av Enaresjøen mellom Å'vvel og Njeä'llem (Nellim). (Se kart 2)

De ytre forholdene som påvirket skoltesamene i historisk tid, kan si mye om årsakene til den situasjonen skoltesamenes språk befinner seg i på slutten av 2020. Hovedfokuset i denne rapporten er språkforholdene for skoltesamisk i Norge i dag. Det er likevel nyttig å ha et større bilde i bakhodet når en vurderer vitaliseringstiltak for skoltesamisk i Norge.

Jeg gir av den grunn også en grov framstilling av den skoltesamiske historien for de sijddene som nå ligger i Russland og enten var russisk eller finsk territorium mellom 1920 og 1944. Denne framstillinga tar også for seg den nyere historien til de skoltesamene som ble evakuert til dagens Finland da Paččjokk, Suõ'nn'jel og Peäccam gikk fra å være finsk område og til å bli russisk i 1944.

3.1 Skoltelandet før 1826 og grensetrekninga

De skoltesamiske samfunnene har vært avanserte samfunn til tross for relativt lave innbyggertall. Alle innbyggerne hadde en felles bruksrett innenfor sijdd-området, og familiene hadde sine familieområder der de hadde bruksrett. Hver sijdd hadde et styrende organ, norrõs/sååbbar, sammensatt av den eldste mann i hver familie. Disse gjorde opp tvister, fordelte fiskevann og fangstplasser og organiserte felles jakt og fangst av for eksempel villrein og laks. (Tanner 1928, Wikan 1995, Andresen 1989, Nickul 1933-1977, m.fl.)

Alle historiske kilder forteller om en halvnomadisk livsform der skoltesamene flyttet mellom faste vinter-, vår-, sommer- og høstboplasser. For de fire nordlige sidaene var fisket i sjøen viktig på sommeren, mens vinterboplassen lå inne i landet.

Skoltesamene havnet likevel tidlig under press fra nasjonenes kamp om ressursene i nord. Norge krevde allerede fra vikingtida Kolahalvøya, mens Russland gjorde krav på Finnmark ned til Tysfjord. Også Sverige gjorde krav på til dels de samme områdene. Statene aksepterte ikke samisk suverenitet over egne landområder, og fordi grensene mellom statene ikke var trukket opp, utviklet de skoltesamiske områdene seg til såkalte fellesdistrikter. På begynnelsen av 1500-tallet startet russisk misjonering i det skoltesamiske området og alle de skoltesamiske sijddene lå under russisk jurisdiksjon i alle fall fra 1500-tallet. Skoltesamene hadde likevel en stor grad av indre selvstyre.

Fra 1612 stabiliserte det seg et felles norsk-russisk distrikt i deler av Skoltelandet. Dette fellesdistriktet bestod av de tre skoltesamiske sijddene Njauddâm, Paččjokk, Peäccam. De fire andre sidaene Suõ'nn'jel, Mue'tkĳ, Nuõ'ttjäu'rr og Sää'rvesjäu'rr ble nå regnet som russisk land. (Wikan 1995).

I de neste to hundre år er sijddene i fellesdistriktet underlagt russisk rettsordning, men de betaler skatt til to land. Befolkninga i de tilgrensende «norske» områdene har rett til å hente tømmer, ved og reinlav i fellesområdet. Skoltesamene kunne på sin side gi andre tillatelse til både å bruke områdene sine og også slå seg ned i dem. Dette systemet slutter å fungere utover 1700-tallet. Norske myndigheter oppfordrer både «norske» sjøsamer, fjellsamer og fiskerbefolkninga på kysten til å slå seg ned på sørsiden av Varangerfjorden. Hele området er ikke skoltesamisk, men det gir et bilde av befolknings-

sammensetninga at det i 1801 bodde 33 sjøsamiske familier og fem norske i dagens Sør-Varanger. Ved grenseoppgangen som delte sijddene i 1826 bodde det 216 sjøsamere i kommunen og noen få norske familier. Den finske innvandringa hadde ikke startet. Men en norske, sjøsamiske, og fjellsamiske befolkninga hadde også vandret lenger øst og bodde i de skoltesamiske sijddene helt øst til den østligste - Mue'tkk sijdden.

Skoltesamene kunne likevel i stor grad fortsette med sin tradisjonelle næringstilpasning der fiske, jakt og reindrift var viktige elementer. Man flyttet mellom sesongboplasser og var samlet i vinterbyen en stor del av året.

3.2 Skoltelandet i perioden 1826-1920

Figur 2: De skoltesamiske sijddene og grensa etter 1826. Copyright: Nordregio og Ä'vv Saa'mi mu'zei

Denne perioden starter med at fellesdistriktet blir delt mellom Norge/Sverige og Russland. Dette får store konsekvenser for de vestligste skoltesamene som får sijdd-landet delt mellom to stater. Njauddâm blir norsk, men mister store deler av vinterlandet til Russland. Dette blir finsk når Finland blir selvstendig i 1917.

Paččjokk blir delt i to i 1826, og skoltesamene må velge om de vil bosette seg på norsk eller russisk side. De andre fem sijddene blir russiske: Peäccam, Suõ'nn'jel, Mue'tkk, Njuõ'ttjäu'rr og Sää'rvesjäu'rr. Situasjon i Njauddâm i denne perioden er grundig beskrevet av Steinar Wikan i boka *Grensebygda Neiden. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene* og av professor Einas Niemi i NOU 1994:

21 *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv*. Astrid Andresen gir en grundig beskrivelse av utviklinga i Paččjokk i boka *Sii'daen som forsvant. Østsamene i Paččjokk etter den norsk-russiske grensetrekninga i 1826*. Denne boka bygger på hennes hovedoppgave i historie fra Universitetet i Tromsø. Sør-Varanger historielag omtaler også denne prosessen og skoltesamenes skjebne grundig i første utgave av fembindsverket om Sør-Varangers historie: *Sør-Varanger 1826-1906. Fra fellesdistrikt til lokalforvaltning*. De andre bindene inneholder lite om skoltesamer.

En av de få kildene på norsk om denne tida i de russiske sijddene er Unni K. Utviks (1985) hovedfagsoppgave *Kolasamene – Fra tsarens undersåtter til sovjetiske borgere*. Oppgaven er skrevet ved Russisk institutt ved Universitetet i Bergen.

Njauddâm sijdden

For skoltesamene i Njauddâm er denne perioden sterkt preget av at de har blitt underlagt Norge og av finsk innflytting. Da grensene i fellesdistriktet i 1826 ble fastsatt, besto denne siidaen av 5 familier, som hadde sin sommerboplass nedenfor Skoltefossen i Njauddâm. Disse 5 familiene var: Familien Romanov, familien Boris Ivanowitsj, familien Mikit Ivanowitsj, familien Nikolayvitsj og familien Ondrevitsj.

De skoltesamiske familiene i Njauddâm kom raskt i minoritet i bygda etter at den første finlenderen bosatte seg der i 1837. I 1889 bodde det 24 finske ektepar i Njauddâm, og ved århundreskiftet utgjorde skoltesamene bare 11-12 prosent av en befolkning på 203 personer. Nybyggerne spesialiserte seg på jordbruk og laksefiske, mens skoltesamene i Njauddâm holdt på sin gamle næringstilpassing som var ulik det som ellers var vanlig i Finnmark i denne perioden.

“Det var ikke jordbruk, selv om de hadde noen sauer. Det var ikke reinnomadisme selv om de hadde noen rein, og det var ikke sjøsamisk fiske selv om de fisket både i ferskvann, elva, fjorden og dels ute på storhavet. Østsamenes næring var en blanding av alle andre næringer, en næringsutnyttning som var meget tilpasningsdyktig.” (Wikan 1995: 109)

Allerede i 1840 startet en strid om fiskeretten i elva der innvandrerne krevde like rettigheter og skoltesamene spesielle rettigheter til deler av elva. Denne saken tapte skoltesamene. De merket også press fra nybyggerne ved laksefiske i sjøen på samme måte som skoltesamene i Paččjokk (se nedenfor). Denne striden har fortsatt opp til ny tid og er blant annet dokumentert av skoltesamen Rolf Enbusk (1984). Den nevnes også av noen av dagens informanter som “en av våre tapte rettigheter”.

Paččjokk sijdden

Skoltesamene i Paččjokk valgte å bosette seg på russisk side av grensen. De mistet sommerbeiteland, men beholdt retten til å fiske laks i sjøen på norsk side. Både laksefiske og annet fiske i sjøen var en viktig del av skoltesamenes næringsvirksomhet. Sjøfisket ble lenge akseptert av norske myndigheter, mens laksefiske som var nedfelt i avtalen med Russland, kom under stadig sterkere press både fra norske borgere og norske myndigheter i løpet av perioden.

Astrid Andersen vier et helt kapittel til spørsmålet: *“Er Pasviksamene uønsket i Norge? Tida 1896-1914”*. Hun viser at de helt klart var det. De norske myndighetene begrenset antall lakseplasser skoltesamene fikk ha, slapp norske borgere til på skoltesamenes lakseplasser, hindre skoltesamene i å ta i bruk nye metoder og forbød annen næringsvirksomhet for dem som havfiske, sauehold og vedsanking på norsk

side av grensa. På slutten av perioden lanserer også norske myndigheter tanken om å kjøpe ut skoltesamenes rettigheter i Norge. Dette blir ikke gjennomført i denne perioden, men seinere når Finland var blitt "eier" av området mellom Pasvik og Fiskerhalvøya.

Som en følge av disse problemene med å drive gamle næringer skjer det to viktige endringer. Skoltesamene begynner å utnytte området i innlandet mer til fiske og reinflokken øker.

I 1918 blir vinterbyen oppløst og skoltene blir bofaste langs Paččjokk (Pasvikelva). Om lag halvparten velger å bosette seg fast i Borisgleb ved munninga av Paččjokk og like ved grensa til Norge. Befolkninga i kommunen hadde økt kraftig på grunn av finsk, nordsamisk og norsk innvandring. Skogdrift, industri og tjenestearbeid ga også arbeid til skoltesamene selv om de ikke fikk jobbe i gruva fordi de var russiske statsborgere.

De fem russiske sijddene

I denne perioden er i tillegg til halve Paččjokk også Peäccam, Suõ'nn'jel, Mue'tkķ, Nuõ'ttjäu'rr og Sää'rvesjäu'rr blitt russisk land. Det betydde ikke at grensene var stengte, og det foregikk i denne perioden en innvandring av både nordsamer, nordmenn og finlendere til den russiske delen av Skoltelandet. Befolkninga på Kolahalvøya er likevel relativt liten fram til 1920. Ifølge den russiske etnografen Volkov var hele befolkninga 9500 personer i 1917, og østsamer utgjorde om lag 20 prosent av den totale befolkninga.

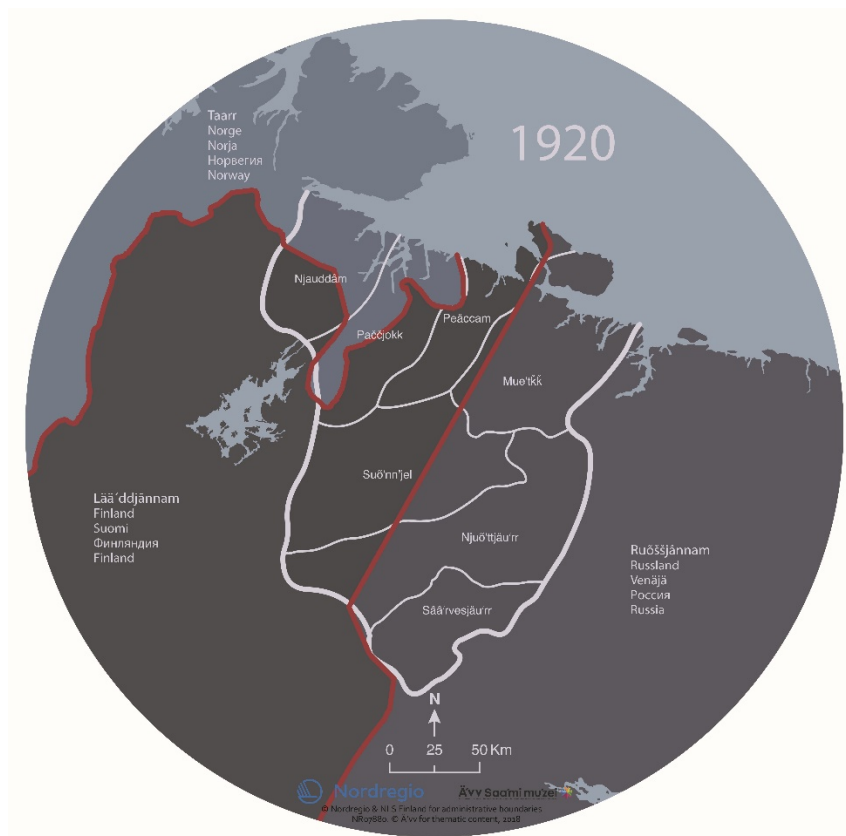
Väinö Tanner (1929) beskriver grundig livet i Paččjokk, Peäccam og Suõ'nn'jel fram til 1926 i boka *Antropologiska studier inom Petsamo-området. Bind 1. Skolttapperna*. Han legger også fram en del informasjon om Mue'tkķ sijdden, men lite om Nuõ'ttjäu'rr og Sää'rvesjäu'rr. Årsaken er at disse sijddene var på russisk side av grensa da Tanner gjorde sine undersøkelser på 1920-tallet. Volkov beskriver mer generelt livet i russisk del av Sápmi i boka *The Russian Sami*. Den ble utgitt på engelsk i 1996, men var forsvart som en kandidatoppgave i historie i 1947.

Kildene viser at livet er preget av en større kamp om ressursene. Fjellsamer fra vest begynte å flytte inn i de nordlige sijddene fra 1820 tallet. Fra midten av 1800-tallet starter en norsk og en finsk innvandring til disse sijddenen og fra 1866 kunne kolonistene slå seg ned uten tillatelse fra skoltesamene. Klosteret i Pechenga ble gjenoppbygd i Peäccam i 1886, og det ble lagt begrensninger på skoltesamenes fiske i sjøen og elvene. I løpet av denne perioden blir også russiske skoler oppbygd i vinterbyene.

Skoltesamenes reindrift går sterkt tilbake i de nordlige sijddene, mens livet i Suõ'nn'jel, Nuõ'ttjäu'rr og Sää'rvesjäu'rr ser ut til å ha vært mindre berørt av dramatiske hendelser utenfra.

3.3 Skoltelandet i perioden 1920 – 1945

Også denne perioden er preget av dramatiske hendelser i det skoltesamiske området. På norsk side svekkes skoltesamenes posisjon i reindrifta i Njauddâm sijdden, og Paččjokk sijdden mister rettighetene til laksefiske. Sovjetstaten ga i 1920 Finland råderett over den såkalte finske korridoren til Ishavet. Dette omfattet halve Paččjokk sijdden, nesten hele Peäccam, og det meste av Suõ'nn'jel. Skoltesamene her blir finske statsborgere, og livet blir sterkt preget av kolonialisering. På russisk side starter tvangskollektivisering, tvangsforflytninger og rettsprosesser med dødsdommer.

Figur 3: De skoltesamiske siiddene og riksgrensene etter 1920. Copyright: Nordregio og Ävv Saa'mi mu'zei

Skoltesamene i Finland 1920-1945

Både Suõ'nn'jel og Peäccam siiddene mistet viktige områder fordi grensa mellom Russland og Finland ble trukket gjennom siiddenes land. Peäccam mistet sommerbeitelandet på Fiskerhalvøya. Suõ'nn'jel mistet en stor del av sitt østlige område. Blant annet mistet de vinterbyen og måtte bygge opp en ny by inne på det som nå var blitt finsk territorium. Det skoltesamiske selvstyreorganet Siiddsääbbar fungerte fortsatt, og de valgte sin leder på tradisjonelt vis. Matti Sverloff (2003) skriver utførlig om dette i *Suenjelin saamelaisten perintö*. Väinö Tanner skriver på svensk (1929) i boka som er nevnt overfor: *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området*. Bind I: *Skoltlapparna*.

Det er mer sparsomt med kilder for forholdene i Peäccam siidda. Tanners beretning dekker kun de første årene av perioden og da er situasjon i siidda kritisk. De årlige flytningene har blitt endret. Noen har blitt bofaste. Reindrifta er under press fra innflyttere, og det er økt konkurranse om fiskeressursene. Situasjonen ble ikke bedre av at halve Mue'tkč siidda måtte flykte fra russisk side for å unngå tvangskollektivisering. De ble imidlertid kalt tilbake, og de fleste av dem flyttet til en verre skjebne.

I Paččjokk siidda starter perioden med at skoltesamene mister retten til å fiske laks i fjordene på norsk side. Dette ble gjort gjennom en avtale mellom Norge og Finland der Norge betalte Finland 12.000 gullkroner for at skoltesamene fraskrev seg alle rettigheter i Norge. Alle kilder viser at Norge ville ha skoltesamene fra Paččjokk siidda ut av Norge, og det klarte de. Til tross for den gjennomført negative offentlige holdninga til skoltesamene fra norske myndigheter, forteller både Tanner (1929: 132) og to muntlige informanter at skoltesamene hadde reinflokken på sommerbeite øst i Sør-Varanger i denne perioden. Muligens varte dette helt fram til evakueringa i 1944.

Grensa var i denne perioden åpen mellom Norge og Finland, og både på norsk og finsk side økte befolkninga raskt på grunn av gruvedrift, skogsdrift og jordbrukskolonisering. Det de sparsomme kildene viser (Tanner 1929; Andresen 1989) er at skoltesamene tilpasset seg den nye situasjonen ved at noen spesialiserte seg på reindrift, andre på jordbruk og innlandsfiske, mens atter andre tar del i det arbeidsmarkedet som har blitt etablert både på norsk og finsk side.

Så starter krigshandlinger i 1939 og skoltesamene blir sammen med resten av befolkninga i den finske korridoren evakuert to ganger. Siste gang kommer de ikke tilbake.

Skoltesamene i Russland 1920-1945

Tilbake på sovjetrussisk territorium ble Mue'tkĕ, Nuõ'ttjäu'rr og Sââ'rvesjäu'rr sijddene. For skoltesamene i den russiske delen ble denne perioden en katastrofe. Skoltesamene ble utsatt for tvangskollektivisering der reinflokkene ble tatt fra dem, så ble de tvangsflyttet til mindre steder innenfor sijdd-området. I neste omgang startet rettsprosesser under Stalin der en stor del av den mannlige befolkninga ble drept eller dømt til straff i fangeleirer de aldri kom tilbake fra. (Dasjtjinskij 2006: 67-76; Rantala & Sergina 2009: 27). I en kort periode 1933-37 blei det gitt lese- og skriveopplæring i samisk også i de skoltesamiske områdene, men skoltesamene hadde mistet siste rest av suverenitet over sijddene.

Under krigen var de skoltesamiske sijddene midt i krigssonen. Et eksempel er at Litzafronten gikk gjennom Mue'tkĕ sijdden. Skoltesamene ble evakuert til andre steder på Kolahalvøya, og mennene var med i krigen. Mange skoltesamer døde også som følge av krigen. (Kiseljov & Kiseljova 1979: 84-92).

Skoltesamene i Norge 1920-1945

Professor Einar Niemi beskriver situasjon for skoltesamene i Njauddâm som vanskelig i mellomkrigstida. Det var generelt en vanskelig tid i landet økonomisk og sosialt. Dessuten hadde assimilasjonspolitikken overfor minoritetene begynt å få målbare virkninger. Skoltesamespråket gikk tilbake og unge flyttet ut. Ofte flyttet de etter arbeid til gruvemiljøet ved Kirkenes. (Niemi 1994: 341).

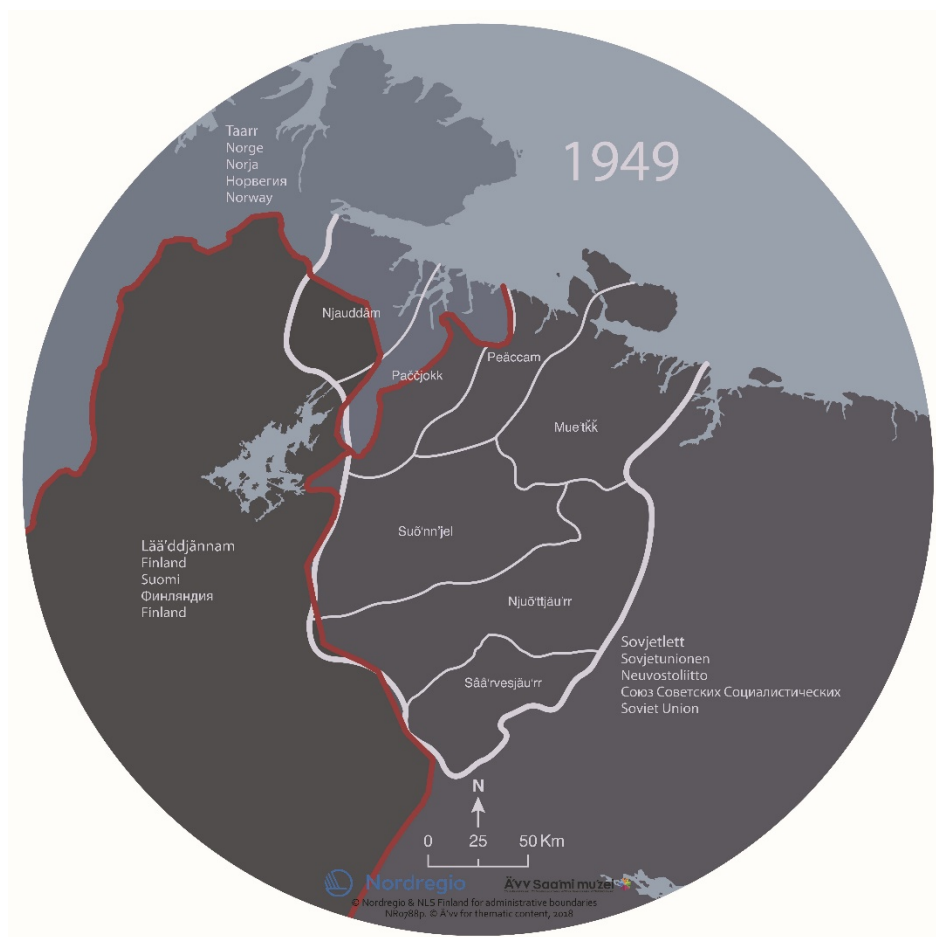
Niemi viser hvordan livet hadde blitt totalt endret for skoltesamene på kort tid. Eneretten til laksefisket hadde forsvunnet, fellesjorda var delt og skoltesamene hadde sluttet med de sesongvise flyttingene mellom boplassene. I løpet av denne perioden mister skoltesamene dominansen i reindriften. Dette er utførlig beskrevet av Niemi i *Norges offentlige utredninger 1994: 21* og i Wikans bok *Grensebygda Neiden. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene* (1995).

Kortversjonen er at fra 1883 hadde de fastboende i Njauddâm rein i skoltesamenes flokk. De fastboende organiserte seg i *Neiden fisker- og gaardbrukerforening* i 1911. I 1914 ansatte de tre skoltesamer som reingjetere. I 1928 endret foreninga navn til Vestre Sørvaranger *reindrifslag*, og samme år ansatte de to nordsamiske reindrenger. Året etter sa de opp de skoltesamiske reinpasserne og utlyste en vokterstilling. Ingen skoltesamer søke på stillinga og en nordsamisk reineier ble ansatt som vokter. Den nye reinvokteren kom fra en reindrifsfamilie av Sør-Varanger fjellsamer som hadde drevet reindrift vest i Sør-Varanger kommune i mange generasjoner og han hadde allerede en betydelig reinflokk (Hålogaland lagmannsrett 2013: 33 og 40).

Skoltesamenes reinvokter ble valgt til tillitsmann for flokken med rett til å holde 50 rein. Niemi reiser spørsmålet om hvorfor ingen av skoltesamene søke på stillinga som reinvokter og svarer at i en

nedtegnet forklaring heter det om en av de skoltesamiske reinpasserne at det handlet om: “bevissthet om egne rettigheter samt stolthet” og at han ikke ville nedlate seg til å søke “om å bli reinpasser i egne flokk”. (Niemi 1994: 340-44)

3.4 Skoltesamene etter andre verdenskrig

Figur 4: De skoltesamiske sijddene og riksgrensene etter andre verdenskrig. Copyright: Nordregio og Ávv Saa'mi mu'zei

Skoltesamene i Finland etter andre verdenskrig

De fleste skoltesamene fra Paččjokk, Peäccam og Suõ'nn'jel sijddene og noen av skoltesamene fra Mue'tkk sijdden ble evakuert til Finland under enden av andre verdenskrig. Da bodde imidlertid allerede noen av skoltesamene fra Paččjokk på norsk side av grensa. 35 personer fra Suõ'nn'jel var etablert på russisk side og et fåtall personer fra Paččjokk og Peäccam ble også igjen i Russland (Linkola & Linkola 2002: 132).

Skoltesamene som ble evakuert til Finland, havnet først i Kalajoki og Oulujoki i Østerbotn. I 1945-46 kom de nordover og bodde i en periode i et område sørøst for Enaresjøen. Dette var ikke en god løsning fordi det ikke var naturressurser nok til alle, og skoltesamene fra Suõ'nn'jel fikk etter forhandlinger med finske myndigheter en avtale om at det skulle opprettes et skoltesamisk bosetningsområde for dem i

Če'vetjäu'rr. Dit flyttet de i 1949 og tre familier fra Paččjokk som hadde flyttet dit i forveien, sluttet seg til det nye samfunnet. Her ble det bygd kirke, skole og helsesenter. Vei kom først i 1969. Samtidig ble det opprettet et mindre skoltesamisk område i Njeä'llem-Keväjäu'rr (Keväjärvi) området der de fleste skoltesamene fra Paččjokk og Peäccam bosatte seg. (Ingold 1976: 5).

Rettighetene til skoltesamene i Finland ble i 1955 slått fast i finsk lov, den såkalte skolteloven. Denne loven regulerer nå også skoltesamenes selvstyreorgan Sijddsååbbar, og valg av tillitsvalgte til skoltesamenes to "bygdemøter" samt valg av skoltesamenes leder som altså er en folkevalgt leder.

Skoltesamene i Russland etter andre verdenskrig

Skoltesamene i Russland etter 1945 er en del av historien som er lite utforsket. Selv de med russisk kunnskaper forteller at de finner få skriftlige kilder. Det ligger utenfor dette arbeidet å gå grundigere inn dette emnet.

Det som er klart, er at skoltesamene ikke fikk vende tilbake til sijddene etter krigen. I alle fall gjelder dette det store flertallet. En del slo seg ned i nærheten av sijdd-landet i Verchnetulomskij, Tuloma og Murmaži. (Siegl & Rießler 2015: 6). Ifølge en kilde bor de fleste skoltesamene i Russland i Luujäu'rr/Lovozero (Linkola & Linkola 2002: 137). Muntlige kilder forteller at mange skoltesamer bor i Murmansk uten at det kan tallfestes.

I denne perioden har samisk språk- og kulturarbeid stått svakere blant skoltesamene enn blant kildinsamene i Russland, og langt svakere enn blant skoltesamene i Finland. Samisk liv i Sovjetunionen fram til 1980-tallet er beskrevet i Unni K. Utviks hovedoppgave som er nevnt foran, og i Aleksej Kiseljov og Tatjana Kiseljovas bok *Samerna i Sovjetunionen* som ble utgitt på svensk ved Lunds universitet i 1981. Den sistnevnte boka er skrevet med utgangspunkt i et marxistisk samfunnssyn og avviker mye fra vitenskapelige arbeider skrevet i vest. Den gir imidlertid et bilde av tankene bak kollektiviseringa sett fra myndighetenes side, og en dramatisk beskrivelse av krigshandlingene i Skoltelandet. En annen kilde på engelsk er Tero og Kaisu Mustonens bokverk *Eastern Sámi Atlas* som kom ut i 2013. Den gir en god del bidrag til forståelse av den nyere samiske historien i Russland og også av tiden etter sovjetstatens sammenbrudd.

Skoltesamene i Norge etter andre verdenskrig

I intervju med informanter og i Wikans bok om bygda Njauddâm kommer det fram at fornorskinga fortsatte ved hjelp av skoleverket og offentlig administrasjon i Sør-Varanger kommune. Norsk blir mer og mer det eneste språket barn lærer uansett etnisitet. Folketallet i bygdene øker for så å gå tilbake, mens det øker i den sentrale delen av kommunen der det er bedre arbeidsmuligheter. En stor del av skoltesamene flytter til disse sentrale delene av kommunen og også til andre deler av landet.

Striden om reindrifta

Blant skoltesamene i Njauddâm er perioden fra 1978 preget av forsøk på å få innpass i reindrifta igjen, og av opprettelsen av egne foreninger fra 1986. Det siste kommer jeg tilbake til i kapittel 11 *Organisert arbeid for skoltesamisk*.

I 1978 ba en gruppe skoltesamer fylkesmannen "avgrense for dem et eksklusivt reinbeiteområde identisk med den gamle Neiden-siidaen på norsk side». Denne saken gikk gjennom rettssystemet gjennom 1980-tallet og endte med en uttalelse fra Den europeiske menneskerettighetskommisjonen i

1993. Både norsk rett og menneskerettskommisjonen slår fast at skoltesamene har rett til reindrift, men ikke eksklusiv reindrift. Nyetablering må skje etter vanlig behandling i henhold til reindriftslovgivningen, og der står saken i dag. (Niemi 1994: 345-47)

Niemis arbeid er en del av det offentlig arbeid for å utrede samiske rettigheter i Norge der ei utredning blei offentliggjort i 1994. Her blir skoltesamenes rettigheter i Norge utredet som en del av utredninga *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*. (NOU 1994: 21) Dette ble fulgt opp med forslag til konkrete tiltak i NOU 1997: 4 *Naturgrunnlaget for samisk kultur*. Der behandler et helt kapittel (kap. 7) forslag som skal sikre naturgrunnlaget for skoltesamisk kultur i Norge. Ingen av forslagene er gjennomført, men her ligger også et konkret forslag til hvordan skoltesamene kan ta opp naturalnæringer i samarbeid med skoltesamer i Finland.

Ny samepolitikk i Norge

Det er to forhold som har preget skoltesamenes liv i Norge etter 1990. Fra 1990 starter det som kalles for den samiske revitaliseringsperioden. Sametinget har blitt etablert, og en rekke norske lover endres for å fremme samisk språk og kultur. Som vist i kapitlet 6.1 om skoltesamisk og lovgivinga for samiske språk i Norge, er ikke skoltesamisk inkludert i alle lovene, men endringene som skjer fører til en generelt større aksept for samisk språk og kultur i Norge. I Sør-Varanger fører dette til vitalisering av både nordsamisk og skoltesamisk språk, identitet og kultur.

Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum

En annen viktig hendelse er etableringa av Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum² i Njauddâm. Museet åpnet offisielt i 2017, og er nå en del av *Tana og Varanger museumssiida*. Det har som mål å bidra til styrking av skoltesamisk kultur, språk og identitet, samt å formidle kunnskap om skoltesamisk fortid og samtid. I basisutstillingen *Sää'mjânnam Skoltelandet* får besøkende innblikk i skoltesamisk historie fra istidas slutfase til etterkrigstida. Utstillingstekstene er på skoltesamisk, norsk, finsk, russisk og engelsk. (www.skoltesamiskmuseum.no).

Veien fram til åpninga av Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum i 2017 var preget av uenighet og uhell. Bygget ble ferdigstilt i 2008, og overdratt til Statsbygg i 2009, men med en rekke feil og mangler. En framstilling av problemene finnes i Sør-Varangers historie, (bind 5, s. 407-09). Det blir ikke gått nærmere inn på det her.

Navneendringa ble gjort i april 2017 for å tydeliggjøre at Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum formidler skoltesamenes kultur, språk og historie. Behovet for en slik tydeliggjøring beror, ifølge museets nettsider, på at begrepet *østsame* brukes i Norge som selvbetegnelse, mens i Finland og Russland brukes *østsamer* som en fellesbetegnelse for flere samiske grupper. (www.skoltesamisk-museum.no).

² Ä'vv Saa'mi Mu'zei/ Ä'vv skoltesamisk museumet gikk først under navnet Østsamisk museumssanlegg/kultursenter, senere under navnet Nuorttsää'mi Mu'zei/Østsamisk museum, før det byttet navn til dagens Ä'vv Saa'mi Mu'zei/ Ä'vv skoltesamisk museum i 2017.

Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum hadde imidlertid drift i andre lokaler i ti-året før åpninga. Dette blir det redegjort for i kapittel 9.3 *Skoltesamisk språkopplæring for voksne*.

3.5 Konkluderende merknader

En rekke historiske hendelser har ført til at de skoltesamiske sijddene i dag er delt mellom nasjonalstatene Norge, Finland og Russland. Disse prosessene har ført til at skoltesamene har mistet suverenitet over sine områder. Samtidig har dette ført til at en stor del av skoltesamene har blitt flyttet fra sine tradisjonelle områder til andre samiske områder.

Imidlertid bor skoltesamene fra Njauddâm fortsatt i Njauddâm, og en del av skoltesamene fra Paččjokk bor fortsatt i Paččjokk sijdden. Mange skoltesamer bor i de sentrale delene av Sør-Varanger og for øvrig i resten av landet. De fleste skoltesamene fra Paččjokk og Peäccam ble flyttet til Njeä'llem-Keväjäu'rr området i Finland, noen dro til Če'vetjäu'rr, mens noen ble igjen i Russland. En del av skoltesamene fra Suõ'nn'jel blei igjen i Russland, mens de fleste flyttet til Če'vetjäu'rr der skoltesamisk språk og kultur er en del av dagliglivet.

Skoltesamene i Russland gikk igjennom mange kriser etter den russiske revolusjonen, og den delen av historien er dårlig beskrevet. Det samme kan sies om mange andre deler av skoltesamisk historie. Det som er skrevet, er skrevet av andre enn skoltesamer for andre enn skoltesamer. Store deler av historien er moden for en nytolking fra et innsideperspektiv.

4 Skoltesamisk: et eget språk

Skoltesamisk er uten tvil et eget språk. Pekka Sammallahti som er emeritusprofessor i samisk språk, sier klart at skoltesamisk er ett av de ti samiske språkene og ett av de fem østsamiske språkene i sitt omfattende verk *The Saami Languages an Introduction*. (Sammallahti 1998). På finsk side nevnes skoltesamisk spesielt i lovverket som et av de tre samiske språk som i dag blir snakket i Finland. I det norske lovverket nevnes skoltesamisk som eget språk i mindre grad, men f.eks. i forarbeidet til Sametingslovens språkregler blir det slått fast at skoltesamisk er et eget språk.

4.1 Språklig avstand til andre samiske språk

Forannevnte Sammallahti har dokumentert godt den språklige avstanden som finns mellom skoltesamisk språk og andre samiske språk. Han deler de østsamiske språkene i to grupper der skoltesamisk, áhkkilsamisk og enaresamisk utgjør fastlandsgruppa av østsamiske språk, mens kildinsamisk og tersamisk utgjør halvøygruppa av østsamiske språk.

Avstand til nordsamisk er stor, og det er ikke mulig for nordsamiskspråklige å forstå skoltesamisk, eller omvendt, uten lang trening og/eller opplæring. Dette er også min egen erfaring som nordsamisk språklig. Den tyske språkforskeren, professor Michael Rießler, sier at forskjellen mellom nordsamisk og skoltesamisk er som forskjellen mellom norsk og færøysk.

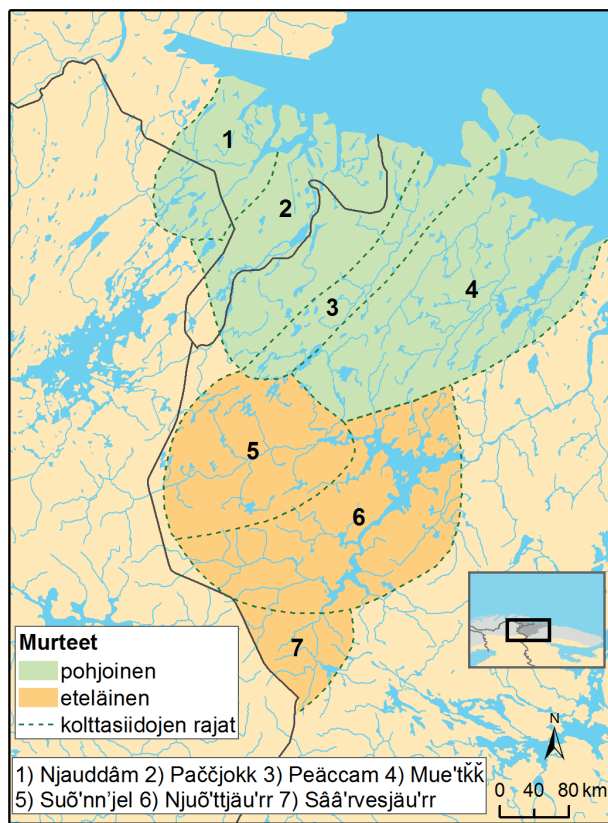
I følge skoltesamiske språkbrukere er også forskjellen mellom skoltesamisk og enaresamisk stor til tross for at begge språkene tilhører samme fastlandsgruppa av østsamiske språk. De bare kan forstå hverandre etter en god del trening, mens det er enklere for dem som snakker skoltesamisk å forstå kildinsamisk som snakkes i Russland.

4.2 Skoltesamiske dialekter

Det er dialektforskjeller mellom de skoltesamiske siiddene. Sammallahti (1998: 28-32) deler dem først inn i en nordlig og en sørlig gruppe hver med to adskilte dialekter. Forskjellene har stort sett oppstått på grunn av noen konsekvente lydendringer som bare har omfattet en del av Skoltelandet og ikke resten.

En skal aldri undervurdere betydninga av dialektforskjeller. Det må likevel sies at forskjellene mellom de skoltesamiske dialektene ikke er store. Professor i samiske språk, Ante Aikio, svarte meg på spørsmål om det (11. august 2020) at man kan si at de er som forskjellene mellom de samiske dialektene i Tanadalen. Jeg kjenner de dialektene godt, og kan si at forskjellene er som forskjellen mellom de norske dialektene i Kirkenes og Tromsø. Disse dialektforskjellene kan ha betydning i en vitaliseringsprosess der det er et spørsmål om en skal vitalisere sin egen dialekt av skoltesamisk eller

bruke en annen dialekt av språket i vitaliseringsprosessen. På bakgrunn av de intervjuene jeg har hatt med skoltesamer i Norge, ser jeg ikke noen grunn til å fremheve dette som et problem.

Figur 5: De skoltesamiske siiddene. 1-4 er den nordlige dialektgruppa og 5-7 den sørlige dialektgruppa av skoltesamisk. Kilde: Siida Sámi museum 2002.

Skillet mellom nordlige og sørlige dialekter

Det følgende er en kort forklaring av dialektforskjellene innen det skoltesamiske området, og den bygger på Sammallahtis beskrivning i boka *The Saami Languages – an introduction* som er nevnt ovenfor. Sammallahti deler først de skoltesamiske dialektene i en nordlig og en sørlig dialektgruppe som vist i tabell 1 på neste side.

Skillet mellom den nordlige og den sørlige dialektgruppa er at noen konsonantgrupper ikke uttales likt. I nord uttales f.eks ordet for å *kjenne* som «tovddâd» mens en i sør sier «tobddâd». Det vil si at konsonantene «vd» og «vž» i nord, uttales som «bd» og «bž» i sør. En annen konsekvent lydendring er at ordet for at *han eller hun dro* uttales som «vuõ'lǧi» i nord, mens en i sør sier «vuõ'lji». Lyden «lǧ» har blitt til «lj».

Den nordlige dialekten har også endret en opprinnelig «u» i slutten av ord til en «â», mens de sørlige dialektene har beholdt «u». Ordet for *reparerte* uttales dermed som «tivvâ» i nord mens de i sør sier «tivvu». Eksemplet er for *reparerte* i 3. person flertall og betyr at *de reparerte*.

Hoveddialektgrupper	Øst/vest	Dialekt
Nordlig dialektgruppe	Øst	Paččjokk, Peäccam og Mue'tk̄k̄
	Vest	Njauddâm
Sørlig dialektgruppe	Øst	Suõ'nn'jel
	Vest	Nuõ'ttjäu'rr og Sââ'rvesjäu'rr

Tabell 1 Skoltesamiske dialekter. Kilde: Sammallahti (1998: 28-32)

Dialekter i nord

Videre deler Sammallahti den nordlige dialektgruppa av skoltesamisk i en østlig og en vestlig variant. Paččjokk dialekta har blitt snakket i Paččjokk, Peäccam og Mue'tk̄k̄ sijddene og Njauddâm dialekta i Njauddâm sijdden.

Det er én markant forskjell mellom Njauddâm og Paččjokk dialekta. I Njauddâm har substantiv “-ek” som flertallsending i nominativ (nevneformen av substantiv), mens Paččjokk-dialekta i likhet med de andre skoltesamiske dialektene ikke har noen flertallsending i nominativ. F.eks er fisk i flertall “kuelek” i Njauddâm, men det på Paččjokk-dialekta heter “kue'l”.

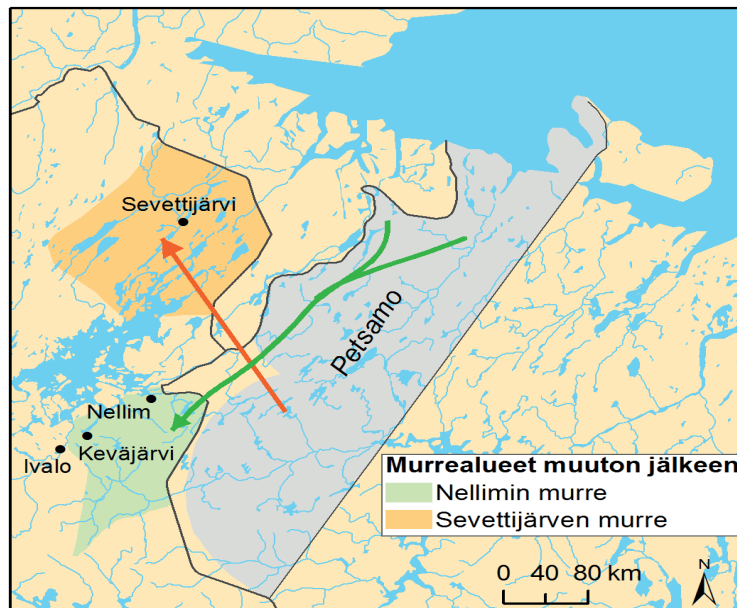
Dialekter i sør

Den sørlige dialektgruppa består også av en østlig og en vestlig dialekt. Nuõ'ttjäu'rr/Sââ'rvesjäu'rr-dialekta i øst, og Suõ'nn'jel-dialekta i vest.

Forskjellen mellom de to dialektene i den sørlige gruppa er også relativt små. En forskjell er at «d» og «dd» i Nuõ'ttjäu'rr uttales som «đ» og «đđ» i Suõ'nn'jel. («đ» er som en engelsk th-lyd). F.eks er sove «vue'dded» i Nuõ'ttjäu'rr/Sââ'rvesjäu'rr-dialekta og «vue'dđed» i Suõ'nn'jel.

Dialektforflytninger

Forflytningene av skoltesamer etter andre verdenskrig har ført til at de fleste fra Suõ'nn'jel sijdden i dag er fra Če'vetjäu'rr, mens de fleste fra Paččjokk og Peäccam sijddene er fra Njeä'llem-Keväjäu'rr lenger sør i Enare kommune. På den måten har den nordlige dialekta fra Paččjokk og Peäccam havnet sør for den sørlige dialekta fra Suõ'nn'jel.

Figur 6: Skoltesamiske bosetningsområder i Finland etter evakueringa i 1944. Skoltesamer med sørlig dialekt flyttet mot nordvest og skoltesamer med nordlig dialekt flyttet mot sørvest. Kilde: Siida Sámi museum 2002.

4.3 Normering

Normering av et språk inneholder minst to viktige deler. Utvikling av skriftspråk og produksjon av nye ord. Det er vanlig at et offentlig organ har ansvaret for dette arbeidet slik Norsk språkråd har ansvar for normering av norske skriftspråk. For skoltesamisk har normering vært litt mer innfløkt.

Skoltesamisk ble først tatt i bruk som skriftspråk i Russland, og det kyrilliske alfabetet ble brukt. Den første utgivelsen var Matteusevangeliet som ble gitt ut på skoltesamisk i 1894. Etter dette har stort sett bare kildinsamisk blitt brukt som skriftspråk i Russland. I Finland ble et skoltesamisk skriftspråk – en ortografi – utviklet på 1970-tallet, introdusert i 1973 og normert på 1990-tallet. De som stod bak dette var skoltesamen Jouni Moshnikoff som hadde skoltesamisk som morsmål, kona hans Satu Moshnikoff og de finske språkforskerne Eino Koponen, Mikko Korhonen og Pekka Sammallahti. (Siegl & Rießler 2015).

Det er dette skriftspråket som har blitt brukt på de stedsnavnene som har blitt normert i Norge, og for det skoltesamiske navnet på Sametinget i Norge *Sää'mte'gǵ*, og det er det skriftspråket som brukes på Ä'v'v Saa'mi Mu'zei/Ä'v'v skoltesamisk museum. Det finnes derfor ingen grunn til å utvikle et eget skriftspråk for skoltesamisk i Norge, og denne utredninga legger til grunn at man skal bruke det samme skriftspråket som i Finland.

Fra 1970-tallet var normering av skoltesamisk et ansvar for Samerådets språkutvalg og senere Sametinget i Finland sitt ansvar. Etter at Sámi Giellagáldu³ blei opprettet i 2013, er det dette organet

³ <https://www.giella.org/>

som normerer nord-, lule-, sør-, enare- og skoltesamisk. Giellagáldu driver også en rådgivningstjeneste for samiske språkbrukere, og har ansatte som kan besvare spørsmål om skoltesamisk på skoltesamisk.

4.4 Konkluderende merknader

Skoltesamisk er et eget språk med sine dialekter som ikke gjør intern kommunikasjon på skoltesamisk vanskelig. Skoltesamisk har et skriftspråk og det blir normert innenfor det fellessamiske språkarbeidet drevet av Sámi Giellagáldu som er et organ underlagt Samisk parlamentarisk råd. Dette er et ferdig tilrettelagt system som også kan være nyttig for det skoltesamiske språkarbeidet på norsk side.

5 Antall skoltesamer og talere av språket

Utredninga viser at det kan være mer enn 1500 skoltesamer totalt i Norge, Finland og Russland. De fleste kildene oppgir imidlertid at det finnes ca. tusen skoltesamer: 600 i Finland, 250 i Russland og 150 i Norge. Dette er ikke offisielle tall, og slike tall finnes heller ikke. Det har for denne utredninga blitt lagt spesielt vekt på å kunne si noe om antall skoltesamer i Norge og talere av språket her, men det er også hentet inn informasjon om antall skoltesamer i Finland og Russland og for antall talere av språket i alle tre land.

Det er grunn til å vektlegge at det er knyttet stor usikkerhet til de tallene som presenteres i tabellen under. Tallene er hentet inn fra flere kilder og ved flere metoder. Det man med rimelig sikkerhet kan si er at det er mer enn 1500 skoltesamer og i overkant av tre hundre talere av språket.

Land	Antall	Talere
Norge	400	10-12
Finland	6-700	Max 300
Russland	500	15-20

Tabell 2 Antall skoltesamer og talere av språket etter land. Kilder: En rekke som er nevnt i teksten under.

5.1 Skoltesamer i Norge

Det er tre grupper skoltesamer i Norge. De tre gruppene er: 1. skoltesamer fra Njauddâm sijdden. 2. skoltesamer fra Paččjokk sijdden og 3. innflyttere fra finsk side. Disse kan naturligvis ikke skilles helt fra hverandre på grunn av ekteskap og barn mellom gruppene i mange generasjoner bakover.

De skoltesamiske familiene i Njauddâm

Det finnes ikke noen skoltesamisk slektsbok, og de skoltesamiske familiene er heller ikke nevnt i den ellers viktige boka *Sør-Varangers slekter* av Erik Schytte Blix (1971) som til tross for navnet er en slektsbok for nordsamiske slekter og ikke alle slekter i kommunen. Steinar Wikan har en oversikt over de skoltesamiske slektene i Njauddâm i boka *Grensebygda Neiden. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene* (1995: 447-449). I et eget kapittel går han grundig gjennom hvem skoltesamene⁴ var, og viser blant annet at ektefeller som oftest kom til Njauddâm fra de andre skoltesamisk sijddene Paččjokk, Peäccam og Suõ'nn'jel.

Imidlertid slutter Wikans framstilling med dem som er født like etter århundreskiftet 1800/1900. Det har av den grunn vært nødvendig å innhente lokal kunnskap for å få en oversikt over hvem etterkommerne

⁴ Wikan bruker begrepet østsamer ikke skoltesamer i boka si.

av dem som ble født rundt århundreskiftet er. De stammer alle fra to Lietoff-slekter. I tillegg var det tidligere ei skoltesamisk slekt som het Makaroff i Njauddâm, men den døde ut på 1800-tallet.

I arbeidet med å finne hvor mange etterkommere det er etter de skoltesamiske familiene har jeg fått svært god hjelp fra Aud Mathisen i Njauddâm. Vi har gått igjennom opplysningene om familiene og sett hvor mange etterkommer de har i dag. Der vi ikke har vært sikker har jeg undersøkt forholdet med andre informanter og søk på geni.com. For noen greiner av slektene har det ikke vært mulig å få fullstendige opplysninger og tallene er derfor estimer. Totalt er dette ca. 250 personer.

De skoltesamiske familiene fra Paččjokk sijdden

En del av skoltesamene fra Paččjokk ble bofast på norsk side. Jeg har fått hjelp til å finne fram til dem fra Venke Törmänen. Hun er selv skoltesame og tidligere lærer. I tillegg har jeg fått hjelp fra slektsforsker og redaktør i avisa Ságat Geir Wulff og historiker Siv Rasmussen ved universitetet i Tromsø.

Resultatet er at det er minst seks personer fra Paččjokk sijdden som ble bosatt på norsk side fra slutten av 1800-tallet og fram til etterkrigstiden. Tre av dem har etterkommere, og de utgjør en relativt stor gruppe på minst 120 personer.

Skoltesamer fra finsk side

Det bor 10-12 skoltesamer fra finsk side i Norge. De fleste av dem bor i Varangerområdet, og kommer fra Če'vetjäu'rr-området. Med etterkommere utgjør de en gruppe på minst 40 personer. Det er i denne gruppa det finnes talere av skoltesamisk i Norge ettersom de som flyttet til norsk side kunne skoltesamisk og noen av dem har snakket det med egne barn.

Totalt antall

Resultatet er at det er minst 400 etterkommere av skoltesamer i Norge. Jeg bruker her begrepet etterkommere av skoltesamer og ikke skoltesamer fordi jeg ikke har undersøkt om hele gruppa har en selvidentifikasjon som skolt, skoltesame eller østsame. En slik undersøkelse har ikke vært innenfor rammene av denne utredningen. Imidlertid har jeg spurt de fleste informantene om de regner seg som skolt, østsame eller skoltesame. Resultatet er at de fleste identifiserer seg med et av begrepene.

5.2 Skoltesamer i Finland

Lederen for skoltesamenes folkevalgte organ - Sijdsåabbar - i Finland, Veikko Feodoroff, sier at det er ca. 6-700 skoltesamer i Finland. Han har ikke et sikkert tall å vise til ettersom det heller ikke i Finland er registrert. Tallet på 6-700 kan imidlertid synes å være litt lavt. Årsaken til det er at antallet skoltesamer var 588 på begynnelsen av 1970-tallet, og antallet skulle i tilfelle ikke ha økt mye etter det.

Et annet forhold som tyder på at antallet skoltesamer er høyere enn 6-700 er at det er 450 registrerte velgere i valgmanntall som brukes ved valg av skoltesamisk leder. De som har stemmerett, er skoltesamer over 18 år bosatt i Enare kommune og deres ektefeller. I tillegg til disse vet man at mange skoltesamer er bosatt i andre deler av Finland. Antallet deres er ukjent, men det totale antallet skoltesamer i Finland kan være noe høyere enn 6-700. Ifølge Feodoroff er antallet talere av språket ca. 300.

5.3 Skoltesamer i Russland

Det finnes ikke et offisielt tall for antallet skoltesamer i Russland i dag. De nyere kildene jeg har hatt tilgang til nevner mellom 20 og 1500 skoltesamer i Russland. Disse tallene er så sprikende at jeg av den grunn har undersøkt antallet skoltesamer i gamle kilder:

- I Mue'tkč sijdd bodde det før 1930 tolv familier (Tanner 1929: 192). Mattsson (2017a: 3) anslår det til å være 60-70 personer.
- I Sââ'rvesjäu'rr sijdd bodde det ifølge Tanner (1929: 305) 274 skoltesamer i 1914.
- I Nuõ'ttjäu'rr bodde det i 1910 ifølge Mattsson (2017b: 4) 120 skoltesamer.

Dette er sammenlignet med en annen kilde - den russiske etnografen Volkov (1996: 6). Han oppgir at den samiske befolkninga i det skoltesamiske området var 451 i 1926. I tillegg til medlemmene i de tre sidaene ble 35 av skoltesamene fra Suõ'nn'jel sijdd igjen i Russland da resten av sijdden ble evakuert til Finland i 1944 (Linkola & Linkola 2002: 130-32). Det finnes også kilder som forteller at noen skoltesamer fra Paččjokk og Peäccam ble igjen i Russland etter andre verdenskrig. Dette antallet ser ikke ut til å være høyt.

Dette viser at nærmere 500 skoltesamer bodde i Russland før andre verdenskrig brøt ut. Det er av den grunn usannsynlig at antallet skoltesamer i dag er mye lavere. Dette er imidlertid ikke et forhold jeg har hatt mulighet til å undersøke nærmere i dette arbeidet. En rekke kilder sier at det er 15-20 talere av skoltesamisk i Russland. De fleste viser til den tyske språkforskeren Elisabeth Scheller (2011: 89) som har undersøkt antall talere av samiske språk i Russland.

5.4 Konkluderende merknader

Det er en svært vanskelig oppgave å finne opplysninger om antallet skoltesamer og antallet talere av skoltesamisk. Begge oppgavene er løst på en tilfredsstillende måte for denne utredningens behov. Det er likevel på sin plass å si at metodene ikke ville holdt dersom målet var å komme fram til nøyaktige tall for antall skoltesamer og skoltesamiskspråklige i alle tre land.

6 Lovgivning om samiske språk i Norge, Finland og Russland

En rekke lover i de land skoltlesamene bor i sier noe om samer og samiske språk, men med ett unntak for Norge, er det bare det finske lovverket som sier noe spesielt om skoltlesamer. I samarbeid med emeritus professor Jon Todal ved Samisk høgskole har jeg gått igjennom lovverket for å undersøke hva det sier om pite-, ume- og skoltlesamisk språk i Norge. Todal utredet på oppdrag for Sametinget språksituasjon for pite- og umesamisk i Norge og det var naturlig å samarbeide med ham om lovdelen. Dette kapittelet omhandler likevel skoltlesamisk spesielt.

6.1 Skoltlesamisk og lovgivinga om samiske språk i Norge

ILO-konvensjonen, den norske grunnloven og Den europeiske språkpakten

Samisk språk har sterkt rettsvern i Norge. Retten til å ta vare på og utvikle samisk er blant annet hjemla i *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*⁵ som Norge ratifiserte den 20. juni 1990. Her heter det i artikkel 29:

Det skal treffes tiltak for å bevare og fremme utvikling og bruk av de opprinnelige språk for vedkommende folk.

Samisk er også verna etter den norske grunnloven. Her heter det i paragraf 108:

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for at den samiske folkegruppa kan tryggje og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv.

ILO-konvensjonen handler om urfolks språk generelt, mens Grunnloven handler om samisk spesielt. Grunnloven nevner «samisk språk» i entall, det blir opp til andre lover å bestemme hva en i praksis skal legge i «samisk språk». I 1993 ratifiserte Norge den Europeiske språkpakten⁶. Etter denne pakten forplikter også den norske staten seg til å verne samisk(e) språk. Regjeringa forklarer denne språkpakten slik på hjemmesidene sine (1.4. 2020):

*Minoritetsspråkpakten definerer regions- og minoritetsspråk som språk som tradisjonelt er brukt innenfor et bestemt territorium i en stat, av statsborgere som utgjør en historisk gruppe som er i mindretall i befolkningen...
...Minoritetsspråkpakten slår fast at vern om de historiske regions- eller minoritetsspråkene i Europa er med på å holde oppe og utvikle kulturell rikdom og tradisjoner i Europa...*

⁵ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtspalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o/id451312/>

⁶ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtspalte/minoritetssprakpakta/id86936/>

Minoritetsspråkpakten har mer detaljerte og mer omfattende regler om språkrettigheter enn Rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter har. ⁷

Regjeringa sier videre at Norge har definert seks språk som norske region- eller minoritetsspråk, og at det er disse språkene som er verna av Den europeiske språkpakten. De seks språkene er: nordsamisk, sørsamisk, lulesamisk, kvensk, romanes og romani. Skoltesamisk er ikke med på regjeringa si liste over språk som er vernet av Den europeiske språkpakten.

Norske lover

Det som står om språk i ILO-konvensjonen, i den norske grunnloven og i Den europeiske språkpakten, er felt ned i det norske lovverket. Samisk har med det vern etter Sameloven, Barnehageloven, Opplæringsloven og Stadnamnlova. I tillegg er samisk språk nevnt i forskriftene til Folkeregisterloven.

Sameloven

Språkreglene i Sameloven regulerer de språklige rettighetene i Norge ganske detaljert. Det er i stor grad denne loven som gjør at vi kan si at samisk er offisielt språk i Norge. Her skal en ikke gå inn på alle sider ved denne offisielle statusen, bare nevne at verken Sameloven generelt eller språkreglene spesielt skiller mellom de forskjellige samiske språkgruppene. Ingen gruppe er nevnt med navn i denne loven. Da loven i si tid ble utformet, var det bare tale om at den skulle gjelde i seks kommuner, og alle disse kommunene var i det nordsamiske språkområdet.

I 2014 lagde Kommunal- og moderniseringsdepartementet en gjennomgang av språkreglene i Sameloven⁸. Nå gjaldt loven for et større geografisk område og gjennomgangen fra 2014 «peker også på behovet for å definere hva som er samisk språk i sameloven», som det heter i rapporten.

I denne rapporten er skoltesamisk nevnt på denne måten:

*Østsamene/skoltesamene er bosatt i Sør-Varanger kommune, først og fremst i Neiden, men også i Kirkenes og Pasvikdalen. Det er meget få som behersker østsamisk/skoltesamisk i Norge i dag. De fleste østsamene bor i Finland og Russland, hvor språket fremdeles er i bruk.*⁹

Videre heter det:

*På UNESCOs røde liste er skoltesamisk klassifisert som alvorlig truet, og utdødd i Norge. Pitesamisk er klassifisert som nesten utdødd, og utdødd i Norge. I østsamisk og pitesamisk miljø foregår det imidlertid arbeid for å revitalisere språkene. Østsamisk/skoltesamisk har et sterkere språklig miljø på finsk side av grensen. Når det gjelder pitesamisk, er det et meget begrenset antall språkbrukere også på svensk side.*¹⁰

⁷ sst.

⁸ Kommunal- og moderniseringsdepartementet: *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler*. Oslo. Oktober 2014

⁹ sst.

¹⁰ sst.

Etter ei lang drøfting konkluderer departementet:

Departementet har på denne bakgrunn kommet til at samelovens språkkapittel bør inneholde en definisjon av hva som i loven menes med samisk og at denne bør omfatte så vel lulesamisk som nordsamisk, sørsamisk og østsamisk/skoltesamisk.¹¹

Det går fram av sitatet ovenfor at skoltesamisk kan falle innenfor definisjonen, og at dersom Sør-Varanger kommune var en forvaltningskommune for samisk språk så ville språkreglene i sameloven også kunne gjelde skoltesamisk. Men heller ikke dette er avklart. I gjennomgangen av samelovens språkregler sies det at:

Med presiseringen i ny § 3-2 nr. 1 andre punktum mener departementet at de ulike kommunene innenfor forvaltningsområdet må oppfylle sine forpliktelser i forhold til det språket som er mest dominerende i sin kommune. Hensikten er ikke at alle lokale offentlige organ i forvaltningsområdet skal ha språkberedskap på samtlige samiske språk.

Det er altså ikke sikkert at skoltesamisk ville bli omfattet av språkloven dersom den gjaldt for Sør-Varanger kommune. Det kan være at nordsamisk ville bli sett på som det dominerende samiske språket, som av den grunn ville fått offisiell status.

Barnehageloven

I Barnehageloven er samisk språk nevnt to plasser, i paragraf 2 og i paragraf 8. I paragraf 2 heter det:

Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.

I paragraf 8 heter det:

Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur.

I Barnehageloven står det ingen ting spesifikt om de ulike samiske språkene, derfor står det heller ikke noe om skoltesamisk.

Opplæringsloven

Opplæringsloven gir ei rekke språklige rettigheter til samiske barn som har samisk enten som fag eller som opplæringspråk på skolen.

Loven definerer same (og dermed samisk barn) slik:

same: person som kan skrivast inn i samemanntalet, jf. § 2-6 i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), og barn av dei som kan skrivast inn.

¹¹ sst.

Samisk distrikt blir definert slik:

samisk distrikt: 1) det samiske forvaltningsområdet etter § 3-1 i samelova, 2) andre kommunar eller delar av kommunar etter forskrifter gitt av Kongen i statsråd etter at Sametinget og dei kommunane og fylkeskommunane spørsmålet gjeld, har fått uttale seg

Samisk språk blir definert slik:

samisk: nordsamisk, sørsamisk eller lulesamisk

Definisjonene i opplæringsloven av begrepet «samisk distrikt» og av begrepet «samisk språk» utelukker i dag rett til opplæring i eller på skoltesamisk på norsk side av grensa.

Stadnamnlova

Stadnamnlova regulerer både bruk av stedsnavn i offentlig sammenheng og skrivemåten av navnene. Denne loven har så langt vært et viktig redskap til å få gjort samiske stedsnavn synlige, særlig på vegskilt og kart. Før 2017 åpnet ikke loven for bruk av skoltesamiske stedsnavn på vegskilt og kart. Dette ble det endret på i 2017, og når det gjelder skriftlig form av samiske stedsnavn heter det nå i forskriftene til loven:

Nordsamisk rettskriving skal brukast i Finnmark, Troms og i Nordland til Tysfjord kommune. Skoltesamiske stadnamn i Sør-Varanger kommune kan likevel følgje skoltesamisk rettskriving. Lulesamisk rettskriving skal brukast frå og med Tysfjord kommune og sørover til Meløy kommune. Frå og med Rana kommune og sørover skal sørsamisk rettskriving brukast. I grenseområda for dei enkelte språkområda, kan ein bruke den rettskrivinga som passar best med den nedervde lokale uttalen. Det kan òg veljast regionale samleformer.

Og videre: «Lokale dialektformer kan veljast når særlege grunnar talar for det».

Dersom det er brukt fleire samiske namn om det same namneobjektet, skal det eldste namnet brukast av det offentlege. I særlege tilfelle kan det gjerast unntak frå denne regelen. I avveginga av ulike omsyn skal ein leggje vekt på at stadnamna får ein einskapleg skrivemåte innanfor dei ulike samiske språkområda.

Etter forskriftsendringa i 2017 er det altså mulig å bruke skoltesamiske stedsnavn i offentlig sammenheng, og dersom det er brukt flere samiske navn om samme navneobjekt skal det eldste navnet brukes av det offentlige. Bare i særskilte tilfeller kan det gjøres unntak fra denne regelen. Det er stort sett ikke tvil om at de skoltesamiske stedsnavnene i Sør-Varanger er de eldste.

Forskrift til Folkeregisterloven:

Etter ønske fra Sametinget og forslag fra Samisk språkutvalg er det nå mulighet for å la seg registrere med språk i det norske folkeregisteret. Samisk språk er i denne sammenhengen (i forskriften til loven) definert som nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Det går ikke an å krysse av for skoltesamisk i folkeregisteret.

Konklusjon

Av gjennomgangen i dette kapittelet ser vi at skoltesamisk kun er nevnt eksplisitt ett sted der norsk lovverk omhandler samisk språk. Derimot er det en del plasser nevnt hva en mener med samisk språk, og da faller skoltesamisk i de fleste tilfellene utenfor definisjonen.

6.2 Skoltesamisk og lovgivinga om samiske språk i Finland

Informasjon om lovverket i Finland er samlet inn fra databasen Finlex (www.finlex.fi) som tilsvarer den norske databasen Lovdata. I direkte sitat av lovverket brukes svensk fordi det sikrer en korrekt gjengivelse av lovtekstene ettersom svensk har status som Finlands andre nasjonalspråk og lover utgis i en svensk og en finskspråklig versjon. I tillegg brukes *Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe om Nordisk samekonvensjon* som underlag (Regjeringen 2005).

Finland har i stor grad sluttet seg til de samme internasjonale avtaler om menneskerettigheter, urfolk og minoritetsvern som Norge. Det er et unntak. Finland har ikke ratifisert ILO-konvensjon 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Forøvrig er det finske lovverkets bestemmelser om samer og samisk språk svært likt det norske. Men det er også her et unntak. Skoltesamisk nevnes i lovverket alle steder der en presiserer hva en mener med samiske språk, og det finnes en egen skoltesamelov. Den vil bli behandlet til slutt i denne korte gjennomgangen.

Den finske grunnloven og rett til selvstyre

Samene, og dermed også skoltesamene er anerkjent som urfolk i Finland gjennom grunnloven (731/1999).

Samerna såsom urfolk samt romerna och andra grupper har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Bestämmelser om samernas rätt att använda samiska hos myndigheterna utfärdas genom lag. (Finsk grunnlov 731/1999. Paragraf 17. 3. moment)

Finland har hatt et samisk folkevalgt organ siden 1973. Det gikk under navnet Sameparlamentet selv om det offisiell navnet på finsk var *Saamelaisvaltuuskunta* og på svensk *Delegation för sameärenden*. I 1996 ble Sameparlamentet byttet ut med Sametinget som fikk selvstyre i samiske språk og kulturspørsmål innom det samiske hjembygdsområdet. Dette er også styrket i Grunnloven.

"Samerna har inom sitt hembygdsområde språklig och kulturell autonomi enligt vad som bestäms i lag. (Finsk Grunnlov 731/1999. Paragraf 121. 4. moment)

Det samiske *hembygdsområde* er definert som de tre kommunene Ohcejohka/Utsjoki, Anár/Enare, Eanodat/Enontekiö og den nordlige delen av Soddegiili/Sodankylä kommune.

Samenes språklige rettigheter – Samisk språklav

En ny samisk språklav (1086/2003) trådte i kraft i Finland den 1.1.2004. Den erstattet "Lagen om användning av samiska hos myndigheter (516/1991)". Loven skal sikre samenes rett til å bruke og utvikle sitt eget språk enten det er enaresamisk, nordsamisk eller **skoltesamisk**, hos domstoler og andre myndigheter.

Skoltesamene har med dette rett til å bruke sitt eget språk i kontakt med kommunale myndigheter, i rettssystemet, på Sametinget, i sine egne selvstyreorgan *Sijddasáabbat* og de skoltesamiske

bygdelagsmøtene (på svensk: byastämmor), og ved visse statlige og kommunalt eide foretak. Denne rettigheten gjelder også overfor skatteverket og Folkepensionsanstalten som nærmest tilsvarer det norske NAV.

Lov om småbarnspedagogikk

Samiskspråklige barn har hatt rett til barnehageplass i samiskspråklig barnehage siden 1981. Loven skilte ikke tidligere mellom samiske språk, men den ekskluderer heller ikke noen samiske språk.

Loven ble endret i 2018 og byttet da navn til *Lag om småbarnspedagogik 540/2018*. Nå blir det for første gang presiseres at loven også gjelder skoltesamiskspråklige barn som dermed har rett til å få barnehage tilbud på skoltesamisk. Dette gjøres indirekte ved at lovens paragraf 8 sier:

Kommunen ska se till att varje barn kan få småbarnspedagogik på sitt modersmål, finska, svenska eller sådan samiska som avses i 3 § 1 punkten i samiska språklagen (1086/2003).

I samisk språklov sies det at i denne lov er samisk:

...enaresamiska, nordsamiska eller skoltesamiska beroende på vilken språkvarietet som används eller den huvudsakliga målgruppen i fråga, Samisk språklov 2003/1086. Paragraf 3. Moment 1.

Loven gir imidlertid ikke skoltesamiskspråklige barn rett til å lære skoltesamisk i barnehagen hvis de ikke har det som morsmål. Et vanlig kriterium for å få plass til barn i samiskspråklige barnehager i Finland er at barnet snakker samisk og at foreldrene har merket samisk som barnets morsmål i folkeregisteret. Muligheten for å merke samisk språkkunnskap i folkeregisteret er et nytt fenomen i Norge fra 2019, men det har vært obligatorisk i Finland i lang tid. (Rasmussen 2020).

Dette innebærer at det ikke er en rettighet for skoltesamer å få plass til barna i skoltesamiske språkreir og dermed få et barnehage tilbud der skoltesamiske barn lærer skoltesamisk selv om de ikke lærer det hjemme. Dette betraktes som et tilbud og ikke en rettighet.

Utdanningsloven

Den finske grunnskoleloven *Lag om grundläggande utbildning* (1998/628) har en del bestemmelser om bruk av samiske språk i skoleverket.

Det slås i paragraf 10 fast at samisk kan være undervisningsspråk i skolen og ikke bare må være et fag. Samme paragraf gir også nærmere regler for i hvilket geografisk område og i hvor stor utstrekning samisk skal brukes som undervisningsspråk. Elever som bor på: *samernas hembygdsområde och behärskar samiska skall huvudsakligen undervisas på samiska.*

I lovens paragraf 12 slås det fast at elevene har rett til opplæring i samisk som morsmål. Lignende formuleringer om samisk som undervisningsspråk og opplæring i samisk som morsmål er også nedlagt i lovene som regulerer videregående opplæring *Gymnasielag* (2018/714) og *Lag om yrkesutbildning* (2017/531).

Mer nøyaktige regler for undervisning på samisk og opplæring i samiske språk gis i læreplanverket for førskolen og grunnskolen. Det heter på svensk *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen* (Utbildningsstyrelsen 2014).

Her kommer det fram at skoltesamisk er likestilt med andre samiske språk i Finland:

Undervisning i samiska och litteratur kan ges på något av de samiska språk som talas i Finland: enare-, skolt- eller nordsamiska. (Utbildningsstyrelsen 2014: 115).

Elevene i grunnskolen kan også lære samisk som fremmedspråk. Det er utviklet flere varianter av lange og korte kurs i fremmedspråk for bruk i finsk skole. For samiske språk er det bestemt at det skal tilbys et langt lærekurs (A-kurs). Her er læremålene omtrent de samme som for engelsk noe som kan tilsvare det norske samisk andrespråk 2. Det er også bestemt at det skal tilbys et kort lærekurs (B2-lærekurs) for samiske språk. Her er læremålene noenlunde tilsvarende samisk andrespråk 4 i Norge. (Utbildningsstyrelsen 2014: 132; Læreplaner for samisk andrespråk).

Det finske læreplanverket inneholder også et eget kapittel (kap 10) om *Undervisning på två språk*. I dette kapittelet er det bestemmelser for såkalte språkbadsskoler der elevene får:

omfattande undervisning på två språk eller mindre omfattande undervisning på et annet språk enn sitt eget morsmål.

Modellen er utviklet for å undervise finskspråklige elever på svensk og finsk for at de skal bli tospråklige. Men det sies spesielt i læreplanverket at modellene kan brukes i samiske skoler.

Skoltesameloven

Skoltesamelagen ble vedtatt i Riksdagen i 1955 og var opprinnelig en lov som ga skoltesamene rett til bosetning og utnyttelse av naturressursene i to avgrensede skoltesamiske områder i Finland. Den inneholder bestemmelser om eiendom, bygging og lån og støtte til bygging og næringsutvikling.

Fra 1980-tallet inneholder loven også bestemmelser om skoltesamisk selvstyre. Bakgrunnen for dette er at skoltesamenes tradisjonelle selvstyreorgan Sijddsaábbar eksisterte i Suõ'nn'jel sijdden fram til enden av andre verdenskrig. Etter evakueringa og nyetableringa fortsatte skoltesamene å møtes på Sijddsaábbar og de valgte sin egen leder der. Under evakueringa var Jaakko Sverloff leder. Det var en posisjon han hadde fram til slutten av 1960-tallet da Matti Sverloff tok over lederrollen. Først på 1980-tallet blir dette nedfelt i finsk lov og gjort til en del av det offisielle finske forvaltningssystemet.

Til dette demokratiske systemet hører bygdemøter, to skolteråd, skolterådene fellesmøter og skolteleder. De to skoltesamiske områdene i Finland skal avholde byastämma (bygdemøte) minst en gang hvert kalenderår. På bygdelagsmøtene velges for tre år omgangen ett skolteråd for Če'vetjäu'rr-området og ett for Njeä'llem-Keväju'rr-Å'vvel området. Skolterådene består av fire medlemmer og to varamedlemmer. Disse skolterådene har en rekke lovpålagte oppgaver og kan behandle alle skoltesamisk spørsmål. I tillegg kan de samles til fellesmøter.

Leder for skoltesamene i Finland velges ved folkeavstemning i et ordinært valg for tre år av gangen. Stemmeberettigede ved dette valget er skoltesamer over 18 år bosatt i Enare kommune, og deres ektefeller. Lederen skal bo innom skolteområdet og han/hun skal beherske skoltesamisk. (Skoltlagen 253/1995. kap. 8: Skötsel av skoltfrågor).

6.3 Skoltesamisk og lovgivinga om samiske språk i Russland

Informasjon om lovverket i Russland er samlet inn ved hjelp av språkarbeider Jevgenij Jushkov i forbindelse med Sametingets prosjekt "Samiske barnehager i Finland og Russland" som jeg gjennomførte i 2020. (Rasmussen 2020).

Lovverket i Russland sier ikke noe spesielt om skoltesamisk språk. Derimot inneholder det en rekke mer generelle bestemmelser om folks rett til barnehage (oppdragelse) og grunnutdanning på sitt eget språk. Dette er nedfelt i grunnloven der det sies i artikkel 68, punkt 3:

Den Russiske Føderasjon garanterer alle sine folk rett til å bevare sitt morsmål, samt å legge forholdene til rette for dets opplæring og utvikling.

Et nytt punkt ble lagt til grunnloven i 2020. I den nye artikkel 69, punkt 2 fremheves det at Staten beskytter den kulturelle identiteten til alle folk og etniske grupper i Den russiske føderasjonen, og garanterer å bevare etnisk, kulturelt og språklig mangfold. I utgangspunktet er det også en positiv holdning til å bruke alle folkegruppers språk i undervisninga i russiske skoler. I Den russiske føderasjons lov Nr.1807-I av 25.10.1991 "Om språk til folkene i Den russiske føderasjon" heter det i artikkel 10, punkt 1:

Staten sikrer borgere i Den russiske føderasjon forhold for å undervise og lære språkene til folkene i henhold til utdanningslovverket.

Dette blir nærmere beskrevet i Føderal lov Nr. 273-FZ av 29.12.2012 «Om utdanning i Den russiske føderasjon» og i lovens artikkel 14 om utdanningsspråk. I punkt 1 heter det at:

I Den russiske føderasjon garanteres det at en får utdanning på offisielt språk i Den russiske føderasjonen, samt at en får velge undervisnings- og oppdragelsesspråk innenfor rammen av muligheter som gis av utdanningssystemet.

I punkt 4 slås det fast at borgere i Den russiske føderasjonen har rett til å få førskoleopplæring, grunnskoleutdanning og grunnleggende allmennopplæring på morsmål blant språkene til folkene i Den russiske føderasjonen. De har også rett til å lære morsmål blant språkene til folkene i Den russiske føderasjonen innenfor rammen av muligheter som gis av utdanningssystemet på den måten som er fastsatt av utdanningslovverket.

Det presiseres i loven at:

Utøvelse av disse rettighetene sikres ved at det etableres nødvendig antall utdanningsinstitusjoner, klasser, grupper, samt ved å legge forholdene til rette for deres drift. Undervisning og studering av morsmål blant språkene til folkene i Den russiske føderasjonen

innenfor rammen av offentlige akkrediterte utdanningsprogrammer gjennomføres i henhold til føderale offentlige utdanningsstandarder.

Også Den Russiske Føderasjons lov Nr.74-FZ av 17.06.1996 "Om nasjonal kulturautonomi" vektlegger at det er offentlige myndigheters ansvar å legge til rette for at etniske grupper kan bevare og utvikle sine språk. I lovens artikkel 9 heter det at:

Offentlige myndigheter i Den russiske føderasjonen, samt offentlige myndigheter i Den russiske føderasjonens subjekter, dvs. regionale myndigheter, skal sikre å gjennomføre offentlig politikk som er rettet mot å bevare og utvikle etniske språk (morsmål).

I lovens artikkel 10 slås det videre fast at:

Borgere i Den russiske føderasjonen som hører til visse etniske samfunn har rett til å få generell grunnutdanning på etnisk språk (morsmål) og å velge oppdragelses- (oppdragelse er et begrep som vanligvis brukes om førskoleopplæring, merk. oversetter) og undervisningsspråk innenfor rammen av muligheter som gis av utdanningssystemet i henhold til lovverket i Den russiske føderasjonen og lovverket i dens subjekter.

Dumaen i Murmansk har egne vedtekter for gjennomføring av det føderale lovverket. Disse ble vedtatt 26. november 1997. I vedtektenes artikkel 21 punkt 2 brukes ordet urfolk om samene, og det styrkes dermed samenenes status på Kolahalvøya.

Offentlige myndigheter i Murmansk oblast bistår det nordlige fåtallige urfolk – samer – med å utøve deres rettigheter til å beskytte det opprinnelig bosetningsområdet, tradisjonelt levesett, økonomisk virksomhet og næringer, samt å bevare og utvikle sin opprinnelige kultur.

6.4 Konkluderende merknader

Gjennomgangen av lovverket i Norge, Finland og Russland viser at skoltesamisk har høyest status i Finland der skoltesamer og skoltesamisk alltid nevnes i lovverket som et av de tre samiske språk i Finland. Dette gjelder de gangene lovverket presiserer hvilke samiske grupper og samiske språk loven omfatter.

I det norske lovverket og i forvaltninga presiseres det hva en mener med samiske språk i noen tilfeller. Her ekskluderes skoltesamisk i flere tilfeller. Dette gjelder den europeiske språkpakten som Norge har bestemt ikke skal gjelde for skoltesamisk, og det gjelder forskrift til lov om folkeregister og utdanningsloven. I de lovene gjøres det klart at de ikke gjelder for skoltesamisk. En kan av den grunn ikke registrere kunnskaper i skoltesamisk i folkeregisteret og barn har ikke rett til opplæring i skoltesamisk i grunnskolen og den videregående opplæringa.

7 Den språksosiologiske situasjon for skoltesamisk

I dette kapitlet ser vi først på skoltesamisk flerspråklighet opp igjennom tida, og de språkskiftene som må ha skjedd da. Deretter ser vi på den språksosiologiske situasjonen for skoltesamer på russisk, norsk og finsk side nå. Et underkapittel ser på når de skoltesamiske språkskiftene skjer, og det neste underkapitlet vurderer hvorfor det skjer et språkskifte. Til slutt vurderes hvordan vitalisering og ei vending av språkskiftet kan skje.

7.1 Skoltesamisk flerspråklighet og språkskifte

Det sies ofte, gjerne litt ironisk, at det er minoritetens privilegium å være flerspråklig. Det har sannsynligvis vært skoltesamenes privilegium siden 1500-tallet da de russiske munkene startet sin misjonering i Skoltelandet og bygde opp klosteret i Petsjenga på 1530-tallet. Etter dette har skoltesamene hatt kontakt med alle folkegruppene rundt seg.

På 1500-tallet bodde det skoltesamer i Tana der de må ha vært i kontakt med nordsamer (Wikan 1995: 15). Noen av de skoltesamiske siddene grenser opp mot enaresamiske sidd og Tanner (1929) forteller at skoltesamene i Paččjokk var i jevnlig kontakt med enaresamer. På 1700-tallet begynte nordsamiske reineiere å komme inn i Skoltelandet. Allerede før det hadde nordmenn fra nordsida av Varangerfjorden hentet brensel og mose i Skoltelandet på sørsiden av fjorden. Det er også sikkert at skoltesamene dro på fiske til nordsida av Varangerfjorden i alle fall fra 1600-tallet der de traff nordmenn, nordsamer og fra 1800-tallet finlendere.

På 1800-tallet starter en innvandring av finlendere, nordmenn og sjøsamere inn i Skoltelandet. I tillegg har det hele denne perioden vært en russisk tilstedeværelse med handelsmenn, pomorer og øvrighetspersoner.

Dette totale bildet er at skoltesamene har vært i kontakt med fire, fem andre språk i lang tid. Dette er språk med forskjellig og skiftende status¹², og det har over flere hundre år bidratt til svært mange kombinasjoner av flerspråklighet. Noen studie av nettopp skoltesamers flerspråklighet finnes ikke, men mange forskere nevner de enorme språkkunnskapene til skoltesamene (f.eks. Mustonen og Mustonen 2013; Tanner 1929, Linkola 1996). Det var ikke uvanlig at folk kunne både tre, fire og opp til fem språk i Skoltelandet, og slik har situasjon vært fram til 2000-tallet.

Jeg vil belyse dette med et par eksempler.

- I forbindelse med denne utredninga intervjuet jeg Venke Törmänen som fortalte at hennes bestemor Irene Dörmänen (1901-89) snakket skoltesamisk, nordsamisk, finsk, russisk og

¹² Et eksempel på skiftende status er russisk språks status i Petsamo-området. Fram til 1920 var russisk dominerende i offisielle sammenhenger. I perioden 1920-45 var finsk språk dominerende f.eks. i skolen.

norsk. Hun vokste opp på russisk side i Paččjokk, men flyttet til Jarfjord da hun var ung. Irenes sønn Enok (1927-2016) snakket finsk, nordsamisk, norsk og skoltesamisk.

- En eldre informant fra Paččjokk sijdden fortalte at mora snakket skoltesamisk, norsk og finsk. Selv snakker denne informanten bare norsk.
- Nordsamen Nils Andreas Mortenen (1928-2001) vokste opp på norsk side av grensa en kilometer fra skoltesamenes boplass i Borisgleb som da lå på finsk side. Han forteller i et avisintervju i Finnmarken (nr 300 1989) at han lærte nordsamisk, skoltesamisk, finsk og norsk i oppveksten. Skoltesamisk lærte han i Borisgleb.

Spesielt i Njauddâm har finsk hatt en sterk stilling, og det var vanlig at skoltesamene snakket finsk. Mens jeg jobbet med denne utredningen, høsten 2020, laget YLE Sápmi en TV-reportasje om utredningsarbeidet. De intervjuet Georg Ivanowitz i Njauddâm *på finsk*. Ivanowitz er skolt, og oppvokst på norsk side. Han snakker ikke skoltesamisk, men er altså tospråklig i finsk og norsk.

Jeg har tidligere intervjuet den skoltesamiske lederen Otto Andreas Borissen (1927-2015) fra Njauddâm. Vi gjennomførte intervjuene på norsk, men snakket ellers nordsamisk med hverandre. Selv sa han at han nok snakket finsk best.

I andre samiske områder er det vanlig at et språkskifte blant samer går fra tospråkighet i samisk og majoritetsspråket til enspråkighet i majoritetsspråket. I Skoltelandet har ikke språkskiftet gått direkte fra tospråkighet i skoltesamisk og ett majoritetsspråk til enspråkighet i et majoritetsspråk. Tvert imot er skoltesamene flerspråklige i mange generasjoner og språkskifte går fra en flerspråkighet der skoltesamisk er ett av språkene, til en flerspråkighet der skoltesamisk ikke er ett av språkene.

Først etter andre verdenskrig går vi mot en situasjon der de fleste skoltesamene bare lærer majoritetsspråket norsk i hjemmemiljøet. Dette er heller ikke hele sannheten. Selv om det i dag er det mindre vanlig at skoltesamer i Norge under 60 år snakker finsk, så kan også en del yngre skoltesamer i Norge finsk. Typisk for tida er det at når jeg har spurt informanter om hva de snakker med skoltesamer fra andre land var svaret ofte engelsk.

7.2 Situasjonen for skoltesamisk på russisk side

Ifølge UNESCOs gradering av truede språk er skoltesamisk kritisk truet i Russland. En svært liten del av den skoltesamisk befolkninga snakker skoltesamisk. Antakeligvis er prosenten av talere mindre enn fem prosent av hele gruppa. Bruken av språket er svært liten. Språket blir ikke overført til barn og det er ingen undervisning i barnehage eller skole. Antall talere blir oppgitt til ca. 15-20. Det finns en ung andrespråkstalere av språket. Hun har lært skoltesamisk på Samisk utdanningssenter i Enare, ellers er talerne gamle mennesker. Det har ikke vært mulig å undersøke skoltesamenes egne holdninger til språket i Russland. (Siegl & Rießler 2015).

7.3 Situasjonen for skoltesamisk på norsk side

Også for Norge må man si at skoltesamisk er kritisk truet. Det har blitt sagt ved mange tilfeller at språket er utdødd, men det er ikke tilfelle. Blant dem som har flyttet fra finsk side til Norge er det 10-12 personer som kan snakke skoltesamisk. Noen av dem snakker skoltesamisk med egne barn.

Den siste vi sikker vet snakket skoltesamisk som morsmål i Njauddâm var Jogar Ivanowitz. Han døde i 1981. Den siste fra Paččjokk sijdden som snakket skoltesamisk var Enok Dørmænen. Han døde i 2016. Hans mor, Irene Dørmænen snakket skoltesamisk som morsmål. Hun døde i 1989.

Skoltesamisk som muntlig språk har dermed ikke noe bruksområde i Norge bortsett fra i noen få familier.

Bilde 1: Skoltesamisk blir brukt på veiskiltet som viser til Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum i Njauddâm.

Bilde 2: Skoltesamisk på vegskilt til Skoltebyen/Sää'nsijdd i Njauddâm.

Skriftlig skoltesamisk har to mikrodomener i Norge. Språket brukes i utstillinga og informasjonsmaterialet på Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum i Njauddâm. Skoltesamisk brukes også på to informasjonsskilt i bygda. Etter en forskriftsendring til stedsnavnsloven i 2017 er det tillatt å bruke skoltesamisk på stedsnavnskilt og kart, men ingen steder var skiltet med skoltesamiske navn høsten 2020.

Skoltesamenes holdninger til språket er positive. De fleste skoltesamiske informantene mener at språket bør synliggjøres i større grad enn det blir i dag, at den skoltesamiske historien og kulturen bør synliggjøres bedre i kommunen, og at det bør være muligheter for barna å lære om skoltesamisk språk, kultur og historie i barnehage og i skoleverket. Det også gjennomgående enighet om at ungdommer og voksne som vil lære språket bør få tilbud om opplæring.

7.4 Situasjonen for skoltesamisk på finsk side

Det er ikke mulig å bruke UNESCOs klassifisering av truede språk på samme måte for skoltesamisk i Finland som for Norge og Russland. Grunnen til det er at UNESCO i liten grad tar hensyn til vitaliseringstiltak og at et påbegynt språkskifte kan snus.

For å vise dette må vi gå litt tilbake i tid. Mellom grensestenginga midt på 1800-tallet og andre verdenskrig bodde det ingen skoltesamer i dagens Finland. Men under avslutninga av andre verdenskrig ble hele befolkninga i Petsamo kommune evakuert til Finland, og Finland måtte ved fredsslutninga avstå området til Sovjetunionen. Totalt var det 443 skoltesamer som ble flyttet til Enare kommune. 2/3 deler

av dem slo seg ned i Če'vetjäu'rr området og resten i Njeä'llem-Keväjäu'rr området. (Kolttatoimikunnan mietintö 1973: 45).

I 1972 hadde den skoltesamiske befolkninga økt til 588 personer fordelt på 100 husstander. 108 bodde utenfor skolteområdet. Av dem bodde 48 i Nord-Finland, 40 i Sør-Finland, 14 i Sverige og seks i Norge ifølge en rapport fra Jord- og skogbruksministeriet (Kolttatoimikunnan mietintö 1973: 18).

Rapporten peker på at det er en merkbar forskjell mellom utviklinga i Če'vetjäu'rr og Njeä'llem-Keväjäu'rr-Å'vvel. I begynnelsen av 1970 tallet er skoltesamisk språk, håndverk, fiske og reindrift vitale deler av skoltesamenes liv i Če'vetjäu'rr. I Njeä'llem-Keväjäu'rr-Å'vvel området driver kun en skoltesamisk husstand med rein. Mennene hadde vært nødt til å ta seg lønnet arbeid på vannkraftutbyggingene i Sovjetunionen – altså i Skoltelandet på russisk side. Da dette arbeidet var over var reinflokkene redusert, og de fleste reineierne skiftet jobb til skogsbruk, anleggs- og industriarbeid. (Kolttatoimikunnan mietintö 1973: 28).

Skoltesamene i Če'vetjäu'rr driver reindrift i dag i reinbeitedistriktene Njauddâm og Vä'ččer. Mens reindriffta ga befolkninga i Če'vetjäu'rr området større muligheter for livsopphold enn i Njeä'llem, ga bedre veiforbindelse skoltesamene i Njeä'llem området større mobilitet. Traktorvei kom fra Kaamanen til Če'vetjäu'rr i 1963 og først da ble området forbundet til veinettet. Riksveistandard kom først i 1969, og vei til Njauddâm og norsk side i 1970.

Man kan si det slik at rammevilkårene for å bevare skoltesamisk var bedre i Če'vetjäu'rr enn i den sørøstre delen av kommunen. Men også her starter et språkskifte fra skoltesamisk til finsk på begynnelsen av 1970-tallet.

Til tross for det blir skoltesamisk skriftspråk utviklet på 1970-tallet. Det blir gitt ut ordbok, læremidler og avis, og skoltesamisk blir tatt i bruk i radiosendinger. Dette fører til ny optimisme, men først på 1990-tallet starter en mer aktiv vitalisering av skoltesamisk språk i Finland. Spesielt etter 2010 skyter den fart når det blir etablert skoltesamiske språkreir i både Å'vvel og Če'vetjäu'rr. Tilbud i skoltesamisk ved Samisk utdanningssenter i Enare har også ført til tilvekst av nye talere på 2000-tallet. Et overslag basert på samtaler med skoltesamer i Finland antyder at minst halvparten av talerne mellom 20 og 50 år er andrespråkstalere. Det har ikke vært et mål med undersøkelsen å finne ut hva den skoltesamiske befolkninga i Finlands holdninger til språket er. Men det generelle inntrykket er at det er en stor interesse blant skoltesamene i Finland for både å opprettholde og vitalisere kulturen og språket.

7.5 Når startet språkskiftet?

Språkskifte i Finland

Som nevnt ovenfor starter et språkskifte fra skoltesamisk til finsk etter evakueringa til dagens Finland. Hallema har undersøkt tre skoltesamiske områder i Finland i 1996. Han viser at språkskiftet fra skoltesamisk til finsk startet i Če'vetjäu'rr på begynnelsen av 1970-tallet. I bygdene Njeä'llem og Keväjäu'rr øst for Å'vvel må språkskiftet ha startet langt tidligere ettersom talerne av skoltesamisk var over 58 år i Njeä'llem og over 65 i Keväjäu'rr da Hallema utførte undersøkelsen i 1996. (Cambell m.fl 2015: 20-21). Dette tyder enten på at språkskiftet hadde startet før evakueringa i 1944, eller det kan ha en sammenheng med det en bekjent på finsk side har fortalt. Familien snakket skoltesamisk fram til evakueringa, men de sluttet da de bosatte seg i Å'vvel området. Resultatet ble at de yngste barna glemte språket.

Hallema legger til at yngre skoltesamer i Če'vetjäu'rr forstår skoltesamisk, spesielt hvis de er med i reindrifta der skoltesamisk er dominerende (Cambell m.fl. 2015). Linkola (1996) som undersøker språkbruken i Če'vetjäu'rr på samme tid som Hallema, viser at skoltesamisk ble snakket til barn i skolepliktig alder i en familie, og at også andre barn kunne skoltesamisk fordi de hørte det rundt seg og lærte det på skolen.

Språkskifte i Norge

De siste som lærte skoltesamisk som morsmål på norsk side av grensen var født på begynnelsen av 1900-tallet og er nå døde. Det vil si at skoltesamene sluttet å snakke skoltesamisk til barna sine en gang tidlig på 1900-tallet. Unntaket er barn av skoltesamer fra Finland bosatt i Norge. Noen av dem har lært barna skoltesamisk.

Informantene mine forteller at eldre skoltesamer snakket skoltesamisk seg imellom på 1970-tallet i Njauddâm. I en utredning fra Institutt ved samfunnsforskning ved Universitetet i Oslo *Den samiske bosetningen i Nord-Norge. Rapport fra feltarbeid sommeren 1969* kommer det fram at det da var 11 skoltesamisktalende i Njauddâm (Aubert 1969). Det kommer ikke fram at det på dette tidspunktet, som jeg har visst ovenfor, var flere som kunne skoltesamisk i andre deler av kommunen.

Språkskifte i Russland

Informasjonen om når språkskiftet starter blant skoltesamene i Russland er mangelfulle. Som vist ovenfor var det nærmere 500 skoltesamer i tiårene før krigen. Av dem ble et ikke kjent antall drept under Stalins utrenskninger på 1930-tallet. Et ukjent antall døde også i krigshandlingene. Dersom opplysningene om at det nå kun er 15-20 skoltesamiskspråklige stemmer, tyder dette på at et språkskifte kan ha startet før andre verdenskrig blant deler av den skoltesamiske befolkningen, og at skoltesamer født etter andre verdenskrig i svært liten grad har lært å snakke skoltesamisk.

7.6 Hvorfor skjer det et språkskifte?

Et språkskifte har sjelden kun en årsak. I intervju peker folk gjerne på skolen som årsak til språkskiftet fordi det ikke var lov til å snakke skoltesamisk der. De peker også på at den andre forelderen ikke kunne skoltesamisk, og at foreldrene av den grunn snakket et annet fellesspråk hjemme. Begge deler har utvilsomt bidratt til språkskiftet. Men det er også andre årsaker på et litt annet plan som har bidratt til språkskiftet. De ytre og historiske omstendighetene for skoltesamenes språkskifte er – for å si det mildt – spesielle. Dette fordi skoltesamene tidlig havner i skjæringspunktet mellom mange staters interesser.

Skoltesamene mistet først suverenitet over sine egne områder. Deretter flyttet flere nye folkegrupper inn i de fleste siiddene, og skoltesamene ble raskt en minoritet i egne områder. Samtidig mistet de kontroll over naturressursene, og de mistet også helt eller delvis næringsveiene.

De nye naboene snakket fire andre språk og myndighetene brukte tre andre språk alt ettersom hvilket land en ganske tilfeldig befant seg i etter grensetrekningene. Skoleverket, kirke og offentlig administrasjon var på ett av de tre andre språkene. I denne situasjonen ble skoltesamene særdeles flerspråklige, og det var stort sett valg av ektefelle som bestemte hjemmespråket og avgjorde hvilke språk barna lærte. Utover 1900-tallet kunne det være russisk, nordsamisk, norsk eller finsk. Etter andre verdenskrig er det i stor grad sammenfall mellom majoritetsspråket i landet og språket man bruker til barna. Unntaket i dette bildet er Če'vetjäu'rr der dette språkskiftet i hjemmene starter rundt 1970. Linkola

(1996) viser at det er stort samsvar mellom språket folk bruket til egne barn og foreldres fødested. Det vil si at de som var født i Petsamo-området snakket skoltesamisk til barna, mens de som var født etter evakueringa snakket finsk med egne barn.

Linkola (1996) har intervjuet skoltesamiske foreldre og fått innsideinformasjon om årsakene til språkskiftet. Hun viser at de skoltesamiske foreldrene i liten grad følte at språket deres hadde noen verdi. De hadde hatt all skolegang på finsk. De hadde bodd deler av skoletida på internat og følt seg nederst på en rangstige der finlendere sto øverst og andre samer over skoltesamene. De kunne ikke se noen plass for skoltesamisk i skole og arbeidsliv i Finland og valgte å snakke finsk med barna.

7.7 Vitalisering og vending av språkskiftet

En mye brukt definisjon av vitalisering er alle tiltak som gjør at det blir mer bruk av språket og flere taler. Det vil også si alle tiltak som gjør språket mer synlig. Dermed faller offisielle navn på institusjoner og skilting på språket inn under dette begrepet. Det gjør også alle former for språkopplæring fra barnehage til voksenopplæring og universitetsutdanning i språket.

Vending av språkskiftet er det som skjer når folk lærer seg et språk som tidligere var forfedrenes språk. Et ord for dette språket er *arvespråket*. Det kan være både en eller flere generasjoner som ikke kan arvespråket, før nye generasjoner lærer seg det. Midlet ved en slik vending av språkskiftet er ofte å lære de minste barna språket allerede i barnehagealder og la dem fortsette med opplæring i språket gjennom hele grunnskolen og i den videregående opplæringa. Skal en slik vending av språkskifte lykkes, må det finnes voksne personer til å jobbe med barna. Dersom en slik resurs ikke er tilgjengelig, må opplæring av voksne skje før man kan begynne med barna.

Et nærliggende eksempel på ei vellykka vending av et språkskifte finner vi for enaresamisk i Enare der de fleste talerne av språket var over 50 år på begynnelsen av 1990-tallet. De begynte i 1997 å lære barn i barnehagealder enaresamisk i ett språkreir. Barna kunne ikke enaresamisk i begynnelsen, men lærte det fordi de ansatte snakket konsekvent enaresamisk til dem. Samtidig startet Samisk utdanningssenter i Enare opp et helårig, heltids studietilbud i enaresamisk for nybegynnere. Antallet språkreir har økt til tre med plass til totalt 24 barn. Studietilbudet for voksne har vært gjennomført gjentatte ganger og egne klasser for undervisning *på* enaresamisk har startet opp i grunnskolen i Enare. Disse tiltakene har ført til at antallet enaresamiskspråklige har økt til over 500, og språket står ikke i fare for å dø ut. Vi kan si at dette er et veldig vellykket eksempel på vending av et språkskifte.

Lignende vitaliseringstiltak har blitt gjennomført for skoltesamisk i Finland. Det er opprettet to språkreir, det undervises i skoltesamisk som morsmål og fremmedspråk i skoleverket, og det arrangeres kurs og heltidsstudier i skoltesamisk språk. Men det er et gjennomgående trekk at tiltakene for skoltesamisk språk har kommet seinere og omfattet færre personer enn tiltakene for enaresamisk. Derfor er resultatene heller ikke så gode ennå.

7.8 Konkluderende merknader

Det skoltesamiske språkskiftet i Norge har kommet svært langt. Informantene må gå en til tre generasjoner tilbake for å finne forfedre og formødre som snakket skoltesamisk. Dagens barn må gå enda en generasjon tilbake.

Dette betyr ikke at det er umulig å forbedre språksituasjonen. Et hvert tiltak som øker bruken av skoltesamisk språk vil være et framskritt. I et språkvitaliseringsperspektiv er det også veldig bra at det finns 300 talere av skoltesamisk over grensa til Finland, og en skoltesamisk infrastruktur der. Det betyr både at man har noen å snakke med hvis man lærer språket, og at skoltesamisk i noen situasjoner kan bli et naturlig kommunikasjonsspråk. Dessuten finns det læremidler og språklig materiale som med tilrettelegging kan brukes.

Intervjuene har vist at mange skoltesamer i Norge har positive holdninger til språket. Men de fleste sier også at de «ikke er helt der» at de ønsker en intens og omfattende opplæring i språket med det første. Derimot ønsker de å lære litt av språket gjennom andre aktiviteter.

8 Skoltesamisk språkmateriale

8.1 Vitenskapelig dokumentasjon

En rekke forskere har samlet inn informasjon om skoltesamisk siden tidlig på 1800-tallet. Språket må sies å være godt dokumentert. Blant forskere som nevnes som de fremste, er den russiske lingvisten Arvid Oskar Gustaf Genetz (1848-1915), den finske lingvisten Eliel Lagercrantz, den finske lingvisten og etnografen M. A. Castrén (1813-52) og den finske lingvisten Toivo Immanuel Itkonen (1891-1968). I nyere tid har blant andre de finske forskerne Mikko Korhonen, Pekka Sammallahti, Eino Koponen, Taarna Valtonen, Miika Lehtinen og Markus Juutinen forsket på skoltesamisk språk. I tillegg har Timothy Feist skrevet en skoltesamisk grammatikk som doktorgradsavhandling, og Michael Rießler har forsket på skoltesamiske språksosiologiske forhold.

Det viktigste man kan si om all dokumentasjon fra eldre tid er at den ikke passer til noe fornuftig bruk for folk flest i en vitaliseringsprosess. Jeg illustrerer dette med et eksempel. Den finske lingvisten Eliel Lagercrantz (1894-1973) ga i 1961 ut boka *See- und skolte-lappiche texte des südlichen Varangergebiets* (Sjø- og skoltesamiske tekster fra det sydlige Varangerdistriktet). Boka er bind nummer fem i serien *Lappische folksdichtung* (Samisk folkediktning). De skoltesamiske tekstene er skrevet med fonetiske tegn, og oversatt til tysk. Fonetiske tegn gir en svært god beskrivelse av hvordan språket faktisk ble snakket, men dette er utilgjengelig for andre enn språkforskere og folk med svært spesiell interesse for språk som av den grunn lærer seg å lese fonetisk skrift. Oversettelsen til tysk viser at boka ikke var ment for skoltesamer, eller noen annen allmenhet. Tvert imot var den skrevet for andre språkforskere - på det språket språkforskere i Europa tidligere brukte for å kommunisere med hverandre. Med tanke på vitalisering av skoltesamisk språk i Norge er det verdt å merke seg at ikke noe av det innsamlet materiale har norsk som metadataspråk. Det vil si at norsk ikke blir brukt i forklaringer og oversettelser. Forskerne har bruk finsk, tysk og i nyere tid også engelsk når de skriver om skoltesamisk.

Man skal likevel ikke avskrive dette materialet som irrelevant. Det har stor verdi for språkforskere som jobber med å tilrettelegge for mer bruk av skoltesamisk i samfunnet. Det kan få stor verdi som læremidler og lesestoff for folk i en vitaliseringsprosess. En med riktig kunnskap, altså en språkforsker, kan ganske enkelt «oversette» slikt materiale til dagens skoltesamiske rettskriving og oversette tekster til norsk og finsk. På den måten kan man få historier, eventyr, fortellinger og joiketekster etc. som læremiddel- forfattere, musikere og språkarbeidere kan bruke til å produsere materiell for utgivelser. Sannsynligvis er det også mulig å automatisere slike oversettelser ved bruk av digitale oversettelsesprogrammer i framtida.

Et eksempel på hva en språkforsker kan få ut av gamle tekster er ei bok med skoltesamiske tekster fra Njauddâm som i nær framtid kommer ut på skoltesamisk og norsk¹³.

¹³ <https://saami.uni-freiburg.de/samica/home.php>

8.2 Skoltesamisk i arkiv

Det finnes mye skoltesamisk språkmateriale i arkiver. De viktigste er YLE Sápmis arkiv i Enare og Samisk kulturarkiv ved Universitetet i Oulu. Noe finnes også i Sámi Arkiiva i Enare.

YLE Sápmis arkiv

I kapittelet skoltesamisk i media (kap. 8.4) kommer det fram at YLE Sápmi har hatt ukentlige sendinger på skoltesamisk siden 1973. Det meste av dette materialet er lagret og finnes i YLE Sápmis arkiv¹⁴. YLE Sápmi bygger også opp et skoltesamisk arkivtilbud under navnet *Jie'lli arkiv*¹⁵. Dette er åpent for alle. Her presenteres gamle saker med tekst, lyd og bilde på skoltesamisk. I november 2020 lå det syv omfattende multimediale reportasjer i dette arkivet, og det er en kontinuerlig prosess å øke innholdet. YLE Sápmi har også et skoltesamisk nyhetsarkiv på nettsida si. Det går under navnet Sää'mjânnam¹⁶. Arkivet inneholder anslagsvis 200 nyhetssaker på skoltesamisk produsert de siste 3-4 år. Dette er multimedialt innhold bestående av tekst, bilder, lyd og i en del tilfeller video.

Samisk kulturarkiv ved Universitetet i Oulu

Samisk kulturarkiv fungerer under Giellagas instituttet ved Oulu universitet, og er en del av universitets sentralarkiv. Samisk kulturarkivet har som en målsetning å bevare arkivmateriale som har forbindelse til samiske språk og samisk kultur. En annen målsetning er å bistå undervisning og forskning på samiske språk og kultur. I tillegg bistår arkivet dem som jobber med å vitalisere og styrke samiske språk og kultur. Samisk kulturarkiv har ikke noe norsk navn, men bruker på engelsk navnet The Saami Culture Archive of University of Oulu¹⁷. Arkivets leder Marko Jouste har blitt intervjuet under et besøk i arkivet i 3. desember 2020. Ifølge ham har de enten selv alt skoltesamisk arkivmateriale som finnes eller så kan de hjelpe til med å finne materialet i andre arkiv. Dette gjelder også materiale fra deres samarbeidspartnere i Russland.

Store deler av arkivet er ikke åpnet for allmennheten fordi det inneholder personopplysninger som er beskyttet av personvernregler. Det gis likevel mulighet for slektninger av informantene til å få adgang til materialet, og få kopier av det.

Arkivets materiale består av 1.237 opptak på skoltesamisk. Dette er ca. 100 timer med opptak. Av de hundre timene er 45 timer litterert, det vil si skrevet ned på skoltesamisk. I tillegg til de hundre timene har arkivet en del eldre musikk som ikke er regnet med ennå. Arkivet er i besittelse av språklig materiale fra Paččjokk samlet av Toivo Immanuel Itkonen i 1913, av Armas Launis og A. O. Väisänen i 1922 og av Väisänen i 1926. Arkivet har også et fire timer langt opptak av Jogar Ivanovitz som antakeligvis var den siste som snakket Njauddâm-dialekta av skoltesamisk. Doktorgradsstudent Markus Juutinen ved Universitet i Oulu bruker dette materialet til å forske på Njauddâm-dialekta for sin doktorgradsavhandling.

¹⁴ Telefonintervju og e-poster fra YLE Sápmis sjef Majju Sajjets oktober og november 2020.

¹⁵ yle.fi/aihe/jielli-arkiiv

¹⁶ yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/saamjannam/

¹⁷ https://www.oulu.fi/giellagasinstitute/the_saami_culture_archive

Et annet eksempel på arkivets materiale, og et eksempel på arkivets formidling av skoltesamisk språk og kultur, er utgivelsen av en samling skoltesamiske fortellinger. Fortellingene er lagret på en 108 siders PDF-fil og man kan fra arkivets hjemmeside skrive den ut samt lese og lytte til fortellingene¹⁸.

8.3 Skoltesamisk grammatikk, ordbøker og læremidler

Grammatikk

Det finnes noen få grammatikkbøker for skoltesamisk. En er:

Pekka Sammallahti, Mikko Korhonen og Jouni Mosnikoff 1973: *Koltansaamen opas*.

En grammatikk for grunnskolen og den videregående opplæringa har kommet ut i ny og forbedret utgave høsten 2020.

Satu og Jouni Moshnikoff, Eino Koponen og Miika Lehtinen 2020: *Koltansaamen kielioppi – Sää'mkiöl kiöllvue'ppes*.

Denne grammatikken bruker finsk i forklaringer, og er tilpasset opplæring i skoltesamisk i skolen. Utgiveren er Sametinget i Finland. I tillegg finnes en svært avansert skoltesamisk grammatikk tilgjengelig både som trykt bok og i en nettutgave¹⁹. Den er på 478 sider og bruker engelsk i forklaringer.

Timothy Feist 2010. *A Grammar of Skolt Saami. Doktorgradsavhandling ved University of Manchester*.

Ordbøker

Det finnes ikke noen trykte ordbøker for norsk-skoltesamisk eller skoltesamisk-norsk. Til gjengjeld finnes det flere ordbøker for finsk til skoltesamisk, og en fra skoltesamisk til finsk. De viktigste fram til nå har vært:

- Toivo Immanuel Itkonen 1958: *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des kolta- und kolalappischen*. Ordboka ble trykt i nytt opplag i 2011 av Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki. Dette er et tobindsverk på nesten 1300! sider. Ordforklaringene er på finsk og tysk.
- Matti Sverloff: *Suomi-koltansaame piensanasto = Suáma-Sääém sieõmsäennös*. Sevettijärvi. Finsk-skoltesamisk ordbok.
- Pekka Sammallahti og Jouni Mosnikoff 1991: *Suomi-koltansaame sanakirja = Lää'dd-sää'm sää'nnke'rjj*. Utsjoki. Finsk-skoltesamisk ordbok
- Jouni Mosnikoff og Pekka Sammallahti 1988: *U'cc sääm-lää'dd sää'nnkeârjaž - Pieni koltansaame-suomi sanakirja*. Jorgaleaddji. Skoltesamisk-finsk ordbok.

¹⁸ Eino Koponen, Jouni Moshnikoff og Satu Moshnikoff: *Sää'mkiöll, ä'rbk'kiöll*. Dommmjännmlaž kiöli tu'tk'keemkööskös/Kotimaisten kielten tutkimuskeskus: Multiprint, Helsinki 2010.

¹⁹ www.sgr.fi/fi/items/show/77

Digital ordbok

De siste fem årene er det lagt ned et stort arbeid for å få på plass en digital ordbok for skoltesamisk. Den finnes nå på Giellateknos hjemmeside under navnet *saan.oahpa.no*. Linken i fotnota viser til søkemotoren for skoltesamisk-norsk²⁰. Høsten 2020 er det mulig å søke mellom skoltesamisk og norsk, engelsk, russisk og finsk. Den andre veien er det mulig å søke på norske, russiske og finske ord og finne det skoltesamiske motsvarende ordet.

Dette skoltesamiske ordbokprosjektet bygger på en rekke kilder og forskningsprosjekt. Det har vært et svært omfattende prosjekt der mange lingvister, språkteknologer og ikke minst skoltesamiske språkbrukere har bidratt. En nøye beskrivelse av dette arbeidet finnes på <https://saan.oahpa.no/about/> under *Source material*.

Barneordbok

En mindre og morsom bok for barn er Heather Amery og Stephen Cartwright bildeordbok: Mine første tusen ord. Den er utgitt på mange samiske språk og heter på skoltesamisk *Vuõssmõs dohat sää'nned säämas- karttsää'nnke'rrj*. Boka har ikke oversettelser til noe språk, men man kan lese ordene på skoltesamisk og finne orden på bildene i boka.

Læremidler for skole og barnehage

Nesten hele læremiddelproduksjonen som finnes for skoltesamisk er utført i Finland ved Sametingets avdeling for samiske læremidler. På skoltesamisk her det: *Škooultõs- da måttmateriaal-koontâr* og på finsk: *Koulutus- ja oppimateriaalitöimistö*.

Sametinget i Finland har ei ressurside med oversikt over læremidler på samiske språk. Her oppgir de at det er tilgjengelig 66 læremiddel for skoltesamisk fra barnehage til videregående opplæring²¹. Over halvparten av denne produksjonen er barnebøker skrevet på skoltesamisk eller oversatt fra andre språk, også andre samiske språk, til skoltesamisk. Det vil si at lista over læremidler er til dels overlappende med Rießlers liste over skoltesamisk litteratur som er nevnt ovenfor.

Det finske utdanningsdirektoratet har utredet læremiddelsituasjon for opplæring i og undervisning på samiske språk i Finland. Situasjon for skoltesamisk fordelt på fag og klassetrinn viser en svært stor mangel på læremidler i de fleste fag. (Korpela 2020). Faget skoltesamisk som fremmedspråk for grunnskolen er imidlertid relativt bra dekket, men ikke med ordentlige lærebøker. Nye bøker for faget var under produksjon, og for 1-3 trinn var lærebøkene klar for trykking høsten 2020. Samtidig jobbes det for å få ordentlige lærebøker for de høyere trinnene. Men arbeidsbøker for faget fantes fortsatt ikke²².

Sametinget har også en ressursdatabase for barnehager²³. Denne fungerer på tre samiske språk og finsk. Den skoltesamiske delen har anslagsvis 150 multimediale «resurser» for barn i barnehagealder

²⁰ <https://saan.oahpa.no/sms/nob/>

²¹ www.samediggi.fi/tuote-osasto/nuorttsaamkioll/?lang=nuo

²² Tiina Sanila-Aikio. Skoltesamisk lærer ved Samisk utdanningscenter i Enare. Intervju 4. november 2020.

²³ www.koati.fi

på skoltesamisk. Dette er lydopptak, video, bilder og tekst. De er inndelt etter tema: 1. kunst, 2. næringer, 3. natur, 4. familie og feiringer og 5. aktiviteter og spill²⁴.

Det er utviklet to læremiddel for skoltesamisk på norsk. Den ene er ei lærebok *Skoltesamisk for nybegynnere*. Dette skjedde i forbindelse med prosjektet *Skoltesamisk språk over grensene* ved Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum. Boka er ikke utgitt, men finnes som PDF-fil. Den er på 107 sider og inneholder forklaring på bokstaver og uttale, syv leksjoner med tekst og oppgaver og en skoltesamisk-norsk ordliste.

I bokas innledning forklares det at den er identisk med versjonen for Russland og er oversatt fra det upubliserte finske *Koltansaamen alkeiskurssi 1* av Jouni og Satu Moshnikoff fra 1995 som er videreutviklet av lærer i skoltesamisk ved Samisk utdanningssenter i Enare, Tiina Sanila-Aikio i 2009. I forbindelse med prosjektet *Skoltesamisk språk over grensene* ble også et samarbeid med Giellatekno, det språkteknologiske miljøet, ved UiT Norges arktiske universitet i Tromsø startet. Resultatet er et nettbasert kurs i skoltesamisk med fire hjelpespråk: russisk, engelsk, finsk og norsk²⁵.

8.4 Skoltesamisk i media

I Finland har skoltesamisk blitt brukt i media siden 1973. YLE Sápmi startet da ukentlige sendinger på radio og har fortsatt med det. Høsten 2020 er det et halvtimes program i uka som også sendes i reprise. Skoltesamisk blir brukt i barneprogram på radio og i de barneprogrammene som YLE sender på TV. Høsten 2020 sendte de seks episoder av Mumitrollet dubbet til skoltesamisk. Det ble ansett som en stor begivenhet for skoltesamisk språk, og en stor del av språksamfunnet deltok i produksjonen.

Skoltesamene i Finland har også lyktes med avisutgivelse. I perioden 1978-86 publiserte de *Sää'modđáz* fire ganger i året. I nyere tid har det kommet ut et skoltesamisk magasin *Tuõddri Pee'rel* (2013-15) en gang i året. Magasinet blei i hovedsak gitt ut på finsk, men har hatt en del innhold på skoltesamisk. (Rasmussen 2016). I Norge og Russland har ikke skoltesamisk blitt brukt i media.

8.5 Skoltesamisk litteratur

Den første tekst utgitt på skoltesamisk var Matteusevangeliet. Det ble utgitt i 1894, og utgiveren var Konstantin Šcekoldin - en ortodoks prest i Peäccam. Han fikk hjelp av skoltesamer med oversettelsen. Samme mann skrev også en ABC-bok for samer i Russland. Den boka inneholdt en skoltesamisk og en russisk del. Selv om boka framstår som forkynnende i dag, så var boka ment å fremme barnas generelle lese- og skrivekunnskaper i den kyrillisk baserte russiske ortografien. (Utvik 1985, 10–11; Pineda 2012, 499–500 her etter Siegl og Rießler 2015: 11).

²⁴ www.kuati.fi/sme/index.php

²⁵ <http://oahpa.no/nuorti/>

Etter dette kommer det ingen utgivelser på skoltesamisk før 1970-tallet. Den tyske språkforskeren Michael Rießler (2018) har laget en systematisert oversikt over skoltesamiske bokutgivelser. Den inneholder 40 titler.

8.6 Språkteknologis arbeid for skoltesamisk språk

Skoltesamisk kan i dag skrives på datamaskiner og mobiltelefoner og brukes på digitale plattformer. I underkapitlet om skoltesamisk grammatikk, ordbøker og læremidler kommer det fram at slike hjelpemidler er tilgjengelig på digitale plattformer. Dette er imidlertid resultat av et målrettet arbeid fra språkteknologer, og de viktigste aktørene i dette arbeidet er nå Giellatekno og Divvun-gruppa ved Universitetet i Tromsø. Mens Giellatekno driver med forskning, gjør Divvun-gruppa det praktiske arbeidet med å lage nettordbøker, ordretteprogram, oversettingsprogram og lignende for samiske språk.

To av dem som forsker på språkteknologi for samiske språk er førsteamanuensis Lene Antonsen og professor Trond Trosterud ved UiT – Norges arktiske universitet. De har skrevet om problemene og løsningene for digitalisering av samiske språk i artikkelen Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk²⁶ Informasjon til dette underkapittelet er i stor grad hentet fra artikkelen deres der de slår fast at:

De samiske språka gikk inn i dataalderen med bokstaver som ikke var brukt i alfabeta til flertallsspråka: ...skoltesamisk á, â, č, 3, ž, ŋ, đ, ġ, ģ, ĵ, ō, š, ž, '...

Videre påviser de at:

Mengden ekstrabokstaver øker jo lenger nordøstover vi kommer, det samme gjør behovet for tilpassede tastatur og tegnsett.

Til tross for et vanskelig utgangspunkt har arbeidet med å gjøre skoltesamisk tilgjengelig på digitale plattformer lyktes bra. En av grunnene er at skoltesamisk var et av de samiske språkene som ble fremmet helt fra begynnelsen av dataalderen.

I 1997 foreslo det fellesnordiske Samisk datautvalg et nytt tastaturlayout for nord-, enare- og skoltesamisk og distribuerte det sammen med de nye samiske kodetabellene. Denne tastaturlayouten blei marginalt endret... ..og deretter vedtatt som standard av de nordiske standardiseringsorgana. Den har siden vært en fast del av operativsystema for Macintosh og Windows. Også Linux-distribusjonene kommer med samiske tastaturer ferdig installert.

Innføringa av smarttelefoner fra 2007 skapte nye problem, men også disse ble løst av de samiske språkteknologene slik at det er mulig å skrive skoltesamisk på smarttelefoner. Et arbeid med å utvikle et ordretteprogram for skoltesamisk ble utført som et samarbeidsprosjekt mellom universitetet i Oulu, Giellatekno ved UiT og Jack Rueter ved Helsingfors universitet. Det finnes høsten 2020 i en beta-versjon

²⁶ Samiske tall forteller 2020. Tilgjengelig på www.samisketallforteller.no

av ordretteprogrammet, noe som betyr at programmet enda ikke inneholder alle ord og bøyninger. Ordretteprogrammet kalles Divvun. Fra 2019 ble Divvun lansert med et ekstra program *Divvun Installer*, der brukeren laster ned installasjonsprogrammet, som deretter sørger for at stavekontrollen til enhver tid er oppdatert.

8.7 Skoltesamiske stedsnavn i Norge

Det er i dag Kartverkets ansvar å føre godkjente stedsnavn inn i Sentralt stedsnavnsarkiv og plassere disse på kartet. De første 12 stedsnavnene på skoltesamisk ble formelt vedtatt av Kartverket i 2018 og ført inn i Sentralt stedsnavnregister samme år²⁷. Ifølge stedsnavnsansvarlig i Kartverket Nordland, Troms og Finnmark, Aud-Kirsti Pedersen, er Sør-Varanger kommune ansvarlig for femten navn (grendelag, bygdelags- og tettstednavn), men bare tre av disse navna er vedtatt av kommunen. Kartverket har på sin side vedtatt skrivemåten for tolv naturnavn²⁸.

Pedersen opplyser at Kartverket ikke har et pågående arbeid med å registrere skoltesamiske stedsnavn. Men hun sier også at:

Om noen samler inn skoltesamiske stedsnavn, kan Kartverket sjølsagt ta slike stedsnavn inn i Sentralt stedsnavnregister på lik linje med andre stedsnavn som vi tar inn i registret vårt. I et framtidig prosjekt vil Kartverket kunne registrere skoltesamiske navn som måtte bli samla inn. Om det skulle bli svært mange navn, må et slikt registreringsarbeid avklares med annet navnearbeid som Kartverket utfører. Dette vil være en prioriteringssak som må avklares internt i Kartverket om hva Kartverket ev. kan bistå med.

Skilting av skoltesamiske stedsnavn

Sør-Varanger kommune har hatt en svært lang og omfattende prosess med å godkjenne samiske stedsnavn for bruk ved skilting i kommunen på 2000-tallet. Saken ble første gang tatt opp i Komite for kultur og oppvekst i 2005. Etter det er det produsert mer enn hundre dokumenter i saken²⁹.

I 2014 ble et forslag om vedtak av trespråklige stedsnavn lagt fram for kommunestyret uten et eneste skoltesamisk stedsnavn. De foreslåtte stedsnavnene var på norsk, finsk/kvensk og nordsamisk. Dette var en av grunnene til at kommunestyret vedtok å utsette saken og opprette et eget utvalg for:

*å kvalitetssikre at den historiske bruk er i samsvar med de lokale begrep. Det nedsettes et eget utvalg for denne kvalitetssikring, som har mandat til å knytte til seg lokale ressurspersoner på området. Et gjennomgående prinsipp om trespråklighet kan avvikes i de tilfeller der det ikke foreligger historiske eller kulturelle begrep gjennom alders tids bruk av navnene. **Østsamiske navn tas inn der det er naturlig (Utredders utheving).** Sør-Varanger kommunestyrets sak 043/14*

²⁷ <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/nye-stedsnavn-pa-skoltesamisk-1.13971656>

²⁸ E-post fra stedsnavnsansvarlig i kartverket Aud-Kirsti Pedersen 4. januar 2021.

²⁹ https://innsyn.onacos.no/sorvaranger/prod/wfinnsyn.ashx?response=journalpost_detaljer&journalpostid=2014003942&

Saken kom opp i kommunestyret på nytt i 2018. De vedtok da 43 stedsnavn som skulle skiltes på to eller tre språk. I tre saker ble et skoltesamisk navn vedtatt i tillegg til norsk, kvensk/finsk og nordsamisk navn. (Sør-Varanger kommunestyre sak 051/18). Statens vegvesen har siden 2017 satt opp to og trespråklige stedsnavnsskilt i kommunen, men ingen av dem bruker de skoltesamiske navnene. Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum har stilt kommunen spørsmål om mangelen på skoltesamiske stedsnavn ved skilting den 9. september 2020. Kommunen svarer ved å vise til kommunestyrets vedtak i sak 051/18 og gjør oppmerksom på at kommunen kan søke om at skiltnormalen som tillater inntil tre navn på stedsnavnsskilt, kan fravikes.

Det vil være de stedene det finns registrerte og godkjente navneformer på alle de fire aktuelle språkene (norsk, kvensk, nordsamisk og skoltesamisk) i Sentralt stedsnavnsregister³⁰

Bilde 3: Mange stedsnavn i Sør-Varanger er skiltet på tre språk. Njauddám er skiltet på norsk, nordsamisk og kvensk/finsk, men ikke på skoltesamisk.

Kommunen uttaler i brevet at de vil kontakte Statens vegvesen for å få en oppdatering på arbeidet med flerspråklig stedsnavnsskilting. Det antydes at dersom Statens vegvesens skiltplaner er utarbeidet med tanke på en trespråklig stedsnavnsskilting, kan kommunen søke regionvegkontoret om at skiltnormalen fravikes, og at det skiltes på fire språk, når det er aktuelt.

Slik saken står i desember 2020 er det usikkert om skoltesamiske stedsnavn vil bli tatt i bruk på stedsnavnsskilt, når det eventuelt skjer og om det vil komme flere enn de tre navnene som nå er godkjent.

³⁰ Vegard Georg Høgsve, tekniker i Plan og bygning. Sør-Varanger kommune i brev av 5. november 2020 til Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum.

Arbeid med skoltesamiske stedsnavn

I høringsuttalelsene til stedsnavnsakene i Sør-Varanger kommune finner en ca. 30 skoltesamiske stedsnavn³¹. I sakspapirene finns uttalelsen fra Sametingets navnekonulenttjeneste. Den inneholder 14 forslag til skrivemåte for skoltesamiske stedsnavn. Til tross for det beskjedne antallet skoltesamiske stedsnavn i disse dokumentene er dette den mest omfattende innsamlinga av skoltesamiske stedsnavn i nyere tid.

I tidligere tider har det heller ikke blitt gjennomført noen systematisk innsamling av skoltesamiske stedsnavn i Norge. Men skoltesamiske stedsnavn er samlet inn av Qvigstad (1928) til bokverket *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker* og av Itkonen (1958) i *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des kolta- und kolalappischen* [Skolte- og kolasamisk ordbok] Bind II.

En del stedsnavn for Paččjokk sijddaen finnes i Astrid Andresen (1989), Andreas Bredal Wessel (1901) og Ander Forsdals (1974) bøker. Under utredninga har også informanter nevnt at det kan finnes private stedsnavnslister uten at jeg har fått tilgang til dem. Det har ikke vært mulig innenfor rammene av denne utredninga å finne fram til alle de skoltesamiske stedsnavnene som finnes i Qvigstad og Itkonens bøker ettersom de er svært omfangsrike. Det har bare blitt konstatert - ved selvsyn - at de også inneholder skoltesamiske navn på norsk side.

8.8 Konkluderende merknader

Skoltesamisk språk er svært godt dokumentert. Det finnes omfattende arkiver med skoltesamisk muntlig og skriftlig materiale. Det finnes skoltesamiske grammatikker, ordbøker og læremidler. Skoltesamisk blir brukt i media. Det er utgitt bøker på skoltesamisk og det er nedlagt et stort arbeide for å gjøre skoltesamisk tilgjengelig på digitale plattformer.

Med unntak av digitale ordbøker og ei lærebok, er problemet at materialet ikke er tilgjengelig hvis du ikke forstår finsk og skoltesamisk. For å kunne bruke grammatikk og læremidler i norsk skole må det lages parallelle utgaver med tekst på norsk. Det skoltesamiske materialet som finnes i arkiv, media og bøker kan imidlertid være en stor ressurs for dem som kommer så langt i språkopplæringa at de blir aktive brukere av språket.

På norsk side er det store problemer med å få skoltesamiske stedsnavn vedtatt og dermed inn det sentrale stedsnavnsregisteret. Dette er en forutsetning for å få stedsnavnene i bruk på kart og stedsnavnsskilt. Et eget stedsnavnsprosjekt burde gjennomføres der en systematisk går gjennom kart og skriftlige kilder for å identifisere de skoltesamiske stedsnavnene som det finnes kunnskap om. I prosjektets slutfase kan prosessen med å få stedsnavnene godkjent og registrert i det sentrale stedsnavnsregisteret gjennomføres. Kartverket bør involveres allerede tidlig i et slikt prosjekt.

³¹ <https://www.sagat.no/mening/et-loft-for-skoltesamisk-sprak/19.9466>

9 Skoltesamisk i skoleverk og forskingsinstitusjoner

9.1 Barnehager

Det finnes ikke noe barnehagetilbud på skoltesamisk eller skoltesamiske språkreir i Norge. Det ligger ikke noe hinder i lovverket for slike tilbud, men de eksisterer ikke. Heller ikke i Russland er lovverket til hinder for slike tilbud og det har siden 1994 vært et barnehagetilbud med opplæring i kildinsamisk i Luujäu'rr. Denne barnehagen er den eneste i Russland som har et tilbud om samisk opplæring, og noe tilbud for skoltesamisk finnes ikke.

I Finland finnes det ikke skoltesamiskspråklige barnehager, men det finnes to barnehager som tilbyr opplæring i skoltesamisk i skoltesamiskspråklige språkreir. Dette tilbudet startet i Če'vetjäu'rr i 1994. Det har hatt mange avbrudd, men har vært et fast tilbud siden 2010. I Å'vvel har det vært et lignende tilbud siden 2009. I 2020 er det totalt i underkant av ti barn i disse språkkreirene.

9.2 Grunnskoler og videregående skole

Det gis ikke opplæring i skoltesamisk i grunnskolen eller i den videregående opplæringa i Norge og heller ikke i Russland. Som vist i kapittel 6.1 *Skoltesamisk og lovgivninga for samiske språk i Norge* har ingen rett til slik opplæring i Norge ettersom det i opplæringsloven presiseres at det med samisk menes nord-, lule- og sørsamisk. I Russland er lovverket ikke til hinder for opplæring i skoltesamisk, men praksis noe annet.

Bilde 4: En stor del av elevene som får opplæring i skoltesamisk språk får det ved Če'vetjäu'rr skole der bilde viser at elevene blir ønsket velkommen til skolen på skoltesamisk, finsk og engelsk.

I Finland har samiskspråklige barn rett til undervisning på samisk i Det samiske hjembygdsområdet. Denne retten gjelder også skoltesamiske barn. Til tross for det er det i 2020 er ingen undervisning på skoltesamisk i andre fag enn i faget skoltesamisk ved finske grunnskoler og videregående skoler. Slik

undervisning har tidligere blitt gitt i Če'vetjäu'rr, og årsaken til at det har stoppet opp der er mangel på lærere. Lærermangelen bekreftes også i en utredning fra det finske utdanningsdirektoratet (Arola 2020).

Utenfor sameområdet i Finland er ikke opplæringa i skoltesamisk en rettighet, men opplæring i skoltesamisk blir gitt så langt som praktisk mulig blant annet gjennom et fjernundervisningsprosjekt. 19 elever får opplæring i skoltesamisk gjennom dette prosjektet som ble startet i 2018. Elevene bor spredt over hele Finland³², men også i Enare kommune.

Ved Če'vetjäu'rr skole er det opplæringa i skoltesamisk på skolen for 20 elever, mens ni elever får fjernundervisning³³. Det vil si at 47 elever får opplæring i skoltesamisk i Finland. Antall elever som får opplæring i skoltesamisk 1. språk (i Finland brukes begrepet morsmål for denne opplæringen) er så lavt at det ikke kan oppgis. De fleste får opplæring etter en læreplan som nærmest tilsvarer samisk andrespråk 2 i Norge.

9.3 Skoltesamisk språkopplæring for voksne

Det undervises ikke i skoltesamisk ved universitet og høyskoler på norsk og russisk side. Det har til gjengjeld blitt gjennomført ett forprosjekt og to prosjekt som helt eller delvis har hatt som målsetning å styrke skoltesamisk språk i hele det skoltesamisk området der en viktig aktør har vært Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum. Det er likevel ingen overdrivelse å si at det meste av forskning, høgere utdanning og voksenopplæring i skoltesamisk språk foregår i Finland.

Prosjektene: Skoltesamisk språk og kultur over grensene

Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum har i perioden 2008-2017 gjennomført en rekke tiltak for å styrke skoltesamisk språk og kultur. Det startet med et forprosjekt i 2008-2009 med prosjektansatte i Norge, Finland og Russland. Der ble et grenseoverskridende nettverk etablert mens et hovedprosjekt ble utarbeidet.

Fra 2010-2012 ble prosjektet *Skoltesamisk kultur over grenser* gjennomført. Prosjektet hadde ansatte i Če'vetjäu'rr, Njauddâm og Murmansk. Hovedmålene var å bidra til styrking og utvikling av skoltesamisk kultur, språk og identitet i et grenseoverskridende perspektiv i Norge, Finland og Russland. Prosjektet var et samarbeid mellom Nuörttsää'mi Mu'zei/Østsamisk museum³⁴ i Norge og Samisk utdanningssenter i Enare i Finland. Samisk utdanningssenter var hovedpartner, mens prosjektet ble ledet av Nuörttsää'mi Mu'zei/Østsamisk museum. Prosjektene har vært finansiert som Interreg prosjekt, men også med økonomisk støtte fra Barentssekretariatet. (Årsrapporter fra prosjektet *Skoltesamisk kultur over grenser* 2010-2012).

³² Arla Magga. Prosjektleder for pilotprosjektet distanseundervisning i samiske språk. E-post 2. november 2020.

³³ Hanna-Maria Kiprianoff. Lærer i skoltesamisk ved Če'vetjäu'rr skole.

³⁴ Tidligere navn på Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum

Som en fortsettelse av dette prosjektet har Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum med norsk finansiering gjennomført prosjektet *Skoltesamisk språk over grenser* i perioden 2013-2017. (Årsrapporter fra prosjektet og Museets årsrapporter 2013-2018).

Aktivitetsnivået i prosjektene har vært høyt. Det er drevet opplysningsarbeid og formidling. Det er utviklet læremidler for språkkurs i skoltesamisk for Norge og Russland. Det er gjennomført flere språkkurs i Norge og Russland, og det er gjennomført en rekke kurs og aktiviteter med formål å styrke skoltesamisk kultur, identitet og språk. En lang rekke språk- og kulturbærere har deltatt og bidratt i disse prosjektene, og de utgjør sannsynligvis det beste nettverket som finnes for fortsatt satsing på vitalisering av skoltesamisk kultur og språk.

I prosjektet *Skoltesamisk kultur over grenser* 2010-2012 ble det også produsert syv nummer av en trespråklig skoltesamisk informasjonsavis *Ođđâž*. Den fokuserte på å spre informasjon om aktivitetene i prosjektet.

Utdanningstilbud i Finland

Ved Samisk utdanningssenter i Enare gis det et helårlig studietilbud i skoltesamisk språk og kultur. Dette er et fulltidsstudium der studentene ikke trenger forhåndskunnskaper i språket, men ifølge læremålene skal de beherske muntlig og skriftlig skoltesamisk ved studiets slutt – altså på ett år. Høsten 2020 var det syv studenter som deltok i dette tilbudet. De er det syvende kullet og 36 studenter har tidligere gjennomført opplæringa. Fem av de foregående kursene har foregått på skolen. Ett har blitt gjennomført som distanseundervisning³⁵.

Det ble holdt et møte med skoltesamelærer Tiina Sanila-Aikio på skolen den 3. november 2020. Pga. koronarestriksjoner var det ikke mulig å møte studentene. Den 11. november ble det holdt et videomøte på Teams med Sanila-Aikio og rektor på Samisk utdanningssenter i Enare Eeva-Liisa Rasmus-Moilanen. Temaet var hva slags opplæring i skoltesamisk språk utdanningssenteret kan tilby. Resultatet kan oppsummeres i tre punkter:

1. Studenter fra Norge kan bli tatt opp til korte og lengere kurs i skoltesamisk språk og kultur på lik linje med studenter fra Finland. Dette gjelder også helårsutdanninga i Skoltesamisk språk og kultur. Undervisningsspråket er da finsk, og studentene bør flytte til Enare for et helt skoleår. Skolen har tidligere hatt studenter som har lært skoltesamisk uten å kunne finsk, men det ble vektlagt at det er en ekstra utfordring for studentene.
2. Skolen kan tilby begynnerkurs og videregående kurs i skoltesamisk for elever fra norsk side med engelsk som undervisningsspråk, men ikke norsk. Opplæringstilbud kan gis som distanseundervisning eller med lærer til stede på samlinger på norsk side eller et sted på finsk side. Skolen er et alternativ som undervisningssted, men ikke det eneste. Tilbudet kan eventuelt være en blanding av stedsfast samlingsbasert undervisning og distanseundervisning.

³⁵ Tiina Sanila-Aikio. Skoltesamisk lærer ved Samisk utdanningssenter i Enare. Intervju 4. november 2020.

3. Skolen kan på sikt tilby helårskurset i skoltesamisk språk og kultur som distanseundervisning med engelsk som undervisningsspråk.

Mer konkrete planer for opplæring må utvikles i samarbeid med den som står administrativt ansvarlig for kursene på norsk side, og vil være avhengig av ekstern finansiering.

Universitetet i Oulu

Det har vært mulig å studere skoltesamisk på bachelor og masternivå ved Universitetet i Oulu siden 2019. Dette er morsmålstudier der en forventer at studentene behersker skoltesamisk når de begynner studiet. Bachelorgraden inneholder 70 studiepoeng skoltesamisk språk og i tillegg andre universitetsemner. Mastergradsarbeidet er 60 studiepoeng. Det er mulig å kombinere studiet i skoltesamisk med lærerutdanninga ved universitetet og bli uteksaminert som lærer i skoltesamisk.

Universitetet har tilbydd noen enkeltemner i skoltesamisk fra 2015, og de skal tilby et begynnerkurs i skoltesamisk høsten 2021. Både bachelor og masterstudiet tilbys som distanseundervisning, og det var høsten 2020 tre studenter på bachelorutdanninga og en på masterstudiet³⁶.

Forsking på skoltesamisk språk

Ved Giellagas instituttet ved universitetet i Oulu finnes det et lite forskningsmiljø med skoltesamisk som spesialitet. Dette er Eino Koponen, Taarna Valtonen, Miika Lehtinen og Markus Juutinen som alle er nevnt tidligere i dokumentet. I tillegg til dem har den tyske forskeren Michael Rießler forsket og publisert artikler om skoltesamiske språksosiologiske forhold. Høsten 2020 begynte han i en ny stilling som professor i generell lingvistikk ved Øst-Finlands universitetet i Joensuu. Engelskmannen Timothy Feist skrev skoltesamisk grammatikk på engelsk ved Universitetet i Manchester, men jobber ikke nå med språk. Professor i generell lingvistikk Matti Miestamo ved Universitetet i Helsinki har også skrevet noen vitenskapelige artikler om skoltesamisk. Det vil i praksis si at hele den vitenskapelige ekspertisen i skoltesamisk språk i dag befinner seg i Midt og Sør-Finland, og det finnes ikke forskningsmiljøer utenom dette.

9.4 Konkluderende merknader

Det finnes en fullstendig infrastruktur for opplæring i skoltesamisk språk fra barnehage til universitetsnivå i Finland. Denne infrastrukturen inneholder også opplæringstilbud for voksne som ikke kan skoltesamisk. Dette er en unik ressurs som man sjelden finner når man ønsker å vitalisere et svært truet språk som skoltesamisk er på norsk side.

Tilbudene på finsk side har dessverre også sine svakheter. Den viktigste er at det er få personer med skoltesamiske språkkunnskaper og rett utdanning for de jobbene som finnes. Det er begrenset i hvilken grad en fra norsk side kan lene seg på tilbud og ressurspersoner fra Finland.

³⁶ Miika Lehtinen. Lektor i skoltesamisk språk ved universitetet i Oulu. Telefonintervju 26. november 2020. Samt universitetets web-side.

Det andre problemet sett fra norsk side er at tilbudene er i Finland, og hjelpespråk i for eksempel nybegynnerundervisninga er finsk. I en opplæringssituasjon kan det imidlertid også være en fordel at elevene må kommunisere med andre elever på det språket de skal tilegne seg.

De vitaliseringsprosjektene som har foregått på norsk side av grensa på 2000-tallet er også unike. Det er bygd opp et stort nettverk i Norge, Finland og Russland. Kursene og aktivitetene i prosjektet har blitt tilpasset behov og ønsker. En har her lagt grunnlaget for mer vitalisering i framtida.

10 Skoltesamisk i politikk og offentlige tjenester

I Norge og Russland blir ikke skoltesamisk bruk i politikk og offentlig administrasjon, som for eksempel i kommuner, fylkeskommuner eller Sametinget i Norge. I Finland er bruken av skoltesamisk i politikk og tilgjengeligheten av offentlige tjenester betraktelig høyere.

10.1 Offisiell bruk av skoltesamisk på norsk side

Som vist i kapittel 7.3 *Situasjon for skoltesamisk på norsk side* har skoltesamisk bare noen mikrodomener i Njauddâm ved *Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum* og to serviceskilt i bygda. I tillegg har Sametinget vedtatt at Sametingets skal ha et offisielt navn på skoltesamisk *Sää'mte'gğ* (Sametingets plenum sak 009/19) og Sametinget har tilrådd *Pá'jj-Paččjoogg meermeä'cc* som skrivemåte for Øvre Pasvik nasjonalpark på skoltesamisk.

En større endring i ordninga med tospråklige forvaltningskommuner kan imidlertid øke den offisielle bruken av skoltesamisk i Norge. I utredninga *Hjertespråket - Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk* (NOU 2016: 18) foreslås det en slik endring. I kapittel 8.3 *Det samiske språkområdet* foreslår utvalget at det opprettes språbevaringskommuner og språkrevitaliseringskommuner. De nye modellene er tilpasset språkenes situasjon i den enkelte kommune som tillegges språklige forpliktelser ut fra om hensynet er å bevare eller vitalisere språkene.

Med språbevaringskommuner mener utvalget kommuner som har tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse til at det aktuelle samiske språket er et komplett og samfunnsbærende språk innen de fleste samfunnsområder og i tjenestene som ytes.

Dette kan ikke sies å være en forvaltningsmodell som passer for skoltesamisk språk i Norge. Imidlertid kan det være formålstjenlig at Sør-Varanger kommune blir en *språkrevitaliseringskommune* for skoltesamisk språk.

Med språkrevitaliseringskommuner mener utvalget kommuner hvor det er det behov for en vitalisering av samiske språk. Tiltak i disse kommunene skal bidra til å sikre et godt samiskspråklig tjenestetilbud.

Ei slik endring kan øke statusen for skoltesamisk språk i Norge og gjøre vitaliseringsarbeidet lettere. Det plasserer også et stort ansvar for vitaliseringsarbeidet på kommunen. Dette er ikke unaturlig ettersom kommunen allerede har ansvaret for barnehager, grunnskoler, normering av stedsnavn, eldreomsorg etc. Utvalget kommer ikke med forslag til tiltak for skoltesamisk og har ikke foreslått å innlemme Sør-Varanger kommune i forvaltningsområdet for samisk språk hverken for nord- eller skoltesamisk.

10.2 Offisiell bruk av skoltesamisk på finsk side

I Finland er skoltesamisk et offisielt språk i Enare kommune. Informasjon til innbyggerne skal og blir formidlet på skoltesamisk, og de skoltesamiskspråklige har rett til å bruke skoltesamisk i kontakt med kommunale og andre offentlige organ.

Bilde 5: En del offentlige institusjoner i Finland, som Samisk utdanningssenter, er skiltet på tre samiske språk og finsk.

At skoltesamisk er et offisielt språk er godt synlig i det språklige landskapet i Enare. Stedsnavn er skiltet på skoltesamisk og finsk i det skoltesamiske området. Retnings- og serviceskilt langs veien er på skoltesamisk og finsk. Kommunale og andre offentlige bygninger er skiltet på skoltesamisk og finsk, og i en del tilfeller på tre samiske språk i tillegg til finsk. (Egne observasjoner høsten 2020).

For at innbyggerne i kommunen skal vite hvem som snakker samisk blant de kommunalt ansatte, har Enare kommune lagt ut ei liste på sine hjemmesider med navn på ansatte innen helse- og sosialetaten som snakker de forskjellige samiske språkene. Innenfor helse- og sosialsektoren er det fem skoltesamisk språklige. (Enare kommune 2020). I tillegg har kommunen fem ansatte som kan skoltesamisk innen barnehage og skole.

Retten til å bruke skoltesamisk blir bare delvis oppfylt. Nær 70 prosent av de spurte skoltesamiskspråklige svarte i undersøkelsen *Samisk språkbarometer* at det ikke er mulig å få, eller dårlige muligheter til å få, kommunale og andre offentlige tjenester på skoltesamisk. (Pasanen 2016: 79). Skoltesamiskspråklige får heller ikke sakspapirer til kommunale organer på skoltesamisk, og møter i disse organene tolkes ikke til og fra skoltesamisk.

En annen viktig aktør er Sametinget i Finland. Det har ansvar for alle de samiske språk som snakkes i Finland, og her er sakspapirer på skoltesamisk, og møtene tolkes til og fra skoltesamisk. Sametinget er

antakeligvis den største produsenten av skoltesamisk tekster. De jobber også tett opp mot andre myndighetsorganer for å få dem til å informere på tre samiske språk og da også skoltesamisk³⁷.

10.3 Konkluderende merknader

Situasjon for skoltesamisk i Norge og Russland på den ene sida og Finland på den andre sida er som natt og dag. Skoltesamisk er et godt synlig språk og et offisielt språk som talerne har rett til å bruke i en rekke sammenhenger spesielt innafor Enare kommune i Finland. I Norge og Russland er språket nærmest usynlig i det offentlige rom, og språket har ingen offisiell status.

Skoltesamisk kan derimot gjøres mer synlig i Norge, og skoltesamisk kan få en offisiell status dersom følgende skjer: 1. Ordninga med forvaltningskommuner endres og en del kommuner blir definert som revitaliseringskommuner for samiske språk. 2. Sør-Varanger kommune blir en revitaliseringskommune for skoltesamisk språk.

³⁷ Anne-Kirste Aikio. Leder for språkavdelinga ved Sametinget i Finland. Intervju 3. november 2020.

11 Organisert arbeid for skoltesamisk

Det finnes en hel del organisert arbeid for skoltesamiske rettigheter og interesser, og for de fleste av aktørene er skoltesamisk språk et av feltene de jobber med, selv om ingen jobber eksklusivt med språket i for eksempel en skoltesamisk språkforening.

11.1 Foreningen skolte-/østsamene i Neiden

Den første foreningen for skolter/skoltesamer/østsamer i Norge ble etablert 5. august 1986 under navnet *Østsamelaget (Skolter)*. Alle de fem skolte-/østsamefamiliene i Neiden var representert på møtet som besluttet å anke en dom om rettigheter til reindrift i Njauddâm sijdden. I 1990 ble en annen forening opprettet under navnet *Skoltene i Norge*. I en periode, som ikke helt kan årstfestes, eksisterte disse foreninger samtidig. Høsten 2020 er det bare en aktiv forening i drift – *Foreningen for skolte-/østsamene i Neiden*. Dette er videreføring av foreninga Østsamelaget (Skolter).

Foreninga ledes av Oiva Jarva som har gitt flere lange intervju og bidratt mye til utredninga. Jarva er født i 1935. Han er oppvokst i Njauddâm og gikk sine to første skoleår i Pakanajoki rett over på finsk side av grensa. Jarva er også leder for den gresk ortodokse menigheta *St. Georg menighets kirkeforening* der mange av skoltesamene i Norge er med.

Foreningene har engasjert seg mye i rettighetsspørsmål, i gjenbegraving av åpnete graver, i det skoltesamisk museumsspørsmålet, i forvaltninga av arvejord og i språkvitalisering. Det siste kommer også fram i formålsparagrafen til Foreningen for skolte-/østsamene i Neiden der det heter at det er et mål:

Å opprettholde den skolte-/østsamiske kulturen og styrke samhørigheten innenfor folkegruppen gjennom a) Gjenreise skoltespråket. (paragraf 2)

Foreningas syn på vitalisering av skoltesamisk språk blir behandlet grundigere i kapittel 12 *Skoltesamenes syn på språkvitalisering*.

Jarva har i intervju gjort oppmerksom på at Foreningen Skolte-/Østsamene i Neiden allerede i 1993 undertegnet en trekantavtale om samarbeid med skolte-/østsamiske samarbeidspartnere i Finland og Russland. Gjenreising av språket var en viktig del av dette samarbeidet. I følge Oiva Jarva mislyktes det fordi penger som var bevilget til opplæring i østsamisk språk blei tatt fra samarbeidspartnerne og brukt til å lære opp østsamer fra Russland i nordsamisk. Dette er et forhold som ikke er nærmere undersøkt. Trekantavtalen har heller ikke blitt fulgt opp de siste år.

I høringa til NOU Hjertespråket kommer det fram at *Foreningen Skolte-/østsamene i Neiden* lenge har jobbet for å få en felles skoltesamelov for Norge, Russland og Finland etter modell av den finske skoltesameloven (se også kap. 6.2. *Skoltesamisk og lovgivinga om samiske språk i Finland*), og de har jobbet for at Norge forplikter seg til å fremme språket deres ved å inkludere det i den Europeiske språkpakten. Dette bekreftes også av Oiva Jarva i intervju.

Jarva gir i intervjuer uttrykk for at samarbeidet mellom foreninga og Sametinget har vært vanskelig. Foreninga tar i et brev til Sametinget 10. februar 2018 opp en del forhold der de mener at Sametinget ikke har fremmet skoltesamenes saker. I konklusjon på brevet heter det:

Oppsummert bidrar Sametinget på en effektiv måte å avvikle vesentlige sider av det skolte-/østsamiske miljø. Det skjer bl.a. gjennom annektering av vår arvejord, hindre gjenbegravning av levninger av våre slektninger, etablere et museum som strider mot vår forståelse og sammenheng av egen kultur og blokkere en opprettholdelse og stimulering av vårt tale- og skriftspråk.

I brevet viser foreninga til brevveksling mellom deres advokat Knut Rognlien (07.05. 1998 og 11.08 1998) til sametingspresident Sven-Roald Nystø der foreninga viser til at skolte-/østsamekulturen holder på å dø ut og at det haster med å gjøre tiltak. I sitt svarbrev av 15.09.1998 uttaler sametingspresidenten:

østsamenes sak er på mange måter i en særstilling i Norge i dag. Politikken overfor denne gruppen samer har vært spesielt hard, og har medført at det er særlige behov for tiltak i det tradisjonelle østsameområdet. Sametinget er særdeles oppmerksom på de utfordringer vi står overfor når det gjelder å styrke og utvikle denne delen av den samiske kultur. I den sammenheng står rettigheter, næringsgrunnlag, språk og kultur sentralt, og Sametinget er beredt til å gjøre sitt til å finne fram til tiltak og virkemidler som bidrar til å ivareta og utvikle de ulike elementer i østsamekulturen...

....Sametinget har ingen prinsipielle motforestillinger mot å fremme særskilte problemstillinger overfor ILO i forbindelse med rapportene, men er mer usikker på om det er riktig å gjøre dette nå.

Foreninga kommenterte dette i 2018 slik: *Det har nå gått 20 år siden dette avventende svar ble skrevet!* Leder av Foreningen Skolte-/Østsamene i Neiden Oiva Jarva sier det slik:

Sametinget sier at de er beredt til å ta ansvar, men så sier de at det er for tidlig. Et levende språk krever en levende kultur, da må du også ha næringene med, og de viktigste næringene for skoltesamene er laksefiske og reindrift.

11.2 Sää'mi Nue'tt ry

Sää'mi Nue'tt ry er en skoltesamisk kulturforening i Finland med formål å sikre kulturarven og overføre den til de neste generasjonene. De har en nettside³⁸ som ikke fungerte høsten 2020, og en aktiv Facebook side³⁹.

³⁸ <http://www.saaminuett.fi>

³⁹ <https://www.facebook.com/saaminuett/>

11.3 Skoltesamisk kulturfond og kultursenter

I Finland har et skoltesamiske kulturfondet eksistert siden 2008. Kulturfondets formål er å støtte og vitalisere det skoltesamiske språket og kulturen. Fondet forsøker gjennom sin virksomhet å opprettholde vitaliteten i de skoltesamiske samfunnene i Če'vetjäu'rr, Njeä'llem og Keväjäu'rr. Kulturfondet har fått driftsstøtte fra det finske Jord- og skogsbruksdepartementet siden 2011. De har også fått støtte til, og gjennomført, mange prosjekt i denne perioden.

Språksenter i Če'vetjäu'rr

Det skoltesamiske kulturfondet har som målsetning å opprette et skoltesamisk kultursenter *Tä'lvvsijdd* i Če'vetjäu'rr. Dette skal etter planen også inneholde et språksenter for opplæring i og vitalisering av skoltesamisk språk. Høsten 2020 pågikk det forhandlinger med Enare kommune om realiseringa av et slikt kultursenter.

Ifølge Mari Korpimäki⁴⁰, hovedsekretær for Skoltesamisk kulturfond, kan steg 1 av kultursenteret stå ferdig i 2025 og da inneholde språksenter, fellesarealer, grunnskole, språkreir og barnehage. Steg 2 skal inneholde en skoltesamisk bygning for tradisjonell kunnskap, mens steg 3 skal inneholde tradisjonelle utearealer.

Kulturfondet har ei hjemmeside med mye informasjon om skoltesamisk historie, språk, kultur og aktiviteter på finsk og skoltesamisk. En del informasjon er også tilgjengelig på engelsk⁴¹.

11.4 Facebook-grupper

Den viktigste Facebook-gruppe for skoltesamer i Norge er gruppa til Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum⁴². Den har litt innhold på skoltesamisk, og norsk som hovedspråk.

I Finland er gruppa Koltakieliset⁴³ en aktiv gruppe for skoltesamiskspråklige. Den hadde 477 brukere i november 2020. Jeg har fulgt den hele høsten 2020, og sett at den brukes mye til å gi og få råd og vink om hvordan man kan si noen på skoltesamisk. Den brukes ofte til å spørre om hjelp fra andre om hva finske ord og uttrykk er på skoltesamisk og til spørsmål om rettskriving. En annen skoltesamiskspråklig gruppe er Säämas⁴⁴. Den har 61 brukere og alle blir oppfordret til å skrive på skoltesamisk i innlegg til gruppa.

To andre facebook-grupper spesielt om og for skoltesamer er gruppene for foreninga Sää'mi Nue'tt ry⁴⁵ og Skoltesamisk kulturfond⁴⁶. De brukes mye til å spre informasjon og til diskusjon om skoltesamiske

⁴⁰ Intervjuet på e-post i november og desember 2020

⁴¹ <https://www.koltasaamelaiseti.fi/>

⁴² <https://www.facebook.com/skoltsamimuseum>

⁴³ Koltankieliset betyr skoltesamiskspråklige: <https://www.facebook.com/groups/185297610101>

⁴⁴ <https://www.facebook.com/groups/880387485670711>

⁴⁵ <https://www.facebook.com/saaminuetti/>

⁴⁶ <https://www.facebook.com/koltakulttuurisaatio>

forhold, og fungerer stort sett på finsk. Jeg har ikke funnet informasjon om noen grupper på sosiale medier i Russland.

11.5 Konkluderende merknader

Det finnes ikke noen lag eller foreninger som jobber eksklusivt for å fremme skoltesamisk språk. Imidlertid finnes det en forening for skolte-/østsamer i Norge som jobber for skolte-/østsamisk kultur på et bredere plan og på et mer overordnet plan for språket. I Finland jobber to frivillige aktører med mer praktiske tiltak som fremmer både språk og kultur. Spesielt nevnes Skoltesamisk kulturfond og deres planer for et språksenter ved det planlagte skoltesamiske kultursenteret i Če'vetjäu'rr. Det kan bli en viktig aktør for å fremme skoltesamisk språk i framtida.

Mangfoldet av og aktiviteten på en rekke skoltesamiske Facebook-grupper viser en stor interesse både for det skoltesamiske språket og den skoltesamiske kulturen.

12 Skoltesamenes syn på språkvitalisering

De første kapitlene har tatt for seg det historiske bakteppet som viser hvordan skoltesamisk i Norge har kommet i den situasjonen språket er i nå. De neste kapitlene har gått igjennom hva denne språksosiologiske situasjonen er. Dette kapitlet tar for seg et annet viktig spørsmålet i denne utredninga. Hvilken språkstrategi ønsker den skoltesamiske befolkninga i Norge?

For å finne svar på det spørsmålet har 15 skoltesamer fra Norge blitt intervjuet mellom 1. september og 5. desember 2020. Informantene er blitt lovet anonymitet og blir ikke nevnt ved navn. Unntaket er leder for *Foreningen skolte-/østsamene i Norge* - Oiva Jarva - som har sett hvordan han blir sitert.

Skoltesamenes ønsker for vitalisering av språket var også et sentralt tema under et folkemøte på Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum i Njauddâm den 5. november.

12.1 Foreningen skolte-/østsamene i Norge

I sin høringsuttalelse til NOU – Hjertespråket følger Foreningen for Skolte-/Østsamene i Neiden opp sin formålsparagraf om å *Gjenreise skoltespråket*. De kommer med klare krav om at skolte-/østsamisk språk skal defineres som et norske region- eller minoritetsspråk som skal vernes av Den europeiske språkpakten, gis offisiell status i lovverket og støttes som andre samiske språk samt at det skal settes i gang opplæringstiltak i statlig regi.

Vi krever at skolte-/østsamiskspråk aksepteres og verdsettes på lik linje med de øvrige minoritetsspråk for samer og nedfelt i det norske lovverket blant tiltak og ordninger for de samiske språkene. Dette medfører at skolte-/østsamisk defineres identisk med de øvrige samiske språk i det norske lovverk og opplæringstiltak i statlig regi. «Dette må forstås slik at alle samiske språk skal være likeverdige med norsk, og at sør-, skolte-/østsamisk, pitesamisk, lule- og nordsamisk per i dag er likestilte, offisielle språk».

Foreninga gjør det klart at de ikke aksepterer opplæring i noe annet samisk språk enn sitt eget skolte-/østsamiske språk.

Vi aksepterer ikke at Sametinget/majoritetssamene på en svært nedsettende måte omtaler det skolte-/østsamiske språk som «en dialekt i Neiden», heller ikke at det iverksettes en form for «kurs» i dette språket av utøvere som ikke kjenner vårt språk, et selvstendig språk som for øvrig er utbredt og tales blant våre slektninger som lever i våre nærområder i Finland og Russland.

Foreninga uttrykker et ønske om at bevilgninger til skolte-/østsamer bør komme fra staten direkte og ikke fra Sametinget.

Tildeling av midler som kan styrke utøvelsen av de samiske minoritetsspråk i Norge, bør tildeles etter søknad til departementet og ikke bli utsatt for den forfordeling som kjennetegner Sametinget i økonomiske anliggender.

Disse synene er blitt bekreftet og forklart av leder Oiva Jarva i intervju med utrederen. Foreninga ønsker en gjenreising av skoltekulturen ved at de får tilbake rettighetene til den materielle delen av kulturen. Det vil si at de får tilbake rettighetene til land og vann, laksefiske og reindrift. I en slik sammenheng mener de at det også vil være mulig å gjenreise skoltespråket.

12.2 Folkemøtet 5. november 2020

Et folkemøte om framtida for skoltesamisk språk ble arrangert i samarbeid med Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum i museets lokaler i Njauddâm den 5. november 2020. Møtet var annonsert på museets hjemmeside i god tid i forveien, og i avisene Ságat og Sør-Varanger Avis tidligere samme uke. Sør-Varanger Avis skrev en nyhetssak i forkant av møtet, mens Ságat hadde en lengere nyhetsreportasje om møtet i etterkant.

Det var 14 deltakere på møtet i tillegg til utrederen som la fram foreløpige resultater fra undersøkelsen. Oppmøte må sies å være bra tatt i betraktning at dette skjedde under koronapandemien, og at statsminister Erna Solberg samme dag hadde bedt folk holde seg hjemme.

Etter innledninga ble det gjennomført en gruppediskusjon der folk ble bedt om å kommentere tre ulike skoltesamiske språkpolitikker som også kan karakteriseres som veivalg. For hver politikkforslag/veivalg ble det spurt om hvilke tiltak som er nødvendige for å oppnå det overordnede målet.

Politikk 1: Skoltesamisk tilnærming

Overordna mål: Det viktigste er at skoltesamene kan ta språket tilbake

Politikk 2: Geografisk tilnærming

Overordna mål: Det viktigste er at antallet talere av skoltesamisk skal stige

Politikk 3: Kulturell tilnærming

Overordna mål: Det viktigste er synliggjøring og bevisstgjøring av skoltesamisk kultur

Møtedeltakerne hadde en grundig diskusjon om dette, og det var enighet om at de tre veivalgene ikke utelukker hverandre. Det blir sett på som viktig at skoltesamene får mulighet til å ta språket tilbake. Det er riktig å være inkluderende og ønske velkommen dem som vil lære språket og dermed øke antall talere. Men det kom også fram at det viktigste for øyeblikket er Politikk 3 med synliggjøring og bevisstgjøring av skoltesamisk kultur fordi den skaper en bevisstgjøring om språket.

Den kulturelle delen må være på plass. Kjenner du kulturen så kommer det andre. Møtedeltaker 5.11. 2020

Flere tok til ordet for at det er viktig å fortsette med kurs i blant annet duodji som tidligere har vært arrangert på Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum. Dette har vært kurs der språkopplæring ikke er det viktigste, men språk er en del av praktisk arbeid og opplæringa i tradisjonskunnskap.

De to tingene går over i hverandre. Det bør være en kulturell tilnærming til språk. Rene språkkurs er også mulig. Men kanskje vi må hente folk fra Finland? Møtedeltaker 5.11. 2020

En annen møtedeltaker mente at språket kan komme inn naturlig gjennom forskjellige andre aktiviteter. Hun var enig i at samarbeide med finsk og russisk side er mulig, men advarte også om at:

Vi må være forsiktig så vi ikke stjeler menneskelige ressurser andre steder. Møtedeltaker 5.11. 2020

Deltakerne ga også uttrykk for at det å skape et inkluderende felleskap for skoltesamisk identitet og kultur er viktig. Flere ser de menneskelige språkressursene som en utfordring, og de ser det som naturlig å samarbeide med skoltesamene i Če'vetjäu'rr om språkopplæring.

Kultursenteret kan også være et språksenter. Da blir det språkopplæring i et område hvor skoltesamene er. Møtedeltaker 5.11. 2020

Stedsnavn var et tema som møtedeltakerne var interessert i, og det var stor misnøye med at de skoltesamiske stedsnavnene ikke er tatt i bruk på veiskilt. Et eksempel som ble nevnt var Øvre Neiden som har fått skoltesamisk navn i 2018. Det er skille på skoltesamisk på finsk side, men ikke på norsk side.

Her har ikke Statens vegvesen gjort jobben sin. Møtedeltaker 5.11. 2020

Møtedeltakerne hadde også tips til kilder for skoltesamiske stedsnavn. Dette er behandlet i kapittel 8.7 Skoltesamiske stedsnavn i Norge.

Møtedeltakerne hadde synspunkter om den norske opplæringsloven, og de så det som problematisk at skoltesamisk ikke er nevnt blant de samiske språkene samiske elever har rett til å få opplæring i. Noen møtedeltakere mente at det var på tide å begynne opplæring i skoltesamisk i skolen.

Skoltesamiske ungdommer i dag har veldig god identitet, så derfor er språkrevitalisering mulig nå. Møtedeltaker 5.11. 2020

Møtedeltakerne kjente godt til hvordan opplæring i samiske språk blir gitt i Norge. Det kan skytes inn at minst tre av møtedeltakerne var tidligere lærere. De kjente derfor godt diskusjonen om sterke og svake opplæringsmodeller for minoritetsspråk, og gjorde oppmerksom på at dersom man skal oppnå et mål om funksjonell tospråkighet i skoltesamisk og norsk, må man bruke en riktig modell.

Man må ha en modell som fungerer. Enaresamenes modell er en modell som har fungert. Møtedeltaker 5.11. 2020

Møtet kom ikke fram til hvilken modell som burde velges for opplæring i skoltesamisk språk. Det kom fram en del synspunkter som også kommer fram i intervjuer med informantene under. Dette kan kort oppsummeres i at alle elevene i grunnskolen bør tilegne seg en del kunnskaper om skoltesamisk språk, kultur og historie. I tillegg bør de som vil, få en grundigere opplæring i skoltesamisk språk og kultur. Men det er ikke sikkert at læreplaner for nord-, lule og sørsamisk som andrespråk kan og bør brukes fordi den skoltesamiske totale situasjonen er helt annerledes enn for de andre språkene.

Det hadde i utredningsarbeidet kommet fra at *Foreningen skolte-/østsamene i Neiden* var skeptiske til at Sametinget skulle ha en rolle i vitaliseringa av skoltesamisk språk. Møtet fikk referert disse synspunktene og spurt om hvilken rolle Sametinget bør ha. Folkemøtet støttet ikke foreningas

synspunkter, og flere tok til ordet for at Sametinget må ha en sentral rolle i vitaliseringa av skoltesamisk språk.

Sametinget må ha det overordnede ansvaret. Sør-Varanger kommune kan være med, men når dette museet ble bygget var målet at dette skulle være senter for kurs og samling. Museet her kan være den som driver i praktisk. Vi trenger ikke å lage ny organisasjon når vi allerede har en. Møtedeltaker 5.11. 2020

Det var også en del synspunkter på Sør-Varanger kommunes rolle i vitalisering av skoltesamisk. Spørsmålet om Sør-Varanger kommune burde bli en revitaliseringskommune for skoltesamisk språk, ble besvart fra en møtedeltaker med at den burde bli det for både nordsamisk og skoltesamisk. Det kom også fram at noen har jobbet lenge for å få et skolte- og nordsamisk språksenter til kommunen.

Møtet ble avholdt i Njauddâm og fraflytting fra den skoltesamiske bygda, og andre rettigheter enn de språklige, ble også tatt opp under møtet. Det ble sett på som et problem at ungene har flyttet bort og bor i de sentrale delene av kommunen eller lenger bort. Svaret på det fra andre deltakere var at tiltak for barn og unge må være tilgjengelig også andre steder enn i Njauddâm. For eksempel må opplæring i skoltesamisk språk være tilgjengelig også via fjernundervisning.

12.3 Synspunkter fra intervju

Det har blitt gjennomført femten samtaler med skoltesamer i Norge for å undersøke hva slags vitalisering av skoltesamisk språk de ønsker. Dette er lavere enn ønskelig, spesielt fordi 6-7 av disse av disse samtalene ikke bunnet ut i noen konkrete forslag om vitalisering av språket. De jeg snakket med hadde ikke tenkt mye over saken. Imidlertid bidro de med mye interessant historisk informasjon som er blitt brukt i utredninga.

8-9 av informantene hadde konkrete tanker om emnet, og at jeg ikke fant fram til flere informanter for dybdeintervju skyldes problemer forårsaket av koronarestriksjoner høsten og forvinteren 2020. Men disse informantene bidro med svært nyttig informasjon. Vi diskuterte ønskene de hadde, og jeg kom med forslag jeg ba dem om å vurdere.

Kurs og aktiviteter i skoltesamisk kultur

Informantene vil ha kurs og aktiviteter om emner inne skoltesamisk kultur. Noen av dem har vært med på kursene og aktivitetene gjennom prosjektene *Skoltesamisk kultur over grenser* og *Skoltesamisk språk over grenser* tidligere på 2000-tallet. Det er gjennomgående at informantene vil ha flere kurs og aktiviteter der språkopplæringa ikke er det viktigste, men der det er mulig å lære for eksempel håndverk og samtidig lære en del av språket.

Det ene er å gi opplæring til folk via håndverk. Mens man jobber har man et språk. Gjerne på tvers av grensene. (Informant: Dame voksen)

Forslagene som kommer fram i intervjuene knytter seg gjerne til skoltesamiske tradisjoner, håndverk og lignende. I den forbindelse nevnes koftesying, vottestrikking, garnfarging, skjæring og behandling av sennagress, knivsløyd, uttale av stedsnavn, jakt og fiske. En av informantene forklarer hvordan han ser for seg at han kan lære litt skoltesamisk ved hjelp av stedsnavn:

Man må ta det inn litt etter hvert. Vi må få de skoltesamiske navnene på kartet. Så kan vi ha kurs i uttale og betydning. (Informant: Mann voksen)

Synliggjøring stedsnavn

Saken om skoltesamiske stedsnavn har blitt fulgt tett av lokale media og av samisk media i 20 år. Den skaper også stort engasjement blant skoltesamer i Norge. Nesten alle informantene mener at de skoltesamiske stedsnavnene må inn på kartet, og at de må brukes på veiskilt i den skoltesamiske delen av kommunen. Noen synes det har vært spesielt bittert at de skoltesamiske navnene ikke kom med da Vegvesenet begynte å sette opp trespråklige stedsnavn i kommunen. Dette arbeidet har blitt gjennomført de siste to, tre år uten at de skoltesamiske navnene ble satt opp. Til gjengjeld er stedsnavnene kommet opp på norsk, finsk/kvensk og nordsamisk.

Skole og barnehage som redskap i vitaliseringa

Informantene er opptatt av at alle barn i kommunen må få lære om skoltesamisk identitet, kultur, språk og historie. Dette synes de bør være en del av den daglige drifta i barnehagene, og en del av kulturen ved skolene og dermed i undervisninga.

Et av forslagene er at skoltesamisk språk kunne bli en del av kommunens nordsamiske barnehageavdeling. Bortsett fra det har det ikke kommet forslag om f.eks. å opprette et skoltesamisk språkreir. På direkte spørsmål om det har svaret vært at det virker som et for vidtrekkende tiltak nå. Noen informanter har reflektert en del over hvordan skoltesamisk kan bli et fag på skolen. De ser ikke for seg at det skal være et reint språkfag, men heller opplæring i skoltesamisk språk og kultur der kulturen er minst like viktig del som språket

Hvordan det skal løses vet jeg ikke. Jeg vet ikke om det skal gjøres til valgfritt språkfag eller opplæring i lokal historie. Det siste kunne være minst farlig, og skape nysgjerrighet blant ungene. (Informant: Dame voksen)

Flere av informantene har kjennskap til fagplanene for Samisk andrespråk, og hvordan denne opplæringa blir gitt. De mener at dette ikke passer for skoltesamiskopplæringa. En informant viser til hvordan opplæringa etter den tidligere fagplan for faget nordsamisk språk og kultur var. Hun mener at dagens læreplaner kanskje ikke passer for opplæring i skoltesamisk.

I opplæringa i det tidligere samiske språk og kulturfaget var det flettet inn samisk sang, kultur og håndverk, og det ble knyttet til ord og elevene lærte enkle setninger. Et sånt fag hadde passet for skoltesamisk nu. Samtidig må man gi den historiske kunnskapen til alle i skoleverket, spesielt skoleverket. (Informant: Dame voksen)

Denne informanten konkluderer med at det bør utarbeides en egen læreplan i skoltesamisk språk og kultur for grunnskolen og den videregående opplæringa.

To andre informanter er også inn på de samme tankene. En sier at han ville gjerne hatt et slikt skoltesamisk språk og kulturfag til sine barn. En sier at hun muligens hadde valg et slik tilbud til sine barn hvis de hadde startet skolegangen nå. Men hun ser også problemer ved et slikt valg fordi det ikke finnes et språkmiljø. Hvorfor skal man lære språket? Og hvem skal de snakke det med? spør hun.

En annen informant er opptatt av at løpet ikke burde være kjørt dersom barna ikke får begynt med opplæring i skoltesamisk i grunnskolen. Hun synes det er et fag man også burde kunne begynne med i den videregående opplæringa, og at det kunne gis opplæring i skoltesamisk på lik linje med fremmedspråk.

Utdanning for ungdommer og voksne

Informantene er først og fremst interessert i kultur- og tradisjonskurs der språk går inn som en naturlig del. Noen informanter mente at de etter hvert ville være interessert i kortere språkkurs med oppfølgingskurs. Disse kursene kunne både være helgesamlinger, ettermiddag/kveld og nettbasert på distanse. En informant uttrykker et syn de fleste kommer inn på:

Man må bygge opp interesse for språket. Dersom man bevisst bruker språket i andre aktiviteter, så vil bevisstheten øke for da har man hørt det.

Denne informanten mener at en slik bevisstgjøring vil føre til at flere ønsker å lære mer av språket og at tida kan bli moden for å gi språket en større plass også i kursvirksomhet.

De fleste informantene har ikke uttrykt ønske om å starte på intensiv opplæring av den typen Samisk utdanningssenter i Enare tilbyr. Det er som tidligere nevnt et helårig studium i skoltesamisk språk og kultur. En av informantene sier at hun kunne være interessert, men hun er avhengig av stipend for at det skal være mulig.

De fleste informantene sier at de kan tenke seg kortere kurs i skoltesamisk. Noen av informantene reagerer på en skissert løsning der engelsk er undervisningsspråket og tror det kan bli for vanskelig ved fjernundervisning, mens det kan fungere når lærer og studenter er på samme plass.

Imidlertid er informantene så godt som helt enig om at de som ønsker språkkurs bør få det, og at dersom noen vil bruke et helt år på å ta årsstudium i skoltesamisk språk og kultur, så burde de få den muligheten.

12.4 Konkluderende merknader

Undersøkelsen av skoltesamenes syn på språkvitalisering viser at det er sterkt ønske om at den virksomheten som har vært på 2000-tallet i prosjektene *Skoltesamisk kultur over grenser* og *skoltesamisk språk over grenser* kan fortsette.

Det er et uttrykt ønske om å heve status for skoltesamisk språk gjennom å inkludere skoltesamisk bedre i lovverket blant andre samiske språk. Det er også stor enighet om at skoltesamisk bør synliggjøres bedre og at det må bli mer opplæring om skoltesamenes historie, språk og kultur spesielt i skolene i Sør-Varanger kommune. Det er også enighet om at de som vil ha opplæring i skoltesamisk språk og kultur i grunnskolen bør få det og at voksne som vil lære språket bør ha mulighet til det.

En viss uenighet er det på et punkt og det er Sametingets rolle i vitalisering av samisk språk og kultur. *Foreningen skolte-/østsamene i Neiden* mener at Sametinget ikke skal ha en slik rolle, mens de andre informantene mener at Sametinget må ha en overordnet rolle.

13 Strategier for å fremme skoltesamisk språk

I prosjektrapporten fra *Skoltesamisk språk over grenser* for 2018 (s. 11) anbefales det at hovedfokuset i museets språkarbeid bør være at:

Revitalisering av språk er kun mulig dersom kulturen har et leved grunnlag.

Dette betyr ikke at man går bort fra fokuset på språk, men at i første omgang bør det jobbes mer konkret med tilrettelegging av miljøet rundt. Videre tiltak og aktiviteter i tråd med de nå formulerte delmålene, kan danne basis for videre arbeid med språk. Slik vil vi stimulere til at flere får muligheten å gjenopplive en skoltesamisk kultur, på en skoltesamisk måte.

Sitatet fra prosjektrapporten tas her med som innledning til strategier, og det gjelder også for tiltaksdelen (kap. 14), for å minne om at det viktigste er hva den skoltesamiske befolkninga i Norge ønsker seg av vitaliserings tiltak for sitt språk. For skoltesamisk som helhet kan det viktigste målet være å få til mer bruk av skoltesamisk og flere talere av skoltesamisk i framtida. Det viktigste Sametinget i Norge kan gjøre er å legge forholdene til rette så den skoltesamiske befolkninga i Norge kan vitalisere identitet, kultur og dermed skoltesamisk språk på sin måte.

En slik vitalisering behøver støtte utenfor sitt eget miljø som for eksempel fra de samiske institusjonene som er opprettet for hele den samiske befolkningen, også for skoltesamer.

Strategien fram mot målet kan deles i tre: 1. Etablere et organ for kommunikasjon mellom skoltesamene og andre aktører. 2. Etablere ordninger for støtte til skoltesamisk språk og kulturarbeid. 3. Gi skoltesamisk status som et fullverdig samisk språk i Norge.

13.1 Skoltesamisk råd

Det er behov for å utvikle samarbeid mellom den skoltesamiske befolkninga i Norge og andre aktører som har betydning for skoltesamisk språk og kultur. Det foreslås derfor at det opprettes et *Skoltesamisk råd for språk og kulturspørsmål*. Medlemmene i rådet lager sine egne retningslinjer og praksiser for behandling av saker. Dette rådet bestemmer selv hvilke saker de vil behandle, og rådet kan bli bedt av andre aktører om å uttale seg i saker som omhandler skoltesamisk språk og kultur. Rådet kan, om de ønsker det, starte samarbeid med Sijddsaábbar i Finland og med skoltesamer i Russland.

Rådet kan være helt selvstendig, og det bør få støtte til drifta fra Sametinget. En annen mulighet er at rådet blir et av Sametingets oppnevnte råd etter modell fra ungdomsråd og eldreråd. Det siste anbefales ikke fordi det ikke sikrer skoltesamisk selvbestemmelse, og fordi en ikke har en løsning på hvem som kan foreslå eller oppnevne medlemmer til rådet.

Den viktigste aktøren i vitalisering av skoltesamisk identitet, språk og kultur i Norge er *Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum*. Museet kan derfor bli bedt om å ta på seg ansvaret for opprettelsen av *Skoltesamisk råd for språk og kultur*, og få bevilget midler til dette arbeidet.

Skoltesamisk råd for språk og kultur kan fungere som forhandlingspart overfor Sametinget, Sør-Varanger kommune, og andre aktører. Rådet kan delta når det norske Sametinget forhandler med Sametinget i Finland og i Samisk parlamentarisk råd når saker av betydning for den skoltesamiske befolkninga behandles.

Sametinget har inngått samarbeidsavtaler med en del kommuner og fylkeskommuner. Dersom det blir aktuelt for Sametinget å inngå en slik avtale med Sør-Varanger kommune kan *Skoltesamisk råd for språk og kultur* delta i disse forhandlingene og bli en del av en samarbeidsavtale. Uavhengig av dette kan Sametinget opprette en samarbeidsavtale med Skoltesamisk råd for språk og kulturspørsmål. Dette kan utvikles til en smidig ordning med årlige møter mellom Rådet, Sametinget og eventuelt Sør-Varanger kommune. Innenfor et slikt system vil de andre partene lettere kunne ta hensyn til nye ønsker fra den skoltesamiske befolkninga.

13.2 Likestille skoltesamisk med andre samiske språk i Norge

For å økte den offisielle statusen for skoltesamisk språk og for å gjøre vitaliseringsarbeid enklere, bør Sametinget jobbet mot sentrale myndigheter for å få endret de lovene som gir skoltesamisk lavere status enn andre samiske språk i Norge.

Sametinget bør jobbe for:

- at Norge definerer skoltesamisk som et norske region- eller minoritetsspråk som skal vernes av Den europeiske språkpakten
- at forskrift til folkeregisterloven endres slik at skoltesamisk språkkunnskap kan registreres i folkeregistret på lik linje med nord-, lule- og sørsamisk
- at utdanningsloven endres slik at skoltesamisk blir et av de samiske språkene grunnskoler og videregående skoler kan gi opplæring i
- at Norge får et offisielt navn på skoltesamisk og at dette navnet brukes i offisielle sammenhenger i det skoltesamiske området
- at skoltesamisk får offisiell status dersom Sør-Varanger kommune blir en revitaliseringskommune for samiske språk

13.3 Skoltesamiske økonomiske ordninger

Det skoltesamiske miljøet har gitt klart uttrykk for at de ønsker tiltak som kan fremme identitet, kultur og samtidig inneholder en mindre del språkopplæring. Disse tiltakene har tidligere vært drevet gjennom prosjekter. Det har også kommet ønske om at det skal være mulig å få mer omfattende opplæring i skoltesamisk språk som voksenopplæring, for dem som ønsker det.

Det bør være en strategi å sørge for at Sametingets eksisterende støtteordninger også kan brukes til å sikre skoltesamiske språk- og kulturaktiviteter økonomisk støtte. Sametinget bør gjennomgå egne ordninger for å sikre seg at de eksisterende ordningene ikke inneholder hinder for støtte til skoltesamiske språk- og kulturtiltak.

Dersom det viser seg at de eksisterende ordningene ikke er tilstrekkelige for en vitalisering av skoltesamisk språk og kultur, bør det vurderes å opprette egne ordninger for å styrke skoltesamisk språk og kultur.

13.4 Skoltesamisk i barnehage og skole

Særlig barnehage og skole kan i framtida brukes som støtte for vitalisering av skoltesamisk språk og kultur. Det bør være en todelt strategi der en fremmer: 1. det som skal gjelde alle barn i barnehager og grunnskoler i landet og i Sør-Varanger kommune spesielt. 2. det som skal gjelde dem som vil ha en mer omfattende opplæring i skoltesamisk språk og kultur.

Sametinget bør sørge for at skoltesamisk identitet, språk, kultur og historie er et tema alle barnehagebarn og skoleelever i landet blir kjent med. I tillegg bør Sametinget sørge for at Sør-Varanger kommune tar på seg et spesielt ansvar for at alle barn og unge i kommunen får en grundigere innføring i skoltesamisk identitet, språk, kultur og historie.

For å få til del 2, en mer omfattende opplæring i skoltesamisk språk og kultur, må en først påvirke myndighetene til å endre lovverket slik at skoltesamisk blir likestilt med de andre samiske språkene i Norge. Slik kan elever som skal lære skoltesamisk, bli garantert et visst lovpålagt antall skoletimer i språket for uka. Dette vil i seg sjøl bety en stor framgang sammenlikna med dagens forhold.

Imidlertid har det i utredninga kommet fram at skoltesamene ikke ønsker et skolefag etter dagens modell for samisk andrespråk for nordsamisk. Det må derfor utarbeides egne læreplaner for skoltesamisk språk og kultur for grunnskolen. Språkdelen i dette faget bør være mindre dominerende i grunnskolen, mens det kan bli mer dominerende i den videregående opplæringa. Det bør også være mulig å legge til rette for at elever kan starte med opplæring i skoltesamisk språk og kultur først når de begynner i den videregående opplæringa.

Det må også utvikles læremidler for den skoltesamiske opplæringa i grunnskolen og den videregående opplæringa.

13.5 Etablering av sterk tospråklig modell

For øyeblikket er det ikke aktuelt å innføre skoltesamisk i barnehage og skole etter en såkalt sterk opplæringsmodell i Norge. Sterke opplæringsmodeller er det som sikrer at ungene blir tospråklige i norsk og skoltesamisk. Dersom dette målet blir et ønske i framtida, blir en nødt til å vurdere å ha opplæring etter en sterk tospråklig opplæringsmodell. Dette blir derfor nevnt selv om det ikke har kommet fram noe ønske om sterke modeller i utredninga.

Utredninga viser at skoltesamisk språk står svært svakt i samfunnet. Språkundervisning isolert til noen få timer i uka på skolen vil derfor ikke være nok til at elevene blir aktive språkbrukere. Skal en sikre at barn og unge blir tospråklige i norsk og skoltesamisk, kommer en ikke utenom en eller annen form for språkbadsmodell i opplæringa, altså en modell som er sterkere enn den en i dag får ved samiskundervisning etter loven minimum. Det vil kort sagt si at skoltesamisk da blir bruk som hovedspråk i barnehagen selv om ungene ikke kan språket i utgangspunktet. I grunnskolen fortsetter

de med å ha skoltesamisk som undervisningsspråk i minst halvparten av skolefagene (se også kapittel 7.7 *Vitalisering og vending av språkskiftet* der vending av språkskiftet for enaresamisk er nevnt).

I de tilfellene der ei vending av språkskiftet av andre truede minoritetsspråk har vært vellykka, har det vært ved hjelp av språkbadsmodeller (eller språkreimodell) i barnehagen og skolen.

13.6 Samarbeidspartnere

Det er en rekke aktører som jobber på forskjellige måter med skoltesamisk språk.

De viktige skoltesamiske organene er:

- Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum som er en del av Tana og Varanger musums-siida.
- Foreningen skolte-/østsamene i Neiden.
- Sää'mi Nue'tt ry, en skoltesamisk kulturforening i Finland.
- Skoltesamisk kulturfond med planer om å opprette et skoltesamisk språksenter i Če'vetjäu'rr Sevetijärvi.

Viktigste institusjonene for skoltesamisk er:

- Giellagas Institutt ved Universitetet i Oulu som både har opplæring i skoltesamisk språk og i sitt arkiv sitter på et svært stort skoltesamisk materiale.
- Samisk utdanningscenter i Enare som har opplæring i skoltesamisk.
- YLE Sápmi som produserer programmer på skoltesamisk og sitter på et stort skoltesamisk språkmateriale.
- Giellagáldu som er et språksnormeringsorgan opprettet av Samisk parlamentarisk råd. De har ansvar for normering av skoltesamisk og rådgiving til språkbrukere.
- Det språkteknologiske miljøet ved Universitetet i Tromsø som gjør skoltesamisk tilgjengelig på digitale plattformer.
- Sametinget i Norge
- Sametinget i Finland

Andre viktige aktører er

- Enare kommune
- Sør-Varanger kommune
- Det norske kartverket

14 Tiltak for å fremme skoltesamisk

Forslaga til tiltak i denne lista står i prioritert rekkefølge i den forstand at de mest *grunnleggende* tiltaka står først. Men prioriteringa gjelder ikke tidspunktene for gjennomføring, en kan godt arbeide med tiltak nr. 5 før tiltak nr. 1 er gjennomført.

Tiltakene er prioritert for først å opprette et samarbeidsorgan. Deretter legger en forholdene til rette for at tidligere og nye språk- og kulturtiltak kan fortsette. Samtidig opprettes stillinger for dette arbeidet, og ansvar og samarbeidsplaner blir utarbeidet. I neste omgang blir statusen for skoltesamisk språk hevet ved at lover og regelverk endres, og skoltesamisk blir synliggjort. Så foreslåes tiltak som vil innføre skoltesamisk i grunnskolen, øke antallet voksne talere og utdanne lærere. De to siste tiltakene på denne lista gir skoltesamisk en offisiell status i Sør-Varanger kommune og innfører sterke opplæringsmodeller i barnehage og skole.

14.1 Tiltak 1 - Etablering av et skoltesamisk råd for språk og kultur

Sametinget ber Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum om å ta på seg ansvaret for opprettelsen av et skoltesamisk råd for språk og kultur. Dette rådet og Sametinget oppretter prosedyrer for samarbeid og kommunikasjon.

14.2 Tiltak 2 - Styrke skoltesamisk språk via kulturtilbud

Sametingets eksisterende støtteordninger brukes til å sikre økonomisk støtte til skoltesamiske språk- og kulturaktiviteter som slektsforsknings, stedsnavns- og duodjekurs og opplæring i jakt og fiske og annet tradisjonelt arbeid. Dersom de eksisterende ordningene viser seg ikke å være tilstrekkelige, må Sametinget vurdere å opprette egne ordninger for å styrke skoltesamisk språk og kultur.

14.3 Tiltak 3 - Etablering av skoltesamiske kurs og sosiale språkarenaer for barn og voksne

Det må etableres arenaer der det blir mulig å lære og bruke skoltesamisk på tvers av landegrensene. Her kan alle aldersgrupper, barn, unge og voksne møte yngre og eldre språkbrukere for å lære og praktisere språket. Dagens språkbrukere kan bli inspirerte til å formidle språket til dem som ønsker å lære det.

Slike lokale samiske språkarenaer kan støttes av Sametinget.

14.4 Tiltak 4 - Stillinger for skoltesamisk kultur og språkarbeid

Det må opprettes ei stilling med spesielt ansvar for skoltesamisk kulturvitalisering og ei stilling for skoltesamiske språkspørsmål, med vekt på vitalisering. Det er naturlig å legge disse stillingene til Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museet. Disse stillingene må ha ansvar for å arrangere kurs, etablere

skoltesamiske språkarenaer og lignende. Det er også naturlig at samordninga av de grenseoverskridende skoltesamiske språktiltakene legges til disse stillingene.

14.5 Tiltak 5 - Samarbeid

Miljøet som arbeider med og for skoltesamisk er lite. Det må derfor utarbeides konkrete planer for framtidig samarbeid, først og fremst med skoltesamisk miljø på finsk side, men også russisk side, slik at innsatsen for språket og kulturen i de ulike lokalmiljøene kan samordnes og nettverk bygges. Som et tiltak for å oppnå dette målet arrangeres årlig en skoltesamisk språk og kulturkonferanse.

Dette kan være et samarbeid mellom Sametinget og *Ä'vv Saa'mi Mu'zei/Ä'vv skoltesamisk museum*.

14.6 Tiltak 6 - Ansvar for skolte-, pite- og umesamisk

I Sametingsadministrasjonen må det finnes ei stilling som er tillagt spesielt ansvar for språkene pitesamisk, umesamisk og skoltesamisk. Disse tre språkene er i en annen situasjon enn de andre samiske språkene, og i administrasjonen trengs det hele tida noen som kjenner denne situasjonen godt.

14.7 Tiltak 7 - Innføring i av skoltesamisk i Den europeiske språkpakten

Norge må definere skoltesamisk språk som et norske region- eller minoritetsspråk som skal vernes av Den europeiske språkpakten.

Sametinget tar opp denne saka med norske myndigheter.

14.8 Tiltak 8 - Synliggjøring av skoltesamisk

Definisjonen av «samisk språk» i forskrifta til Stedsnavnloven står ikke lenger i veien for ei synliggjøring av skoltesamisk på offentlige vegskilt og kart. Til tross for dette har prosessen med å få tatt de skoltesamiske stedsnavnene i bruk vært langsom. Sametinget må ta dette opp med Sør-Varanger kommune og kartverket.

De skoltesamiske stedsnavnene er ikke samlet inn systematisk i nyere tid. Det er behov for et stedsnavnsprosjekt der en systematisk går igjennom gamle kilder og får satt i gang prosessen med å få de skoltesamiske stedsnavnene inn i det sentrale stedsnavnsregisteret. Sametinget bør initiere og støtte et slikt prosjekt. Det er også mulig å starte med et mindre forprosjekt tidsavgrenset til 3-6 måneder, og følge det opp med et hovedprosjekt kort tid etter. Kartverket bør involveres tidlig i slike prosjekt.

I prosessen med å få offisielle samiske navn på Kongeriket Norge, ber Sametinget norske myndigheter om at skoltesamisk blir inkludert.

14.9 Tiltak 9 - Endring av lov om opplæring

Den norske opplæringsloven endres slik at skoltesamisk blir nevnt der på linje med andre offisielle samiske språk. Da vil foreldre få et lovgrunnlag for å kreve opplæring i skoltesamisk språk og kultur for barna sine.

Sametinget tar opp denne saka med norske myndigheter.

14.10 Tiltak 10 - Endring av forskrift til folkeregisterloven

Forskrift til folkeregisterloven må endres slik at skoltesamisk kunnskap kan registreres i folkeregistret på lik linje med nord-, lule- og sørsamisk.

Sametinget tar opp denne saka med norske myndigheter.

14.11 Tiltak 11 - Læreplan i skoltesamisk språk og kultur

For undervisning i skoltesamisk språk og kultur må det utvikles læreplan i faget.

Sametinget utvikler læreplaner i samarbeid med Skoltesamisk råd for språk og kultur.

14.12 Tiltak 12 - Utvikling av skoltesamiske læremiddel

Opplæringa i skoltesamisk språk og kultur trenger læremidler, og det må settes i gang arbeid for å produsere og utvikle læremidler. Disse læremidlene kan være fullstendig digitalisert og bør være tilpasset distanseundervisning.

Nyskaping. Det må lages nye læremiddel på grunnlag av den skoltesamiske situasjonen i Norge. Dette må delvis lages for alle elever om skoltesamer, og delvis for elever som skal ha faget skoltesamisk språk og kultur.

Tilrettelegging av læremidler fra Finland. Skoltesamisk som morsmål og fremmedspråk har en relativt lang tradisjon i Finland. Utredninga viser at språkdelen i faget Skoltesamisk språk og kultur kan dekkes ved å tilpasse læremidler produsert av Sametinget i Finland. Det er også nødvendig å oversette og tilpasse en skolegrammatikk, og tilrettelegge de digitale ordbøkene for bruk i skoleverket. Et eksempel er at man kan lage grammatikk- og ordboksapper tilpasset elevenes alder.

Det er produsert noen læremidler for voksenopplæring, men også her er det nødvendig med fornying og tilpassing til norske forhold. En bør derfor støtte læremiddelprosjekt eller kursprosjekter der utvikling av læremidler er en del prosjektarbeidet.

I tillegg er det skrevet ned og gjort mange opptak av skoltesamisk språk gjennom tidene. Noe av dette stoffet må tilrettelegges for bruk i opplæring.

Skoltesamisk læremiddelutvikling må komme inn under de samme finansieringsordningene som gjelder for annen samisk læremiddelutvikling.

14.13 Tiltak 13 - Utvikling av fjernundervisning i skoltesamisk

Det må utvikles et eget fjernundervisningstilbud i skoltesamisk. Med få talere av språket, og mange skoltesamer bosatt utenfor det skoltesamiske området i Norge, vil det alltid være behov for ei eller anna form for fjernundervisning. Her er det mulig å samarbeide med det skoltesamiske miljøet i Finland som har erfaring med fjernundervisning.

Skoltesamisk fjernundervisning må sees som en nødvendig form for ordinær undervisning (ikke som prosjekt) og derfor betales av skoleeier.

14.14 Tiltak 14 - Rekruttering av nye voksne talere

Det etableres et system med kurs i skoltesamisk for voksne der studentene kan begynne på null og arbeide seg oppover til å mestre språket godt. Kursene bør være knytte til en institusjon som gir formell kompetanse.

Samisk utdanningssenter i Enare har både kortere kurser og en helårs utdanning i skoltesamisk språk og kultur for nybegynnere. Norske studenter kan tas opp på lik linje med finske studenter til de ordinere studietilbudene. Undervisningsspråket er finsk og skoltesamisk. Samisk utdanningssenter kan tilby kurs tilpasset studenter fra norsk side både på skolen i Enare, som fjernundervisning og muligens som helgesamlinger på norsk side. Undervisningsspråket må da være engelsk.

Det bør bevilges økonomisk støtte slik at Samisk utdanningssenter i Enare kan gi de nevnte tilbudene på norsk side.

Det bør det opprettes en stipendordning for studenter som tar omfattende utdanning i skoltesamisk språk og kultur.

Sametinget må enten oppfordre aktører, f.eks. Samisk høgskole, på norsk side til å starte kurs og utdanningstilbud for voksne i samarbeid med Samisk utdanningssenter i Enare eller selv starte et samarbeid med Samisk utdanningssenter om opplæring i skoltesamisk for studenter fra norsk side.

14.15 Tiltak 15 - Utdanning av lærere i skoltesamisk

Det må gjøres mulig å studere skoltesamisk på høgskole og universitetsnivå selv om man ikke behersker finsk. Dette er vanskelig i dag, og et slikt språkstudium må finnes for å kunne skaffe formelt kvalifiserte lærere i skoltesamisk i framtida. Universitetet i Oulu er den eneste som tilbyr skoltesamisk språkutdanning på universitetsnivå. I Finland kan dette studiet inngå som en del av ei lærerutdanning, og det bør det kunne gjøre i Norge også.

Sametinga i Norge tar opp denne saka med Universitetet i Oulu og med de tre institusjonene som har ansvar for samisk lærerutdanning i Norge: Samisk høgskole, UiT Norges arktiske universitet og Nord universitet.

14.16 Tiltak 16 - Skoltesamisk som offisielt språk

Skoltesamisk kan bli et språk med offisiell status dersom Sør-Varanger kommune blir en revitaliseringskommune for samiske språk.

Sametinget tar opp denne saken med Sør-Varanger kommune og norske myndigheter.

14.17 Tiltak 17 - Tospråklige opplæringsmodeller for skoltesamisk

Slik det er forklart i strategidelen av utredninga er det ikke aktuelt å innføre sterke tospråklige opplæringsmodeller for skoltesamisk i nær framtid. Dersom det blir aktuelt, må det settes i gang arbeid med å utvikle tospråklige opplæringsmodeller for barnehage og grunnskolen. Disse modellene må være tilpassa den skoltesamiske situasjonen. Her vil det være naturlig å bygge på det som tidligere er gjort for sørsamisk i Norge og Sverige og for enaresamisk og skoltesamisk i Finland.

Det vil da være naturlig å la en pedagogisk akademisk institusjon arbeide med dette i lag med de miljøene som dette gjelder.

Det må gjøres til en foreldrerett å kunne velge en *sterk* samisk opplæringsmodell for barn i skolen i Norge. NOU – *Hjertespråket* foreslo i 2016 at foreldre skal få en slik rett, men dette tiltaket er ennå ikke innført. Det er Sametinget sitt ansvar å ta opp denne typen spørsmål med de statlige myndighetene.

15 Økonomiske konsekvenser av tiltak

Tiltak 1 - Etablering av et skoltesamisk råd for språk og kultur

Kostnadene ved etablering og drift vurderes til å være 500 000 kr pr år.

Tiltak 2 - Styrke skoltesamisk språk via kulturtilbud

Ansaret legges til ei stilling som kulturarbeider nevnt under Tiltak 4. For øvrig bygger vurderinga på budsjett og regnskap fra prosjektene *Skoltesamisk kultur over grenser* og *Skoltesamisk språk over grenser*. Samlet behov vurderes til å være kr 1.000.000 pr år i tillegg til kostnadene ved den nevnte stillinga.

Tiltak 3 - Etablering av skoltesamiske kurs og sosiale språkarenaer for barn og voksne

Kostnadene ved slike tiltak anslås til kr 300.000 pr år.

Tiltak 4 - Stillinger for skoltesamisk kultur og språkarbeid

Kostnader med to stillinger til henholdsvis skoltesamisk språk og kultur anslåes til kr 1.600.000 pr. år.

Tiltak 5 - Samarbeid

Tiltaket vil ha kostnader på inntil kr 1.000.000 i året.

Tiltak 6 – Ansvar for skolte-, pite- og umesamisk

Tiltaket har en kostnad på kr 800.000

Tiltak 7 - Innføring i av skoltesamisk i Den europeiske språkpakten

Tiltaket har ingen direkte kostnader.

Tiltak 8 - Synliggjøring av skoltesamisk

Kostnader ved et stedsnavnsprosjekt vurderes til å være kr 1.500.000 pr. år i en treårs periode. Behov ved et mindre forprosjekt tidsavgrenset til 3-6 måneder vurderes til kr 350-750.000.

Tiltak 9 - Endring av lov om opplæring

Tiltaket har ingen direkte kostnader. Kostnader som vil komme når skolene begynner å tilby opplæring i skoltesamisk, vil belastes skoleeiere og fylkeskommunene.

Tiltak 10 - Endring av forskrift til folkeregisterloven

Tiltaket har ingen direkte kostnader.

Tiltak 11 - Læreplan i skoltesamisk språk og kultur

Kostnader ved utvikling av læreplaner anslås til å være kr 500.000.

Tiltak 12 - Utvikling av skoltesamiske læremiddel

Kostnadene ved utvikling av skoltesamiske læremidler anslås til å være kr 2.000.000 pr år.

Tiltak 13 - Utvikling av fjernundervisning i skoltesamisk

Tiltaket har ingen direkte konsekvenser for Sametinget. Utgifter ved fjernundervisning dekkes av skoleeier og fylkeskommunene.

Tiltak 14 - Rekruttering av nye voksne talere

Kostnader ved språkkurs med stipendordning for studenter vurderes til inntil 1.500.000 kroner.

Tiltak 15 - Utdanning av lærere i skoltesamisk

Tiltaket forutsetter at studenter som studerer skoltesamisk som del av en lærerutdanning blir omfattet av de stipendordninger som gjelder andre lærerstudenter med samisk språk som en del av fagkombinasjonen. Det er ikke sannsynlig at mer enn 1-2 studenter vil benytte seg av et slik tilbud om gangen. Kostnadene settes til kr 200.000 pr. år.

Tiltak 16 - Skoltesamisk som offisielt språk

Tiltakets kostnader er ikke mulig å forutsi fordi det er snakk om ei ny språkområdeordning som ennå ikke er vedtatt og innført. Kostnadene vil bli de som Sametinget tar på seg for samiske revitaliseringskommuner, dersom disse innføres med den nye Sameloven.

Tiltak 17 - Tospråklige opplæringsmodeller i skoltesamisk

Slik det er forklart i strategidelen av utredninga er det ikke aktuelt å innføre sterke tospråklige opplæringsmodeller for skoltesamisk i nær framtid. Kostnader ved tiltaket er derfor ikke beregnet.

16 Etterord

Temaet for denne rapporten er skoltesamisk språk. Derfor har ikke vært naturlig å ta opp mange andre forhold enn de språklige. Til tross for dette har det dukket opp mange spørsmål under dette arbeidet som bør nevnes fordi de inngår i en helhet der språklig vitalisering bare er en del.

Skoltesamisk slektsbok

Det finnes ikke noen skoltesamisk slektsbok. For Njauddâm sijdden har jeg fått uvurderlig hjelp fra Aud Mathisen med å finne de skoltesamiske slektene. For Paččjokk sijdden har jeg fått hjelp fra Venke Törmänen, søsteren mi, historikeren Siv Rasmussen, og fra slektsforsker og redaktør av avisa Sáágat, Geir Wulff. I neste omgang har denne hjelpa ført meg i kontakt med informantene.

Slektsforskning er imidlertid ofte et tema som interesserer folk. Ei slektsbok for hele Skoltelandet kunne være til god hjelp ved vitalisering av skoltesamisk kultur, og slektsforskning er i seg selv vitalisering av identitet, kultur og historie.

Skoltesamisk historie

Den nedskrevne skoltesamiske historien er mangelfull, og stort sett er den skrevet av utenforstående for utenforstående. Den er også fragmentert ved at den bare beskriver deler av historien. Eksempler på dette er Astrid Andersen, for øvrig gode bok, om *Pasvik – Siidaen som forsvant*. Ofte er skoltesamenes historie bare en del av andres historie som boka om Njauddâm's historie *Grensebygda Neiden. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene* av Steinar Wikan. Bokverket Sør-Varangers historie i fem bind er også et eksempel der skoltesamene er godt representert i bind 1, mens de glir ut av historien i de påfølgende fire, til dels veldig innholdsrike, bindene.

En ny skoltesamisk historie bør skrives på skoltesamiske premisser, og den bør inneholde hvordan tap av land og rettigheter har skjedd, men også ta for seg hvordan folk tross alt har klart seg, og se på samarbeid mellom skoltesamene og andre folkegrupper. Det siste er noe jeg har sett mange tilfeller av i de mange kildene jeg har lest i forbindelse med dette arbeidet.

Skoltesamiske kulturminner

Det skoltesamiske området er rikt på kulturminner. Jeg har ikke undersøkt om de er registrert, men har fått det inntrykket i samtaler med informantene at de er dårlig registrert. I all fall er de i liten grad synliggjort. Dette feltet burde det gjøres en innsats på raskt.

Slektsforskning, historieskriving og synliggjøring av kulturminner er forhold som ikke nødvendigvis fører til språklig vitalisering. Men de kan gjøre en språklig vitalisering enklere og er ofte nødvendige tiltak i forkant av språklig vitalisering. De kan også gjennomføres samtidig med mer offensive språklige vitaliseringstiltak.

Jeg avslutter her som jeg avsluttet forordet. Tusen takk til alle som har bidratt til denne utredningen. Uten deres innsats hadde det ikke vært mulig å gjennomføre dette.

Torkel Rasmussen

17 Kilder/Referanser

- Andresen, Astrid (1989): *Pasvik – Siidaen som forsvant*. Sør-Varanger museum. Kirkenes.
- Arola, Laura (2020): *Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista* [Rapport om tilgjengeligheten og opplæringen av samiskspråklige lærere og pedagogiske ansatte]. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30. Helsinki.
- Aubert, Wilhelm (1969): *Den samiske bosetningen i Nord-Norge*. Rapport fra feltarbeid sommeren 1969. Institutt for samfunnsforskning. Universitetet i Oslo. Oslo.
- Blix, Erik Schytte (1971): *Sør-Varangers slekter*. Norsk folkemuseum. Universitetsforlaget. Oslo – Bergen – Tromsø.
- Cambell, Lynn, Hauk, Brym & Hallema, Panu (2015): *Language endangerment and endangered Uralic languages*. University of Oulu, Oulu. Tilgjengelig online fra: <https://www.yumpu.com/en/document/read/54899612/congressus-duodecimus-internationalis-fenno-ugristarum-oulu-2015>
- Dasjtjinskij (2006): *Vasilij Alymov – samernas vän – folkets fiende*. I Leif Rantala (red.): Dokument om de ryska samerna och Kolahalvön. Lapplands universitet. Rovaniemi.
- Enare (2020): Enare kommunes hjemmeside. *Saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut Inarin kunnassa* [Samiskspråklige ansatte i sosial og helsetjenesten] Tilgjengelig online fra: <https://www.inari.fi/fi/palvelut/sosiaali-ja-terveyspalvelut/saamenkieliset-sosiaali-ja-terveyspalvelut.html>
- Enbusk, Rolf (1984): *Østsamene i Neiden*. Samenes landsforbund (SLF). Lakselv.
- Forsdahl, Anders (1974): *Navn langs Pasvikelven*. Sør-Varanger museum. Kirkenes.
- Hålogalands lagmannsrett (2013): Dom av 2. april 2013. Saksnummer 12-106514ASD-HALO.
- Ingold, Tim (1976): *The Skolt Lapps today*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Itkonen, Toivo Immanuel (1958). *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen* [Skolte- og kolasamisk ordbok]. Bind II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae, 15. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.
- Kolttoimikunnan mietintö (1973): En finsk offisiell utredning fra 1973 nr 69 fra skoltekommisjonen. Jord- och skogbruksministeriet. Helsinki.
- Kiseljov, Aleksej og Kiseljova, Tatjana (1979): *Samerna i Sovjetunionen. Historia, näringsliv, kultur*. Lunds Universitet. Lund.
- Korpela, Helena (2020): *Saamenkielisten oppimateriaalien monet kasvot. Selvitys saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista* [De mange ansiktene til samiske læremidler. En studie av situasjonen og fremtidige behov for samiskspråklige læremidler]. Utbildnings- och kulturministeriet. Helsinki.
- Lagercrantz, Eliel (1961): *See- und skolte-lappiche texte des südlichen Varangergebiets* [Sjø- og skoltesamiske tekster fra det sydlige Varangerdistriktet]. Lappische folksdichtung [Samisk

- folkediktning]. Bind 5. Suomalais-Ugrilainen Seura. Finsk-Ugrisk forenings utgivelser nr 115. Helsinki.
- Linkola, Inker-Anni og Linkola Martti (2002): *The Skolt Sámi – a minority within the minority*. I Pennanen, Jukka og Näkkäläjärvi, Klemetti (red.) *Siiddastallan - from Lapp communities to modern Sámi life*. Siida Sámi Museum. Enare. s, 129-137.
- Linkola, Inker-Anni (1996): *Koltansaamen nykytilanne vähemmistökielenä Suomessa* [Dagens situasjon for skoltlesamisk som minoritetsspråk i Finland]. Mastergradsarbeid. Helsinki universitet. Helsinki.
- Mattsson Jorma (2017a): *Muotkan siita ennen ja nyt* [Mue'ttkk sijdd før og nå]. Upublisert rapport. Tilgjengelig i Samisk arkiv i Enare.
- Mattsson Jorma (2017b): *Nuortijärven siita ennen ja nyt* [Nuõ'ttjäu'rr sijdd før og nå]. Upublisert rapport. Tilgjengelig i Samisk arkiv i Enare.
- Mustonen, Tero og Mustonen, Kaisu (2013): *Eastern Sámi Atlas*. Snowchange.org.
- Nickul, Karl (1933): *Suenjel, kolttain maa*. Terra 1933:1.
- Nickul, Karl (1934): *Petsamon eteläosan koltankieliset paikannimet kartografiselta kannalta* [Skoltespråklige stedsnavn i den sørlige delen av Petsamo fra et kartografisk synspunkt]. Maanmittaushallituksen julkaisuja n:o 26.
- Nickul, Karl (1935): *Eräs Petsamokysymys. Suonikylän alueesta kolttakulttuurin suojelun arvo* [Ett Petsamo-problem. Fra Suonikylä-området, et skoltekulturvernområde]. Terra 1935
- Nickul, Karl & Itkonen, Toivo Immanuel (1936): *Suenjel - kuvia kolttalappalaisten maasta* [Suenjel - bilder fra skoltlesamelandet]. Gummerus.
- Nickul, Karl (1937): *Suonikylän lappalaiskulttuurin vaaliminen*. [Fremme den samiske kulturen i Suonikylä].
- Nickul, Karl (1945): *Petsamon kolttalappalaiset - eräitä näkökohtia heidän sijoittumisestaan* [Petsamo skolte - noen aspekter av deres plassering].
- Nickul, Karl (1948): *The Skolt Lapp community: Suenjelsijd during the year 1938*. Nordiska Museet, Acta Lapponica, Uppsala.
- Nickul, Karl (1959): *Saamelaisten sopeutumisongelmia*. [Samenes tilpasningsproblemer]. Lapin Sivistysseura.
- Nickul, Karl (1977): *The Lappish nation: Citizens of four countries*. Indiana University, Bloomington.
- Niemi, Einar (1994): *Østsamene i Neiden*. Kap. 3 i NOU 1994: 21: *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv*. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. Justis- og politidepartementet. Oslo. s, 321-350.
- NOU 1994: 21: *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv*. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. Justis- og politidepartementet. Oslo.
- NOU 1997: 4: *Naturgrunnlaget for samisk kultur*. Justis- og politidepartementet. Oslo.

- NOU 2016: 18: *Hjertespråket - Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Oslo.
- Pasanen, Annika (2016): *Sámi giellabaromehter 2016. Čielggadus sámegielaht bálvallusain sámeguovllus* [Samisk språkbarometer 2016. Utredning om samiskspråklig tjenestetilbud i Sameområdet]. Justisministeriet. Helsinki.
- Pennanen, Jukka og Näkkäläjärvi, Klemetti (2000): *Siiddastallan - Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen* [Siiddastallan - Fra siiddene til landsbyer. Naturrelatert samisk kultur og dens forandring]. Siida Sámi Museum. Enare.
- Pineda, David (2012): *"Hva har Oktoberrevolusjonen gitt de samiske arbeiderne?" Kildinsamiske bøker og skriftspråket fra tredvetallet*. I H. van der Liet & M. Norde (red.), *Language for its own sake: Essays on language and literature offered to Harry Perridon* (s, 497–516). Amsterdam: Scandinavisch Instituut Universiteit van Amsterdam.
- Qvigstad (1928): *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker*. H. Aschehoug & co (W. Nygaard). Oslo
- Rantala & Sergina (2009): *Áhkil sápmelaččat*. [Áhkil samer]. Lapplands universitets pedagogiska rapporter 8. Rovaniemi.
- Rasmussen, Torkel (2016): *Samiske medier for barn og ungdom*. I Samiske tall forteller 2016. Tilgjengelig online fra: <http://samilogutmuitalit.no/nb/2016/samiske-medier-barn-og-ungdom>
- Rasmussen, Torkel (2020): *Sámi mánáidgárddi historjá Suomas ja Ruoššas* [Samiske barnehagers historie i Finland og Russland]. Sámediggi/Sametinget. Kárášjohka/Karasjok.
- Regjeringen (2005): *Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe om Nordisk samekonvensjon*. Tilgjengelig online fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/nordisk-samisk-samarbeid/nordisk-samekonvensjon/id86937/>
- Rießler, Michael (2018): *Skolt Sámi literature*. Tilgjengelig online fra: https://www.researchgate.net/publication/335528198_Skolt_Sami_literature
- Sammallahti, Pekka (1998): *The Saami Languages an Introduction*. Davvi Girji. Kárášjohka.
- Scheller, Elisabeth (2011): *Samisk språkrevitalisering i Ryssland – möjligheter och utmaningar*. NOA Norsk som andrespråk. 27(1). s, 86-119.
- Siegl, Florian and Rießler, Michael (2015): *Uneven Steps to Literacy*. The History of the Dolgan, Forest Enets and Kola Sámi Literary Languages. I Marten, Heiko, Janne Saarikivi, Michael Rießler og Reetta Toivanen (red.). *Cultural and Linguistic Minorities in the Russian Federation and the European Union: Comparative Studies on Equality and Diversity*. Springer. Cham. s, 189-230.
- Tanner, Väinö (1929): *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området I: Skolttlapparna*. Suomen maantieteellinen seura, Fennia 49:4. Helsinki.
- Utbildningsstyrelsen (2014): *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. Det finske utdanningsdirektoratet. Helsingfors.
- Utvik, Unni K. (1985): *Kolasamene – Fra tsarens undersåtter til sovjetiske borgere*. Hovedfagsoppgave. Russisk institutt Universitetet i Bergen. Bergen.

- Volkov (1996): *The Russian Sami. Historical-Ethnographic Essays*. Kandidatoppgave i historie fra Vitenskapsakademiet i USSR. Utgitt på engelsk i 1996 i Diedut 2/1996 av Nordisk samisk institutt. Kautokeino.
- Wessel, Andreas Bredal (1902): *Fra vor grændse mod Rusland*. Alb. Calmeyers forlag. Ny utgave: Sør-Varanger museum 1979. 2. opplag 1991.
- Wikan, Steinar (1995): *Grensebygda Neiden. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene*. Nordkalottforlaget – Sør-Varanger museums forlag. Kirkenes.
- Sverloff, Matti (2003): *Suenjelin saamelaisten perintö*. [Suõ'nn'jel samenes arv]. Jarmo Sverloff.